

Sisukord.

1. K.Laane ja V.Birk. Johannes Käis.Elu ja pedagoogiline tegevus. lk.1
2. K.Laane. Johannes Käisi eluloost. lk.37
3. M.-I.Pedajas. Johannes Käis õpilaste ühiskondliku elu organiseerimisest. lk.43
4. K.Praakli. Isiksuse kasvatamine Johannes Käisi pedagoogikas. lk.61
5. A.Vallner. Kodulugu kodanliku Eesti koolides. lk.87
6. A.Vallner. Joh. Käis ja kodulugu kodanliku Eesti koolides. lk.143

KÄSIKIRJADE KOGUMIK.  
J.KÄISI PEDAGOOGILISTE VAADETE  
UURIMUSED.

1968



# JOHANNES KÄISI

Elu ja pedagoogiline tegevus

K.Laane ja V.Birk

Uurimistöö metoodika kursus

## I

### Päritolust

On ilmne, et isiksuse kujunemises peale muude tegurite kuulub tähelepanu vääriv osa kodukoha ühiskondlikele oludele kui ka isiku enese päritolusidemetele. Seda võime tähele panna ka Johannes Käisi vaimseid omadusi ja kujunemisteed jälgides. Ühelt poolt paistab ta kodukoht Põlva ja selle ümbrus omaaegses Võrumaa kultuurilises miljööis mõnetigi ärksama kohana silma, milleks kindlasti on kaasa aidanud siin esimeste rahvakoolide asutamine juba 17.sajandil, samuti mitmete rahvasõbralike vaimse elu tegelaste rahvavalgustuslik tegevus. Mainigem näiteks Põlvas pastorina töötanud, esimese eesti ajalehe "Tartu Maarahva Näddali-Lehe" väljaandja ja hiljem luuletajana tuntuks saanud Gustav Adolph Oldekoppi (1755-1838), eestikeelsete õpikute väljaandjat Johann Georg Schwartzi (1793-1874) ning tema vahetuid kokku- puuteid Fr.R.Kreutzwaldiga, mis kindlasti ei jätnud ümbruse kultuurilise palge kujunemisele oma mõju avaldamata. Teiselt poolt huvitavad meid Johannes Käisi vahetud päritolusidemed.

Käiside põliseks elukohaks oli Põlva vahetus läheduses olev Kolga pere Mammaste Vissel. Käiside perekonnal olid tihedad sugulussidemed Himmaste küla Hurtadega, üldtuntud kultuuritegelase Jakob Hurda suguvõsaga. Johannes Käisi ema kui ka vanaema olid sündinud Hurdad, kes löid mainitud kahe perekonna vahele tihedad veresidemed. Joh.Käisi vanaema oli Jakob Hurda tädi



(sõitse) ning Jakob Hurt oli Joh. Käisile vanaonu. Nii Jakob Hurda kui ka Johannes Käisi ema Liisi ühine vaarisa Andö Hurt (1771-1842) hakkas 1828.a. Himmaste küla Lepa talu rehetöas ümbruskonna lapsi õpetama, pannes aluse Himmaste külakoolile. Ja hiljem võime Hurtade-Käiside sugupuult lugeda vähemalt 15 inimest, kes Andö Hurda rajatud koolmeistrite "dünastias" on pedagoogidena eeskätt oma kodukandis Põlva ümbruses tegevad olnud. Seega kuulub Johannes Käis juba oma päritolult traditsioonilisse koolmeistrite suguvõssa, kusjuures ilmselt just temas on kontsentreerunud suguvõsa parimad vaimuomadused ja anded.

Johannes Käisi vanaisa Jakob Käis oli põline Visse elanik. Sealt, Kolga perest, pääses ka ta poeg Peeter samas lähedal asunud Mammaste köstriksõpikooli õppima. Ja kuna tallu jäi viiest lapsest vanim, Mihkel, siis tuli Peetril oma köstriksõpikooliharidusega asuda koolmeistriametisse. Samasse ametisse asunud ka ta vend Jakob, kes aga surnud noorelt.

#### Lapsepõlv ja esimesed kooliaastad

Aastal 1872 sai Põlva lähedal Rosmal valmis uus külakooli maja, mis on tänaseni peaaegu endisel kujul säilinud. Algselt olnud see õlglatusega, mida enam pole. Juba kooli algusest peale saanud Peeter Käis sinna koolmeistriks. Ainsa õppejõuna õpetas ta lapsi, kuid pidas ka koolimaja teises otsas olevas ruumis rahvale palvetunde. Piki klassiruumi, maja õuepoolisel küljel, oli kaks väheldast toakest kõrvalruumidega koolmeistri perekonna kasutada. Teatavasti kasutas koolmeister ka koolitalu, kus talutoimetused täitsid suure osa koolmeistri ajast. Koolmeistri majapidamisse kuulunud hobune ja 3-4 lehma.

Peeter Käis olnud asjalik, töökas mees, käinud ikka puhtalt



riides, kandnud villast kuube, rätti kaelas, peas kaabut või läkiläkit. Ta oli abiellunud Himmastest Andõ Hurda pojapoja . Joosepi tütre Liisiga (1852-1926), kes olnud keskmist kasvu, elavaloomuline, hoolas naine. Ikka nähtud teda kandmas puhas valgete triipudega põlle.

Rosma koolimaja "kuulmeistrekambren" sündis 26.detsembril 1885 Peeter ja Liis Käisile nende neljanda, viimase lapsena J o h a n n e s. Seal ta ka kasvas kooli klassitoa vahetus naab-ruses ega mäletanudki hiljem, millal ja kuidas esimesed kooli-tarkused temani jõudsid ja teda kaasa haarasid; kuid kindlasti toimus see märkamatult ja õige varakult. Alles 1965.aastal kõrges eas (97-aastasena) surnud Joh. Käisi tädi Leena Plaado (sünd. Hurt), kes Johannest juba 2-aastase lapsena oli hoidnud, mäletas väikest Jukat kui teraseloomulist last. Isa Peeter aga olnud tema iseloomustuse kohaselt nõudlik ja väga kokkuhoidlik mees.

Oma esimestest kokkupuudetest kooliga kirjutab Joh.Käis: "Just seetõttu, et klassituba elutoa kõrval oli minule teiseks elutoaks, ei olnud mul sügavamaid elamusi esimesest koolipäevast ega kooliskäimisest läbi vihma, tuule ja pori, talvel tuisu ja pakasega. Hakkasin "vabatahtlikuna" teiste koolilaste keskel istuma ja nendega koos õppima nii noorena (vist 5-6 aastasena), et ei mäletagi õppimise algust."

Klassituba oli suurem ruum, kuhu pääses vastu teed maja keskkohas asuva veranda kaudu. Uksest paremale jäi suur ahi. Ruumi täitis kaks rida klappidega koolipinke: akendepoolses pin-kidereas istusid tüdrukud, kaugemas poisid. Ruumi teisel pool, maja Pükamäe-poolses otsas, oli seinatahvel ning selle ja akna vahel kohal koolmeistikantsel. Tol ajal Rosmal koolis käinute mälestamist mööda õppinud tolles klassitoas koos "kolmõ talvõ



latsö". Peeter Käis olnud tark õpetaja ja ta kooli kiidetud isegi kirikukantslist üheks paremaks.

Kõik, kes Johannes Käisiga koos koolis käisid, iseloomustavad teda kui väga terast, taiplikku, andekat õpilast. Nii mäletab 1881.a. sündinud Emilie Paurson teda järgmiselt:

"Teda kutsuti mõnikord ka Jukuss, ta oll' tõist muudu ku töösö. Kõigil latsil es olö saapit. Täl olliva saapa jalan. Muido olliva kõik latsö ütesugutsö, nigu varblasö: sälän halli, villatsö rõiva. Ka oll' Juku kõigist tõistöst latsist targömb, päämiselt rehkendamisen. Tä oll' väiku, aga tark. Mis õpetaja rohkömb nõudsö vai teedä tahtsö, toda küsse tä iks timält. Ka oll' Käisi Juku väega esiseisvä: keski es tohi tedä puttu."

Teised aga iseloomustavad Johannest elavaloomulise ja ka teistega seltsivana, kusjuures ta meeleldi aidanud kaasõpilasigi õppetöös. Kaasõpilastest erines Johannes eeskätt oma arengutasemelt. Juba 6-aastasena olevat ta läinud julgelt "opetaja" (pastori) ette ja lugenud raamatust soravalt. 15 kohuslikult päheõpitavat laulu olnud tal "selge nigu vesi". Mõnikord armastanud ta olla omaette oma juurdlemiste ja mõtetega. Rosma koolist on ta hiljem ise veel järgmist iseloomustavat kirja pannud:

"Vähe oli siis õppevahendeid ja noortekohast kirjandust. Nii oli siis ainsaks lugemisvaraks õpperaamat ja mõni teine raamat, mis isa oma kapist andis. Viimastest mäletan väga selgesti Kreutzwaldi "Ma-ilm ja mõnda, mis seal sees leida on." See raamat oli huvitav ... Ka lihtsad lookesed Jeesuse elust pakkusid rikkalikku pinda lapsefantaasiale, mis üldiselt ei leidnud elustust üksluises kooliõpetuses."

Kui 1894.a. Peeter Käis puuduliku vene keele oskuse pärast ametist vallandati, astunud väike 9-aastane Johannes koolide inspektori Luige ees südilt oma isa kaitseks välja, võttes silmade välkudes tarvitusele kõik oma venekeelse sõnavara. Muidugi ei



olnud tollelgi "kaitsekönel" võimude ees mingeid positiivseid tulemusi: isal tuli ikkagi koolmeistriametiga jumalaga jätta. Rosma uueks koolmeistriks tuli Peeter Käisi asemele Johannese tädimehe Plaado poolvend Joosep Tobre, kes oli kreiskoolis nõutava vene keele oskuse omandanud. Algul jäi Käiside pere küll veel samasse elama, kuid nende korterist eraldati tuba Tobrele.

Paar aastat pidasid Käisid siis samas Rosma külas sugulaste Plaadode kohta "poolateral", kuni kahe aasta möödumiseni, mil kokkuhoidlik Peeter Käis oli Saarjärvele Tromsi talukoha ostnud. Siis asutigi päriselt sinna.

Pärast seda, kui isa koolmeistrikohalt lahkus jätkas Johannes õppimist Rosmal Joosep Tobre juures. Kuid peagi oli kõik sealt saadav ammendatud. Kuna aastatelt oli Johannes veel kihelkonnakooli ("köstrikskooli") astumiseks liiga noor, tuli tal pidada ligi 3-aastast koolipausi. Noid aegu meenutab ta ise järgmistest sõnadega:

"Need aastad möödusid üksluiselt, hallilt: suvel karjas, talvel tegevuseta kodus. Raamatud, niipalju kui neid kodus leidis, olid juba mitu korda läbi loetud."

Veidi enne 12-aastaseks saamist, s.o. 1897.a. sügisel võis Johannes Käis oma põnevil oodatud kooliteed jätkata. Loomulik tee tollal oli pärast külakooli minna edasi õppima kihelkonna- ehk köstrikskooli. Põlva köstrikskool asuski tõeliselt köstri talus, alevikust paari-kolme kilomeetri võrra eemal, Mammaste külas, kuhu Saarjärvelt, Tromsilt sai otseteed Põlvast möödudes üle Visse oma 7 kilomeetrit. Muide on Mammastel asuval Põlva köstrikskoolil juba sajanditevanused traditsioonid, sest et seal oli juba aastal 1688 ellu kutsutud üks vanemaid köstrikskooli omaaegsel Võrumaal. /Teine samast ajast oli Urvastes/. Veel tänapäevalgi, mil sellest on möödunud juba 280 aastat, on tolles vanas köstriks-



majas, mis olevat ehitatud 1832.a., säilinud veel ruum, kus on peetud kooli. On säilinud isegi tolleaegsele koolile iseloomustavad mõned esemedki: pikk laud, mille ümber on üle sajandi tagasi õpitud ja õpetatud, üle 100 aasta vana kooli seinakell, armulauakookide valmistamise rull jm. 70 aasta eest aga, mil Johannes Käis oma kooliteed Mammaste köstrikskooli poole seadis, oli seal kasutusel juba uus, avaram koolimaja oma kahe klassiruumi, õpilaste "magamistarö" ja mõnede vajalike kõrvalruumidega. Hiljem, sajandite vahetusel, viidud see köstri-koolimaja Mammastest Põlvasse, kus see kahekorruselisena uuesti üles ehitati. Tolles majas oli hiljem 6-klassiline algkool; maja on hävinud Suure Isamaasõja ajal. (Uus Põlva keskkooli maja on ehitatud hoopis uude kohta).

Köstrikskoolis tuli igal õpilasel maksta aastas 10 rubla õpperaha. Johannes Käis pääses kohe köstrikskooli 2.klassi. Laseksime siingi Joh. Käisil endal Mammaste köstrikskooli ja selle miljööd iseloomustada. -

"Käisin kihelkonnakoolis ajal, mil venestamine oli täies hoos. Seepärast pidime õige palju juba vene keeles õppima, sest ainult eesti keelt ja usuõpetust võis emakeeles õpetada. Vene keele oskus oli aga puudulik, mispärast õppepalu ajaloos, maa-teaduses, loodusõpetuses tuli lihtsalt pähe tuupida. Huvi nii-suguse õpetuse vastu ei võinud kuigi suur olla. Ja kui veel sellest mõelda, et terve nädal elati kuiva leiva ja lihaga, et vaba aega päeva jooksul oli hoopis vähe ja et juba kell 5 hommikul voodist välja aeti, - siis võib mõista, missuguse igatsusega me, kes elasime internaadis, ootasime laupäeva, et koju pääseda. Kodus ei saanud küll rohkem aega olla, kui pühapäeva hommikuni, sest ühes kirkulistega tuli jälle tagasi sõita. Kui kodused kiriku juurest ära sõitsid, valdas mind nurkus, sest tuli jälle Mammastes-



se minna nädalasele orjusele. Ja sageli tunnis istudeski vaatasin kojuigatsusega klassiaknast, kust oli näha Põlvat ja veelgi kaugemale kodu poole. Polnud küll koduski suuri rõõme oodata, aga vabana tundsin end sääli. Jah, raske oli lastele köstrikskooli elu."

Nagu varem ja hiljemgi, nii ka Mammastel köstrikskoolis õppides paistis Johannes Käis kaasõpilaste hulgas silma oma andekusega. Nii jäi ta kaasõpilastele meelde ikka vaid "väega hää õpilasena", kes näiteks ta koolivenna Jaan Tammekännu mäletades oli kaasõpilastega seltsiv ja abivalmis: "Oli' elläv poiss, opass ka tõisi ja avit eksamitel; vabal aol mängse tõistõga. - Siin oli' vainu, kos õpilasõ mängsevõ: lüüdi nuiaga tsööri ja tuud nimetedi "tsöörilüümisess"."

1899.a. kevadel sooritas Joh.Käis köstrikskooli lõpueksamid, olles alles 13-aastane. Selline vanus ei võimaldanud seegikord tal edasiõppimist jätkata. Seda võimalust tuli jälle aasta kodus, Saarijärvel, oodata. Näis, et siia lõppeski mitte ainult esimene oluline järk kooliteel, vaid Johannes Käisi enam-vähem muretu lapsepõlv üldse.

#### Võru linnakoolis

Alles aasta pärast, 1900.a., pääses Johannes Käis edasi õppima Võru linnakooli, mis asus samas majas, kus Johannes Käis 20 aastat hiljem asus vastrajitava Võru Õpetajate Seminari etteotsa.

Mainitud Võru linnakoolist jutustab Joh.Käis oma autobiograafilises ülevaates (vt."Nõukogude Kool" nr.12,1945) muuseas järgmist:

"See koolitüüp oli omal ajal kehvikute "ülikooliks". Ta ei olnud otseselt seotud ühegi eelneva kooliastmega ega avanud teed



ühitegi järgneva astme kooli - tüüpiline nähtus tsaariaegses koolisüsteemis. Tavaliselt siirdusid linnakooli õppimishimulised noored - väikepõllupidajate, tööliste, käsitööliste ja väikeste ametnike lapsed, - pärast kihelkonnakooli või linnaalgkooli lõpetamist. --- Linnakooli õppekava vastas umbes praeguse kesk- kooli 8.-9.klassile, välja arvatud võõrkeeled, mida õpetati ainult vabatahtliku õppeainena väljaspool tunde eri tasu eest. Võõrkeelte hoopis puudulik tundmine oligi peamiseks põhjuseks, mis sulges linnakooli lõpetajaile tee näit.gümnaasiumi. Siiski oli Võru linnakoolis tüsedaid õppejõude, "kes tundsid hästi oma ainet ja metoodikat ja kes püüdsid ka õpilasi ergutada iseseisvade tööle." Tolles koolis ei puudunud ka õpilaste omaharrastused, koguni teatavaid revolutsioonilistest vooludest nakatunud meeleolusid. Nii kirjutab sellest ka Johannes Käis: "Mäletan hästi näiteks "kirjandusöhtuid", kus esitasime üsna soliidseid referaate vene kirjandusest (eesti kirjandust harrastasime "põrandaaluses" ringis).

Johannes Käis lõpetas Võru linnakooli kursuse 1903.aastal, olles 17½-aastane.

#### Algab töö pedagoogina

Pärast Võru linnakooli lõpetamist tekkis küsimus: kuhu edasi minna? Suur oli haridusejano ja soov edasi õppida, kusjuures noor Käis oli teadlik oma sihis - rajada tee ellu pedagoogina. Ise kirjutab ta sellest oma autobiograafilises ülevaates:

"Minu ideaal oli - linnakooliõpetaja. Järelikult oli tarvis õpetajate instituuti pääseda. Katsusin saada Riia õpperingkonna stipendiumi Peterburi õpetajateinstituudis, kuid seda minule kui "muulasele" ei antud. Lootsin siiski, et saan stipendiumi hea õppimise puhul, ja, laenanud paarsada rubla, sõitsin eksamille."



70-st kandidaadist tuli Johannes Käis võistluseksamitel esimesele kohale. Kuigi ta lootis, et poole aasta pärast, kuniks tuli laenatud rahaga läbi ajada, saab ta "kroonu" ülalpidamise, ei saanud see teoks. - Hoolimata väga heast tunnistusest ei määratud talle siiski stipendiumi, ja nii pidi noor edasipürgija õppeaasta keskel majanduslikel põhjustel instituudist lahkuma.

Aastaid hiljem on Johannes Käis oma visadest edasipüüdmitest lausunud järgmist: "Lapsepõlvest päle ... pidin ma vahetpidamata võitlema nende elu raskustega, mis sünnitab kehvus ja vaesus... Sisemine vaimline tung juhtis mind ikka selle meelitava eesmärgi poole, mille päälkirjaks on: teadusevalgus. Aga oma eluteed rajama olin ma sunnitud täiesti iseseisvalt, ilma kõrvalise abita, ja siiski võin ütelda, et ma võitsin suurem jagu takistusi..." (Vt. Joh. Käisi autobiograafia - ORKA F 1108 N 1 t.83).

Et aega mitte asjata kaotsi minna lasta, sõitis ta pärast Peterburis raskuste ilmnemist Pihkva, kus sooritas sealse gümnaasiumi juures kreiskooliõpetaja kutseeksami ning asus juba 1903/1904. õppeaastaks oma esimesele õpetajakohale. Selleks esimeseks töökohaks oli Lemsalu (Limbaži) linnakool Lätis, kus ta töötas kuni 1906. a. kevadeni. Koolitöö kõrval õppis Johannes Käis suure järjekindlusega edasi ning lõpetas 1904. aastal eksternina Peterburi õpetajateinstituudi kursuse, saavutades sellega oma esialgselt seatud eesmärgi.

Lemsalule järgnes töökoht Volmari (Valmiera) linnakoolis (1906-1911), kus hakkas üha rohkem välja kujunema ka Johannes Käisi pedagoogitalent, eeskätt loodusloco õpetajana. Siit juba saavad alguse ta õpetuse elulisus ja isetegevusele põhinevad töövõtted. - "Korraldasin suure innuga õppekäike ja -reise, mis



ka õpilasi kaasa kiskusid. Nad kogusid suurepäraseid herbaariume, toimetasid fenoloogilisi ja morfoloogilisi vaatlusi."

Kui 1911.aastal korraldati Riias koolide näitus, paistsid Johannes Käisi õpilaste tööd loodusõpetuses teiste hulgas silma, mis äratas Riia Aleksandri Gümnaasiumi direktori, loodusteadlase P.Bojarinovi tähelepanu. Tema ettepanekul sai Johannes Käis töökoha Riias, algul Peetri-Pauli linnakoolis (1911-12) ja sealpeale Riia Aleksandri Gümnaasiumis.

### Novatorliku õpetajana Riia Aleksandri Gümnaasiumis

Selles Baltikumi ühes paremas keskkoolis töötas Joh.Käis viis aastat (1912-1917). Kahtlemata oli see periood otsustava tähtsusega Joh.Käisi pedagoogilisiksuse väljakujunemisel. -

"Töö Aleksandri Gümnaasiumis oli minule väga meeldiv ja huvitav," kirjutab J.Käis ise. "Direktor, ise ka loodusteadlane, toetas kõiki minu algatusi ja üritusi looduslookabineti ja -klassi korraldamisel, nii et peagi oli meie loodusõpetuse ala eeskujulikus seisundis. See oli küll esimene juhul Venemaal, et meil oli juba 1912.aastal looduslookklassis ka kino ja sageli otse õppetundides vaatasime teaduslikke filme, mida Riias oli küllaldaselt saadaaval."

Kui 1913.a. peeti Tiflisis (Tbilisis) XIII ülevenemaaline loodusteadlaste kongress, oli Johannes Käisi esinemine seal filmi rakendamise kooli loodusõpetuses uudiseks. Ja kui samal 1913. aastal Riia Aleksandri Gümnaasium korraldas koolinäituse, siis sealgi äratasid tähelepanu Johannes Käisi organiseeritud välja-panekud tema õpilaste omavalmistatud õppevahendite alalt. Iseloomus tagu sedagi ta enese sõnad:

"See ettevõtte oli ka üllatuseks Riia pedagoogilises maailmas, sest õpilaste valmistatud katseriistu, herbaariume, bioloogilisi



tabeleid jne. oli tõepoolest rohkesti ja kõik nad olid väliselt hästi tehtud. Materjale kogusime rohkearvuliselt ekskursioonidel Riia lähedasse ja kaugemasse ümbrusse." Nii oli ekskursioonide ja õppekäikude teadlik rakendamine õppetöös üheks Johannes Käisi tähelepanu väärivamaks harrastuseks. Elmainitud aastal (1913) ilmus gümnaasiumi aastaraamatus Johannes Käisi esimene metoodiline töö sel teemal: "Õpilaste ekskursioonid loodusõpetuse alal".

Kogu jooksva õpetajatöö kõrval ei kao Johannes Käisil kunagi silma eest püüd kõrgemat haridust omandada, mille kohta on iseloomustav ta enese märkus autobiograafilises ülevaates: "Edukas tegevus ka õpetajana ühelt poolt ja formaalsete õiguste puudumine selleks teiselt poolt sünnitasid selle ebaloomuliku seisukorra, millega ma leppida ei võinud. Selle mõjul otsustasin ülikooli lõpueksamid läbi teha. Selle mõtte teostamine kui erakorraline samm pidi saama ministri loa. Gümnaasiumi direktori ja iseäranis õppekonna kuraatori toetusel sain sellekohase loa 1916.a. kevadel."

Kirjades õppekonna kuraatorile on direktor P.Bojarinov kõigiti toetanud Joh.Käisi edasiõppimise püüdeid, tõstes esile ta hoolsat "ametivälist tööd õpilaste õppe-kinematograafia juhtimisel ning klassiväliste, õpilastele mittekohuslike praktiliste tööde näol loodusõpetuses." /Kiri 11.jaan.1915.a./. Teisel väljendab dir.P.Bojarinov oma tunnustust Johannes Käisele öeldes, et ta on "täielikult veendunud tema ettevalmistatuses loodusõpetuse erialal ja ta heas suhtumises oma tööülesannetesse". Johannes Käis on ta iseloomustuses "üldiselt suurte vaimuannetega õpetaja ja kasvataja, kes oma võimeid sisendada õpilastesse armastust neid ümbritseva looduse vastu." Bojarinov ütleb, et: "Johannes Käis kujutab enesest väljapaistvat pedagoogilist jõudu, mistõttu ta on



Riia Aleksandri Gümnaasiumile väga hinnatav. Tänu temale on loodusõpetus gümnaasiumis senisest unarusse jäänud õppeainest saanud pärast Johannes Käisi sinna õppejõuks kutsumist õpilastesse vaimustust toovaks õppeaineks, mis on neis äratanud huvi ka ise-seisvate ülesannete vastu. "Edasi märgib sama dir. Bojarinov, et kõik õpilaste eksponaadid 1913.a. koolinäitusel "oleksid teinud au isegi kõrgemate õppeasutuste üliõpilastele." Joh.Käisi juhitud rohkearvulised ekskursioonid "on alati õpilastes esile kutsunud elevust, mis on omakorda avaldanud head mõju õpilastesse mitte ainult tema, vaid ka teiste ainete õppimisel." Kõike seda silmas pidades soovitas dir.P.Bojarinov luua Joh.Käisile sellised tingimused, mis oleksid kohased "pedagoogile", kes võiks avaldada koolides ulatuslikku mõju Venemaa looduse ja selle mõõtnatute rikkuste tundmaõppimiseks tõhusate meetodite väljatöötamisel, mis nõuab küllaldaselt ettevalmistatud ja oma töösse armastusega suhtuvaid pedagooge." /Vt.dir. P.B.kiri Riia õppekonna kuraatorile 4.nov.1915/.

I Maailmasõjast tingitud erakordsete olude tõttu evakueeriti Riia Al.Güm. 1915.a. ajutiselt Võrra /töötas seal Jüri tänavas, Võru güm.ruumes/, Joh. Käis jätkas süstemaatilist edasiõppimist, millest ta lausub oma autobiograafilises ülevaates: "Haridus-ministeeriumi loal võisin 1916.a. astuda Peterburi ülikooli füüsika-matemaatikateaduskonna loodusteaduse osakonda. Et gümnaasiumis Võrus tööd oli vähe, viibisin kaude kaupa Peterburis. Lõpu-eksameid alustasin juba 1916.a. novembris, riigieksamid sooritasin 1917.a. lõpetades just veebruarirevolutsiooni eelpäeval, 25.veebru- aril 1917.a. Diplomi- (kandidaadi-) tööks valisin teema: "Taim-ühiskonnad Võru järvedes", esitasin selle 1917.a.detsembris ja sain 20.juunil 1918.a. Petrogradi Ülikooli I järgu diplomi."



Pedagoogina Venemaal

1917. aasta sügisel evakueeriti rinde lähenemise tõttu Riia Aleksandri Gümnaasium Vörust sise-Venemaale, Pensa kubermangu, Saranski linna. Vahepeal revolutsiooniline liikumine süvenes, ning tekitas elevust ka õpetajaskonnas. - "Loodi (ka Vörus) õpetajate ühingud. Aprillis 1917. a. oli Moskvast Ülevenemaaline Õpetajate Kongress, millest võtsin saadikuna osa," kirjutab J. Käis ise.<sup>1</sup>

Evakueeritud Riia Al. Güm. alustas Saranskis õppetööd septembrikuu teisel poolel. Seal oli Johannes Käis ainult mõned nädalad. Just Suure Oktoobrirevolutsiooni päeval asus ta teele Vologdasse, kuhu oli valitud Õpetajate Instituudi õppejõuks. "Instituudis loodi peagi õpilaskomitee, kes nõudis mõningaid ümberkorraldusi instituudi juhtimises." Sellega ühenduses valiti Johannes Käis 1918. a. märtsis Vologda Õpetajate Instituudi direktoriks.

Oma tegevusest sellel perioodil kirjutab ta ise: "1918. a. sügisel hakati instituuti reorganiseerima kõrgemaks õppeasutuseks - pedagoogiliseks instituudiks 3 osakonnaga. Kindlaid õppeplaanse selleks ei olnud, need tulid luua omal algatusel. Raskusi tekkis sobivate ruumide leidmisega. Täitevkomitee andis küll Instituudi kasutada end, vaimuliku seminari ruumid, kuid need olid viletsad ja kitsad. Kabinettide sisseseadeid ei olnud, raamatukogu nõudis täiendamist. Niiviisi tuli minul juhatajana sageli Petrogradis, Moskvast ja isegi Kiievis käia, et instituudile vajalikke sisse-seadeid hankida. Õppejõudude koosseis oli ebaühtlane. Sellest tekkis vahel lahkumisi instituuditöötajate peres."

1919. aasta suvel juhatas Johannes Käis Vologdas õpetajate kontakt suvekursusi ning tal tekkis laiem õpetajaskonnaga, olles sellele suunaandjaks, uute ideede õhutajaks ja populariseerijaks.

Isiin J. Käis eksib: mainitud kongress peeti mitte Moskvast vaid Petrogradis 7.-9. apr. 1917.



14

Töö Vologda Õpet.Instituudis jäi Johannes Käisil pooleli. Ta lahkus Vologdast 1919.a. sügisel ning asus Pihkva Rahva-  
hariduse Instituudi lektori kohale, millise tööga rööbiti täitis  
ühtlasi ka kubermangu haridusinstruktori kohuseid õpetajate ette-  
valmistamise alal. Taas organiseeris ta õpetajate täienduskursusi,  
milliste korraldajana ta oli juba varem Võrus kui ka Vologdas  
tuntuks saanud.

## II

### Uuesti Eestis. Töö Võru Õpetajate Seminaris

1920.aasta algas rahulepingu sõlmimisega Vene NFSV ja kodan-  
liku Eesti vahel (2.II 1920). Sellel sammul oli suur tähtsus  
eesti rahvale. Kuna Tartu rahuleping aitas kindlustada maailmas  
esimese Nõukogude riigi olukorda, siis lõi ta tingimused ka eesti  
tööraha edasisele revolutsioonilisele liikumisele kodanluse  
diktatuuri kukutamiseks ja nõukogude võimu taastamiseks.

Joh.Käis saabus Eestisse 1920.a.oktoobris. 3. oktoobril  
kirjutas ta haridusministriale märgukirja, mis viimase otsuse  
põhjal Tartu ülikoolile edasi saadeti. Märgukirjale on lisatud elu-  
lookirjeldus ja tööde loetelu. J.Käis kirjutab: "Eesotsa panen  
oma tösisema mõtte asuda kodumaa loodusteaduslike uurimise kalla-  
le, peamiselt taimeteaduslikust küljest. See töö põhimõtteks  
on kokku seada algupäraline Eesti taimestiku kirjeldus selles  
uemas teaduse voolus, mida nimetatakse phytosotsioloogijaks,  
taimestiku ühiskondsuse õpetuseks (prof.Komarov jt.)... Üle-  
üldiseks eesmärgiks kõige see töö juures jääb kokku panda Eesti  
keeles kirjelduse, mis annaks täielikku pilti Eesti loodusest ja  
tema rikkusest uuema teaduse valguses ja mis kõlbaks ka käsi-  
raamatuks kõrgemates koolides."



Et end nimetatud tööks paremini ette valmistada, palus J.Käis võimaldada tal töötada Tartu Ülikoolis dotsendina või teise sellekohase ametitäitjana. Professori kohuste täitmiseks ei pidanud ta oma teadmisi küllaldasteks.

Kuna vastus dotsentuuri võimaldamise asjus viibis, kandideeris Joh. Käis 20.X 1920.a. Võrumaa koolinõuniku kohale.

Tartu Ülikooli pääseda J.Käisil ei õnnestunud, kuna loodusteaduse erialal juba täiendas end välismaal stipendiaadina H.Kahu.

3.nov.1920.a. esitas J.Käis haridusministrile palve sooviga kandideerida riigikoolinõuniku kohale. Kuna riigikoolinõunike ametisse määramine kuulus valitsuse kompetentsi ja oli seotud aeganõudvate formaalsustega, J.Käisil aga oli kohe vaja tööd ja elatist, siis nimetas haridusminister J.Annusson ta fiktiivselt Haapsalu Õpetajate Seminari direktori vakantssele ametikohale, *legaalult täitis ta aga riigikoolinõuniku ülesandeid.*

Valitsuse otsusega 19.nov.1920.a.nimetati J.Käis II riigikoolinõunikuks (I-ks oli Fr.W.Mikkelsaar). 5.nov. s.a. alates.<sup>2</sup>

Tähtsamad küsimused, mis J.Käisil tulid Haridusministeeriumis töötamise aja kestel lahendada, olid: algkooli õppekavade koostamine, mõnede konfliktide lahendamine Tallinna keskkoolides ja mujal. Tuli nimelt uurida õpilaste enesetapmise juhtumeid Tallinna keskkoolides, kus direktoriteks olid tuntud reaksionäärid H. Bauer ja N.Kann. Tutvunud olukorraga põhjalikult, tegi J.Käis järelduse, et mõlemal juhul oli süüdi kehvemaist oludest tulnud õpilaste ebaõiglane kohtlemine. Koolinõunik kirjutas:

<sup>2</sup> Riigikoolinõunikku nimetati ka haridusnõunikuks, milline nimetus hiljem muutus ametlikuks. Kodanliku vabariigi lõpuaastatel nimetati neid ametnikke koolide peainspektoriteks.



"Et nende (laste) siseilma natukesegi ära tunda, peaks kõige suuremat rõhku panema individuaalsele kasvatusviisile ja loobuma traditsioonilistest vötetest ja surveabinõudest." Mõlemad direktorid said ametliku noomituse. Seda muidugi ei unustatud ega andestatud. Varsti pärast noomituse kuulutamist mainitud direktoritele, ilmus "Päevalehes", mille üheks mõjukamaks kaasomanikuks oli N.Kann, kirjutus, milles J.Käisi nimetati enamlaste komis- sariks ja valgustati tema tegevust Venemaal kodanluse seisu- kohalt kõige tumedamais värvides.

Joh. Käisil tuli tegelda küll koolipoliitiliste küsimus- tega, kuid erakondade poliitikast pole ta kunagi innustunud. Seda seisukohta illustreerib kas või 1919.a. Vologda täitev- komitee esimehega toimunud kokkupõrge selle pärast, et peale kasvatus- ja teadusliku töö ei tee ta poliitilist tööd. Sama kinnitavad ka mitmed J.Käisi õpilased ja kaastöölised (V.Horn, A.Vallner, K.Laane ja J.Seilental jt.)

25.jaan. 1921. . astus ametisse uus valitsus, kus haridus- ministriks oli H.Bauer! Muidugi ei saanud J.Käis nüüd enam ministeeriumisse tööle jääda. 29.I 1921 palus ta end nimetada Võru Õpetajate Seminari juhatajaks. Käisi soov Võrru asuda täideti kohe. Uue ministri esimene käskkiri 29.I 1921 määras endise koolinõuniku Võru Õpetajate Seminari direktoriks 15.II 1921 arvates.

8.II 1921.a. arutati Haridusministeeriumi nõukogu koos- olekul, millest võttis osa ka J.Käis, tema palvet 1.II 1921, et temale teaduslikuks tööks stipendium määrataks. Otsustati paluda, et ülikool pärast H.Kahu tagasitulekut välismaalt stipendiumi J.Käisile määraks. Taotlus jäi rahuldamata.

Võru seminaris algas õppetöö 7.I 1921.(dir.k.t. J.Koemetsa



juhtimisel). Vastu võeti õpilasi: ettevalmistusklassi 23, I klassi 20, II klass jäi vastava ettevalmistusega õpilaste puudumise tõttu avamata. Vastuvõetuist olid 12 tütarlapsed, 31 poisid, 14-25.a. vanad. Õpetajad olid kõik Võru keskkoolidest.

17.II 1921 võttis J.Käis J.Koemetsalt üle seminari juhtimise ja asus oma ametikohuste täitmisele.

Algas 9 aastat kestnud viljakas tööperiood tulevaste õpetajate ettevalmistamisel.

13. märtsil 1921.a. toimus Võru Õpetajate Seminari pidulik avaaktus. Direktor J.Käis esines seal pikema programmilise kõnega "Meie sihid ja ülesanded", milles leidsid kõige selgemat kajastamist tema pedagoogilised kavatsused ja vaated. Allpool on toodud olulisemad põhimõtted tema kõnest.

"Pedagoogiline süsteem peab olema ajakohane ja elule vastama. Mitte minevik, vaid olevik peab meie kasvatussüsteemi keskpunktiks olema. Kasvatuse ja hariduse ülesandeks on meil meie kultuuriväärtusi tulevatele põlvile edasi anda, neid meie kultuuriliste varanduste pärijateks teha. ... Meie aja pedagoogika peab uuenduspedagoogika olema... Kasvataja hüüdsõna olgu - ikka edasi arenemise teel! ... Lapsi tuleb õpetada mitte niipalju tõsiasju teadma, kui neid otsima ja leidma. Tõeks koolides on igasugune tegevus, mis arendab lapse käsi, jalgu, keelt, meelt. Töökoolis on kõik need tegevused juhitud laste keha arenemiseks, meelte teritamiseks, laste vaimsete võimete ja loovate jõudude arendamiseks ja kasvatamiseks. ... Heidame kõrvale mõtted kooli lihtsaks käsitöö ehk isegi vabriku töökojaks muuta, kust kvalifitseeritud töölised välja tuleks, nagu seda näeme mõnel juhtumisel Lääne-Euroopas, Ameerikas ja ka Nõukogude Venemaal. ... Ka emakeeles, ajaloo, maateaduses jne. on võimalik isetegevus ja



loov töö joonistuse, mudelite, kaunistuste, referaatide jne.näol. Tegevus töökoolis peab arvestama laste vanuselisi iseärasusi. ...Peasegu kõik kooliruumid peaks ümber ehitama, peaks tisedad raamatu- ja õppeabinõude kogud ja palju muud muretsema, enne kui saame töökooliga hakata. Õpetajate seminaride peale langebki ülesanne ette valmistada õpetajaid, nii et nad töökoolis julgesti töötada suudaksid."

Kõnes väljendatud põhimõtted leidsid rakendamist tegelikus koolitöös niivõrd, kui see tol ajal võimalik oli.

Võru seminar loodi uue koolina. Tal pönud vanu harjumusi ega traditsioone. Tänu oma juhatajale sai seminar kooliuuenduse sepikojaks.

Õpetajate seminaridel ei olnud üldisi õppekavu. Iga õppeasutus pidi need iseseisvalt välja töötama. Tulevase õpetaja huvides tuli õppeaineid hoolikalt valida, valitud ainet käsitleda põhjalikult, see tihedalt kontsentreerida kogu õppetööga ja kasutada tööviise, mis arendaksid isetegevust. Suur tundide arv (34-36 tundi nädalas) ja lisatööd tegid õpilaste töökoorma õige raskeks. Kõik need raskused tuli J.Käisil lahendada.

Eriti leidlik oli ta õppekavade koostamisel. Kõige huvitavamad olid pedagoogiliste ainete õppekavad oma eluvärskusega. Nende ainete kasvatuslikuks eesmärgiks oli edendada pedagoogilist mentaliteeti, äratada huvi, kohuse- ning vastutustunnet õpetaja kutse vastu. Pedagoogika õppekavade alaseks oli lapsepsühholoogia. J.Käisi poolt koostatud loodusteaduse kavad paistsid silma oma elulisusega.

1928.aastal, kui Eesti 6-kl.algkool oli üldiselt teoks saanud, osutus vajalikuks uute õppekavade koostamine. Kavade



projekt koostati kõigis aineis J.Käisi juhtimisel Võru Õpetajate Seminaris. Need nn. "Käisi kavad" on omaette meistriteoseks. Nende kavadega oli algkooli tähtsamaks ülesandeks seatud kasvatus - mõte, mis tol ajal oli alles uus ja leidis konservatiivsetes ringkondades visa vastupanu. Need kavad moodustasid omaette käsiraamatu.

Võru Õpetajate Seminariga oli lahutamatult seotud 6-klasiline harjutuskool, mis loodi 1922.aastal. Neil olid enamuses ühised õpetajadki. Harjutuskoolis toimuski algusest peale uuenduste süstemaatiline kasutamine nii õpetajate kui praktikantide poolt. Õpetaja ülesandeks oli elustada õpilase aktiivsust, andes talle ta vaimseid jõudu arendavat tööd. Seminari osas ei jõudnud uuenduslik pale nii ruttu välja kujuneda töö komplitseerituse kui ka kogemuste ja eeskujude vähesuse tõttu.

Oleks ebaõige väita, nagu oleks õppe- ja kasvatustöö seminaris kulgenud ilma tavaliste raskusteta. Paljud probleemid, mis meile tänapäeval muret valmistavad, olid sealgi päevakorras. Seminari õppenõukogu koosolekutel on arutatud halva õppeedukuse ja käitumise küsimusi, eemaldatud õpilasi ajutiselt koolitööst jne. J.Käis on sõna võtnud õppetunni efektiivsuse ja kordamise metoodika küsimustes, on hoolt kandnud õpetajate enesetäiendamise eest. Eriliseks kohustuseks õpetajalle oli uute pedagoogiliste mõtete jälgimine pedagoogilise ja metoodilise kirjanduse kaudu ja uute teede otsimine ning võimaluste piires kasutamine tege-likus töös õpilaste aktiivsuse ja isetegevuse kasvatamiseks.

Suurt huvi pakkusid õpilastele seminaris korraldatavad õppekäigud, ühised jalutuskäigud ja õppereisid. Õppekäike korraldati seminaris ja harjutuskoolis rohkel arvul seoses koduloo, maa-teaduse, loodusõpetuse, matemaatika ja ka teiste ainete õpetusega.



Ühised jalutuskäigud (umbes 2 korda aastas) taotlesid eeskätt kasvatuslikke eesmärke. Õppereisid tutvustasid õpilasi oma kodumaaga mitmekülgselt.

Seminari õppejõud sooritasid õppereise välismaale. Võõrsil nähtud progressiivsed uuendused töötati läbi, liideti oma otsingute tulemustega ja rakendati praktikas. J.Käis on tutvunud koolitööga Berliinis, Londonis, Viinis, Zürichis, esinenud referaatidega Soomes ja Lätis.

Haridusministeeriumile esitatud Londoni-reisi aruanne on väga põhjalik ja kriitiliselt läbi töötatud.

1928.a. tegi Haridusministeerium Võru seminarile ja harjutuskoolile ülesandeks esindada Eestit rahvusvahelisel koolinäitusel Londonis. Sinna saadeti 150 eksponaati, mis suuremalt jaolt valiti kevadiselt koolinäituselt. Ühes näitusega saadeti ka õpetaja A.Behrsingi koostatud ülevaade seminari tegevusest.

Näituse lõppedes andis Eesti Saatkond Londonis Haridusministeeriumi kaudu meie ajakirjandusele informatsiooni, milles märgiti, et välisriikidest oli Eesti väljapanek kahtlemata kõige rikkalikum ja äratas töömustavalt palju tähelepanu; eriti oma mitmekesisusega.

J.Käisi juhtimisel kujunes Võru seminaris ühtne ja töökas õpetajate kollektiiv, kes igati toetas uut ja eesrindlikku koolitööd. "J.Käis ja Võru seminari õpetajad olid sagedased referendid õpetajate kongressidel, õpetajate päevadel, lektorid suvekursustel, kus elava sõna ja näitetundidega kandsid oma töö tulemusi õpetajaskonda. (R.Reimann)

Üksikud isiklikku laadi lahkkelid esinesid seminari juhataja J.Käisi ja õpetajate J.Vahtra ning P.Truusmanni vahel, kuid neid mingil määral iseloomulikeks pidada oleks väär.



Oma kirjas "Ariduse- ja Sotsiaalministeeriumi Koolivalit-  
susele iseloomustab J.Käis Võru seminari õpetajate poliitilist  
meelsust järgmiselt: "Selle järgi, kuidas üksikud õpetajad omas  
ühiskondlikus tegevuses väljaspool kooli on nimetatud endid  
ühe või teise erakonna poolehoidjateks, on ainult teada, et  
seminari 26-päälisest õpetajate perest on 5-6 sotsialistliku  
ilmavaatega õpetajat (nende hulgas ka mina isiklikult)...

... Tähtis on see, et õpetajad oleksid kohusetruud ja et  
poliitikat, ei parem- ega pahempoolset ei toodaks kooli. Seda  
olen nõudnud õpetajatelt, olen ka ise kindlasti täitnud."

Rääkides J.Käisi suhetest õpilastega, tuleks rõhutada suurt  
usaldust ja lugupidamist, mida kasvandikud tundsid oma õpetajate  
vastu. J.Käis oli vajaduse korral alati valmis oma nõu ja  
abi (ka materiaalselt) pakkuma.

Võru perioodil jätkus kasvavas tempos J.Käisi kirjanduslik  
tegevus. Trükkis ilmus "Liikuv-lugemik" I, II ja III aste, "Loodus-  
õpetus algkoolis" jt., peale selle veel arvukalt artikleid aja-  
lehtedes ja ajakirjades. Direktori eeskuju nakatas õpetajaskonda  
ja õpilasigi. Arvukalt ilmus artikleid ja kirjutusi R.Reimanni,  
V.Horni, Joh. Lillmaa, A.Ivaski, V.Ordliku, R.Taba ja teiste  
sulest.

Võru seminar ise alustas kooliuuendusliku kirjanduse toot-  
mist 1924.aastal aastaraamatuga "Teel töökoolile", millest  
I-VI osa ilmusid a. 1924-30.

Hinnangud Võru Õpetajate Seminari tegevuse kohta tolleaeg-  
setes revideerimisaruannetes ja kroonikaraamatutes on üldiselt  
positiivsed. Seminar kujunes kooliks, mida sageli külastasid  
edumeelsemad õpetajad nii kodu- kui ka välismaalt.



Juba aastaid olid seminarid pinnuks silmas tagurlikele haridustegelastele ja käis elav poleemika õpetajate ettevalmistamise küsimuse ümber, mille baasiks peeti kohasemaks keskkooli, kuna maksuta seminarid said oma õpilaskonna kehvematest kihtidest, kelle mentaliteet ei sobinud valitsevale kodanlusele.

Võitlus seminaride eest moodustab omaette peatüki eesti kooli ajaloo. Üheks agaramaks seminaride kaitsjaks oli J.Käis. Oma artiklis "Seminaride paremusi ei või jätta tähele panemata" märkis ta järgmist: "Seminarile jäävad just kasvatuslikust küljest kindlad paremused. Seminar on odavamaid kutsekoole. Lõpetajad jäävad maale. Kutseline ettevalmistus peab olema individuaalne, eriti õpetaja ametis (pedagoogiline praktika). Ei ole mõeldav, et niisuguse hulga noorte õpetajate ettevalmistamist saaks kuigi palju juhtida pedagoogiumi direktor ja metoodikaõpetajad."

2.VI 1927.a. saabus seminari juhatajale Haridusministeeriumist kiri, milles teatati, et kevadel ei tule uusi õpilasi seminar I klassi vastu võtta. Haridusministri J.Lattiku kavatsuse puhul sulgeda Võru seminar, esitasid kohalikud koolivalitsused märgukirjad, milles toodi kaaluvaid põhjendusi sulgemise vastu. Ka teised ministeeriumi juhtivad jõud, eriti ministri abi F.V.Mikkelsaar ei pooldanud Võru seminari sulgemist. Seminar leidis tõhusat kaitset ka avalikus arvamuses. Lõpuks ei pooldanud ministri kavatsust ka riigivanem J.Teemat ja nii jäigi Võru seminari sulgemine teostamata.

Järsk pööre tuli 1930.a. kevadel minister J.Hünersoni ajal. 5.III 1930 suri kauaaegne haridusministri abi F.V.Mikkelsaar, kes kõige kindlamini kaitses algkooliõpetajate ettevalmistust seminarides.

Ajakirjanduse kaudu sai teatavaks J.Hünersoni suuremaid



kavatsusi hariduse alal: koolide koondamine, seminaride järk-järguline sulgemine ja muuseas ka Võru seminari likvideerimine 1.VIII 1930. Seminar suleti Vabariigi Valitsuse otsusega 2.VI 1930.a. Võru seminari õpilased, kes polnud veel kooli lõpetanud, siirdusid Haapsalu, Tartu ja Rakvere seminaridesse või jätkasid õpinguid keskkoolides.

Võru seminar oli J.Käisi looming, nad olid üks ja seesama. Kui õppeasutus 1930.a. peamiselt poliitilistel kaalutlustel esimesena suleti, oli töö seal alles tõusuhoos.

Kahekümnendatel aastatel tutvustas Joh.Käis end andeka koolijuhina, töökooli propageerijana. Teatud määral sai ta selleks inspiratsiooniks Lääne-Euroopa pedagoogilistelt uuendusliikumistelt, kuid oma ettepanekute konkretiseerimisel arvestas ta tegelikku koolitööd Eesti oludes. Alates 1929.aastast arendas ta "töökooli" ideid edasi omapärase individuaalse tööviisi suunas.

### Kolmekümnendad aastad - kooliuuendusliikumise kõrgperiood

Pärast Võru Seminari sulgemist arvati J.Käis esialgu ametnikkude reservi. Peatselt pakuti talle juhataja kohta väikeses Paldiski Ühisreealgümnaasiumis, mille ta väga vastumeelselt vastu võttis.

Peale Võru Seminari sulgemist kavatses J.Käis pensionile minna, kuna see aga niipea teoks ei saanud, nõustus ta pakutud kohaga (1.II 1931).

J.Käis, kes oli väsimatu töömees, lootis algul Paldiskis organiseerida eesrindliku, ka kehvemast kodust pärinevate laste jaoks sobiva õppeasutuse ja püüdis kooli igati propageerida.



24

Peagi pettus ta oma lootustes, lahkus juhataja kohalt 6.IX 1931 ning läks pensionile. Nüüd algaski tunnustatud koolimehe viljakas tegevusperiood Eesti Õpetajate Liidu sekretärina, Eesti Entsüklopeedia toimetuse sekretärina, ajakirjade "Kasvatus" ja "Kooliuuenduslane" toimetajana. Peale selle kuulus ta veel Akadeemilisse Pedagoogika Seltsi (1932-1940) ja Fr.R.Kreutzwaldi mälestuse jäädvustamise seltsi (1923-40). Tohtu töövõime ja oma eriala hea tundmine muutusid ta asendamatuks tööjõuks.

Võitluses tagurliku koolipoliitika vastu kasutas J.Käis peamise relvana ajakirjandust, eeskätt "Õpetajate Lehte", milles ilmusid pidevalt tema tugeva argumentatsiooniga kirjutised. Nimetagem neist mõningaid:

"Kas tagasi keskaja poole?" (ÕL 1931 nr.20)

"Demagoogiline rünnak koolile" (ÕL 1933 nr.21)

"Kooliuuendustööst kasvatusel alal" (ÕL 1938 nr.1)

"Õpetaja on väsinud" ("Uus Eesti" 1939 nr.145)

Reaktsioonilise koolipoliitika vastu on J.Käis võidelnud oma kõnedes ning sõnavõttudes õpetajate kongressidel, päevadel jne.

Pärast pensionile minekut töötas J.Käis osalise koormusega Eesti Õpetajate Liidu teadusliku sekretärina. Eesti Õpetajate Liidus oli tema tööks pedagoogiliste ja metoodiliste küsimuste, eriti kooliuuenduse küsimuste selgitamine. Tema ülesanded sel alal on fikseeritud Liidu protokollis järgmiselt: "... kooliuuenduslike küsimuste selgitamine ja tutvustamine, nõuanne õpetajale pedagoogilises töös ja pedagoogilises ning metoodilises kirjanduse refereerimine "Kasvatuses", pedagoogiliste nädalate ja edasiõppimiskursuste ettevalmistamine ja Liidu Pedagoogilise Toimkonna mitmesuguste algatuste ja kavatsuste edasiarendamine ja elluviimine."



Et õpetajaskond kooliuuenduse küsimuste vastu tõesti suurt huvi tundis, näitas selgesti Õpetajate Liidu poolt 12.-26.aug. 1930.a. Tallinnas korraldatud kooliuuenduslik nädal, mis kestis õieti 2 nädalat ja millest võttis osa ennekuulmatu arv õpetajaid - üle 2000 õpetaja. Osa võtsid ja esinesid referaatidega ka mitmed nimekad välismaa koolimehed nagu A.J.Lunch jt. Sel puhul korraldati ka ulatuslik kooliuuenduse näitus.

Näituse ettevalmistamise käigus saatis komitee delegatsiooni Venemaale pedagoogilisele näitusele. Otsese eeskuju mõttes oli Vene pedagoogilisel näitusel vähe näha, kuna selle põhilaad ja eesmärk oli hoopis teine. Kaudselt tõi selle suure ja huvitava näituse külastamine siiski rohkesti kasu meie näituse korraldamisele," märgitakse ajakirjas "Kasvatus" nr.10 1930. Vene näituse külastamisest võttis osa ka üldõpetuse toimkonna juhataja A.Oengo-Johanson.

Õpetajate Liidu Pedagoogilise Toimkonna kõrvale asutas J.Käis kooliuuendusrühma, kuhu oli koondunud üle 400 progressiivse õpetaja. Kooliuuenduslased vahetasid omavahel õpilastööde näiteid, avaldasid ajakirjas töövõtete kirjeldusi, hankisid mitmesugust informatsiooni jne. Asutati ajakiri "Kooliuuenduslane", mille tegelikuks toimetajaks sai J.Käis. Kooliuuenduse põhjapanevamaid küsimusi selgitati ajakirjas "Kasvatus". Nimetagem siin J.Käisi artikleid "Individaalse tööviisi kasutamine üldõpetuses", "Õppeainete keskustus algkooli vanemais klassides" jne.

J.Käisi suurima tegevusala Eesti Õpetajate Liidus sekretärina moodustasid õpetajatepäevadel, edasiõppimiskursustel, pedagoogilistel ja kooliuuenduslikel nädalail, kongressidel ja muil üritusil peetud referaadid, loengud ja näitetunnid. Ta on



10 aasta vältel esinenud 107 referaadiga, 9 korda näitetundidega, 13 korda loengutega kursustel. Peale selle on ta juhatanud pikemaajalisi kursusi Tartus (1938-40), pedagoogilist nädalat Pärnus ja kooliuuenduslikku nädalat Valgas, Tartus, Kuressaares. Kuigi J.Käisi loengute ja referaatide temaatika oli laiahaardeline, käsitles suurem osa neist siiski kooliuuendusküsimusi.

Kooliuuenduslike võtete paremaks ellurakendamiseks otsustas Eesti Õpetajate Liidu Pedagoogiline Toimikond J.Käisi ettepanekul välja anda rea metoodilisi käsiraamatuid pealkirja all "Uusi teid algõpetuses I-IV".

Selles algõpetuses pöörettekitanud käsiraamatus võttis J.Käis koostamisel aluseks üldõpetuse põhimõtte, kuid nõnda, et üksikained oma iseseisvust täiesti ei kaotanud. Metoodilistele käsiraamatutele on J.Käisi toimetusel koostatud "Töö-ja abiraamatuid õpilastele", kokku üle 30. Peale selle on ta koostanud palju teisi pedagoogilisi raamatuid, milledest eriti tähtis on tema "Isetegevus ja individuaalne tööviis. Dr. A.Koort kirjutab ajak." "Kasvatus" 1936: "Individuaalne tööviis, nagu seda arendatakse J.Käisi juhtimisel, on loobunud paljudest äärmuslikest võtetest, nagu neid võib leida daltonplaani juures. Meie individuaalse tööviisi meetod on seatud avarale alusele ja hästi läbi mõeldud. Enamik Tartus peetud 3-aastase täienduskursuste loenguid on J.Käisi toimetusel ilmunud pealkirja all Eesti Õpetajate Liidu Tartu täienduskursused. Loenguid ja kokkuvõtteid (I-II), milles sisaldub väärtuslik materjal kooliuuenduse mitmesuguste küsimuste kohta.

Need kursused olid esimeseks katseks rakendada eesti õpetajaskonda loengu-sessioonide vaheajal iseseisvale teaduslikule uurimistööle, milleks iga õpetaja sai iseseisva uurimisteema.



Saur hulk neid uurimusi ilmus hiljem ajakirjas "Kasvatus". Kursuse sisustamisest loengutega ja uurimistööde juhendajatena võttis osa rida selle aja silmapaistvaid kasvatusteadlasi, nii et kõnesolevaid kursusi võib pidada selle ajastu eesti pedagogika tippsaavutuseks. Kursuste viimane sessioon 1940.a. suvel toimus juba nõukogulikes tingimustes ja kujunes esimeseks tõukeks eesti õpetajaskonna ümberkasvamisel nõukogude õpetajateks.

J.Käisil oli südameasjaks oma elutöö jätkamine, samuti kui oma endiste kasvandike saatuski. Paljud pöördusid tema poole mitmesugustes metoodilistes, didaktilistes ja puhtpraktilistes õppe- ning kasvatustööga seoses olevates küsimustes. Kõik said lahkesti nõu ja abi, kuigi selline sadade soovide rahuldamine nõudis tohutu palju energia- ja ajakulu. Kõigi Võru seminari-perelaste ühendamiseks otsustati luua pedagoogiline ühing "Võru Seminar", mille põhikiri registreeriti 13.detsembril 1930. Põhikirja kohaselt oli ühingu eesmärgiks "endise Võru seminari lõpetajate ja õppejõudude koondamine, sõbralikkude sidemete loomine oma liikmete vahel ning nendele ainelise ja vaimse kaasaabi ja toetuse pakkumine kasvatuslikus tegevuses, eriti kaasaegsete kasvatusviisidega tutvumiseks ja nende teostamiseks."

Alates aastast 1932 hakkas ühing välja andma oma ajakirja "Teated", mida saadeti ühingu liikmetele. "Teadete" toimetajaks oli J.Käis. Ühingu juurde asutati kirjastuskapital. 1935.a. kirjutas ühing "Teel töökoolile" VII- J.Käisi "Isetegevus ja individuaalne tööviis" - raamatu, millega tutvumine pakuks huvi ka tänapäeva õpetajatele. Järgmise suurema ülesandena asuti koostama ja välja andma koguteost "Võru Õpetajate Seminar" - tegevus ja uuenduspüüded". J.Käis kulutas suurema osa oma ajast üldtoimetajana, kuid ei jätnud enne, kui raamat sai valmis. Väär-



tuslik teos aitas tugevdada seda ühtekuuluvustunnet, mis muidu paratamatult aegade keerises kipub haihtuma.

1940.a., pärast juunipööret esinesid ühingu "Võru Seminar" 10.a. juubelikoosolekul esimeste marksistlike referaatidega ENSV Ülemnõukogu noored saadikud ühingu liikmete hulgas - F.Eisen, R.Liiv ja L.Hallop. Nende ettekannete sisu huvitas okupatsiooniajal vägagi fašistlikku politseid areteeritud ühingu liikmete, nende hulgas ka J.Käisi ülekuulamisel.

Veel tuleks Joh.Käisist rääkida kui õpikute ja töövihikute autorist. 30-ndatel aastatel ilmusid trükist "Esimesed vaos", "Õpilaste arvutusvihik" I-II, "Emakeele töövihik" I-II, "Maetav maetikavihik", "Loodusesõbra töövihik" jt. Tema poolt koostatud õpikud on leidnud enamuses sooja vastuvõttu nii arvustuse kui ka õpetajaskonna poolt. Lugemis- ja kirjaõpetusmapi "Omal jõul" kohta kirjutab J.Uustalu oma arvustuses järgmist: "Algkooli nooremais klassides on õppeainete hulgas lugemisõpetusel kõige tähtsam koht. Mida varem õpilane saab kätte sorava ja taipava lugemisoskuse, seda parem on tal omandada muid õppeaineid... J.Käisi uuenduste leiutamise agarusele kiputakse mõnikord ette heitma "aute meetodite" tagaajamist. Siin pealkirjastatud uueimas töös on Joh.Käis tõesti erakordselt uuenduslik. Bestis ei tea ma tõesti mitte säärast menetlust lugemisõpetuses tarvitusel olnud olevat". Arvustaja märgib, et tabelite komplekt "Omal jõul" on meetoodilise saavutusena tähelepanev ja emakeele õpetuses algastmel töö tõhustajana eduga rakendatav ("Besti Kool" nr.10, 1939).

Kiitva arvustuse osaliseks sai ka Joh.Käisi emakeele liikuv lugemik ja tööraamat "Esimesed vaod", millest 6.trükk ilmus 1946.aastal.



29

"Õpilaste arvutusviha" (1.ö.-a.) kohta on säilinud järgmised arvustavad märkmed: "Eriti meeldiv on, et kõik osad on üksteisega tihedalt läbi põimitud. Ülesanded on elulised ja huvitavad. Kordamine ja kontroll on hoolikalt läbi viidud kogu õppeaasta kestel. Seetõttu ei ole tarvis erilist kordamisega. Piltülesandeid on vähe. Sõnastus selge ja täpne, keel korralik ja lapsele arusaadav. I õppeaasta on jagatud 4 vihikusse. See on hea. Lapsed saavad varsti jälle uue."

Kui 20.aastatel esines Joh.Käisi peamiselt töökooli propageerijana, siis 30.aastatel äratas ta tähelepanu metoodiliste käsiraamatute, lugemiku, töövihikute, tööjuhataste, vaatluskavade ning metoodilise ja pedagoogilise sisuga artiklite autorina.

J.Käisi kooliuuenduslikud ideed olid hästi tuntud ka Soomes ja Lätis. Soome keelde on tõlgitud mitmeid tema töid nagu "Uuden koulun päämäärät ja tiet" ("Kandakoulun Lehti" nr.13-17), "Yleis-õpetus" ("Kansakoulun Lehti" nr. 4,5), "Eestin kansakoulu ja sen viime vuosien uudistuspyrkimykset" ("Opettajain Lehti", nr.30) jt. Tema kooliuuenduslikud põhimõtted on leidnud Soomes tõhusat edasiarendamist.

30.aastad - see on üks viljakamaid perioode Joh. Käisi elus. Vabanemine praktilisest koolitööst võimaldas tal üha enam süveneda kasvatusteaduse põhiküsimustesse. Tema teosed ja kirjutused omandavad tõsise teadusliku töö ilme. Eriti väärtuslikuks võib pidada tema artikleid koguteoses "Loenguid ja kokkuvõtteid" I-II ja ajakirjas "Kooliuuenduslane", millistest osa on ilmunud eri teosena pealkirja all "Uuenduslikust koolitööst".

J.Käisi peamiseks saavutuseks sel ajajärgul on tööjuhendite menetluse väljatöötamine ja viimistlemine, mis oli eesti kooliuuendusliikumise üheks kesksemaks komponendiks. Sellele perioodile on pühendatud tema peateos "Isetegevus ja individuaalne tööviis" ning rida artikleid ajakirjades.



## III periood

J.Käis nõukogude pedagoogina

Neljakümnendad aastad olid eesti kooli elus murrangulise tähtsusega. 1940.a. juunis kehtestati Eestis nõukogude võim. Asuti kooli järk-järgulisele ümberkujundamisele nõukogude kooliks.

Oli tarvis välja töötada uued õppekavad ja õpikud, tutvustada Eesti õpetajatele nõukogude kooli ideoloogilisi aluseid ja pedagoogilisi sihte.

Sellest tööst võttis agaralt osa Joh. Käis, kes nõukogude võimuga kõhklematult kaasa läks. Uutes tingimustes lootis ta veel viljakamalt töötada eesti kooli heaks.

Kohe pärast juunipööret kutsus Joh.Semper Joh.Käisi tolle-aegse haridusministeeriumi kaastööliseks algkooli õppekavade väljatöötamiseks ja "Nõukogude Kooli" toimetajaks.

1940/41.õppeaastal pühendas J.Käis kogu oma loova jõu nimetatud ajakirjale, muutes selle ideeliselt kõrgetasemeliseks õpetajaskonna suunajaks. Toimetamistöö kõrval esines J.Käis paljudes kohtades (Tallinnas, Rakveres, Võrus, Paides jne.) loengutega nõukogude pedagoogika põhialustest, juhatas täienduskursusi Tartus. Ajakirjas "Nõukogude Kool" ja ajalehes "Nõukogude Õpetaja" avaldas J.Käis rea artikleid K.Marxi, F.Engelsi, V.I.Lenini pedagoogiliste vaadete ja nõukogude pedagoogika seisukohtade tutvustamiseks.

Väsimatu töömehena võttis ta osa ka õpperaamatute koostamisest. 1941.a. suvel kavatsatud õpetajate edasiharimiskursuste plaani ja õppekavade väljatöötamine langes peamiselt tema õlgadele. Ühtlasi pidi J.Käis juhatama Võrus toimuvat kursust, kuhu ta välja sõitiski. Kiiresti arenevad sõjasündmused tabasid J.Käisi Tartus. Siit lahkus ta varsti oma venna koju, Põlvasse. Oma eluloos märgib J.Käis järgmist:

"3. augustil vangistati mind Põlvas. Viibisin 6 kuud Võru



vanglas. Vabanesin karistuse ärakandmise järel 5.veebruaril 1942. Talvel töötasin Tartus raamatukogus, kogudes materjali didaktika ja metoodika käsiraamatu jaoks. Ühtlasi tehes juhuslikke tõlketöid kirjastustele (trükkis ilmunud ei ole)...

Minu naine Anette evakueeriti 1941.a. juunis Võrust Nõukogude tagalasse. Sidet temaga ei ole, kuigi nõukogude võimu poolt on otsustatud ta tagasi tuua."

1942-44.aastatel elas J.Käis fašistliku politsei valve all. Suveti tegi ta Põlva lähedal venna talus põllutööd. J.Käisi vastu otsiti süüdistusi tema hariduspoliitilistest esinemistest kodanliku võimu ajal, sealhulgas ka tegevusest Võru Seminaris.

1944.a. sügisel vabastati Nõukogude Eesti okupatsioonist. Algas uus ajajärk nõukoguliku kooli rajamisel. Niipea, kui Võru oli vabastatud ja ENSV valitsus oma tegevust alustas, jätkas J.Käis otsekohe vägivaldselt katkestatud tööd Hariduse Rahvakomissariaadis. Metoodilise sektori juhatajana töötas Joh. Käis 25.IX 1944 kuni 15.VII 1947, mil ta koha koondamise tõttu viisi üle Aäg- ja Keskkoolide Valitsuse koolide inspektori kohale. Sisuliselt jäi tema töö endiseks. Lisaks nimetatud töökohtadele töötas Joh.Käis Õpetajate Täiendusinstituudi direktori ajutise kohusetäitjana (6.IX 1945 - 28.II 1946), ajakirja "Nõukogude Kool" vastutava toimetaja asetäitjana (tegevtoimetajana) kuni 1946.a. novembrini. Mõnda aega tegi ta õppetööd tunnitasu alusel Tallinna Õpetajate Instituudis.

Joh. Käisi tegevus Metoodilise Sektori juhatajana on olnud viljakas. Lühikese aja vältel valmisid tema sulest üldhariduslike koolide õppekavad, mis olid mõeldud üleminekukavadena. Pärast nende valmimist asus ta koos metoodiliste ainekomisjonidega 1945/46.õppeaasta kavade koostamisele, millised 1945.a. suvel valmisid.

Suur ja vastutusrikas töö tuli J.Käisil teha õpikute toimetamisel.



misel ja ettevalmistamisel. 1944/45.õppeaasta jooksul suudeti peaaegu kogu üldhariduslik kool varustada tarvitamiskõlbulike õpikutega. Selles hiigeltöös kuulub rõhuv osa J.Käisile, kes kiirutas käsikirjade sissetulemist, jälgis rasematute tehnilist valmistamiskäiku, jagas autoreile ja toimetajale nii sisuliselt kui ka metoodiliselt väärtuslikke näpunäiteid.

J.Käisi initsiatiivil anti välja rida pedagoogilise sisuga teoseid, peamiselt tõlkeid vene keelest, mis tutvustasid eesti õpetajaskonda nõukogude pedagoogika alustega, näiteks B.Jessipov "Pedagoogika", N.K.Krupskaja "Valitud pedagoogilisi töid", E.Arkin "Kõned kasvatuses".

Joh. Käisi edukast tegevusest Hariduse Rahvakomissariaadis annavad tunnistust rohked kiitused ja tänuavaldused eeskujuliku ja kohusetruu töö eest, "Eesti NSV teenelise õpetaja" aunimetuse andmine 20.VII 1945 teenete eest hariduse alal, aukiri eesrindliku töö eest 19.VII 1946.

J.Käisi juures äratas lugupidamist tema tohutu töövõime, põlemine koolielu puudutavate probleemide käsitlemisel. Ta jõudis kõige uuega kontaktis olla.

Iseloomustades pedagoogilise mõtte arengut neljakümendatel aastatel, kirjutab A.Elang: "Nõukoguliku pedagoogilise mõtte areng Eestis pidurdas asjaolu, et ei osatud teha printsipiaalset vahet kodanlike kooliuuendusideede ja marksistliku pedagoogika vahel." See asjaolu andis end tunda ka J.Käisi töös neil aastail.

1946.a. ilmus trükis J.Käisi teos "Valitud tööd", kuhu ilma printsipiaalset vahet tegemata oli koondatud tema kodanluse-aegseid artikleid ja mõned nõukogude võimu ajal ilmunud kirjutused. Avalik võttis "Valitud tööd" terava kriitika alla. A.Pint väitis oma artiklis: "On aeg vabaneda kodanliku ajastu kahjulikest pärimustest meie koolielus ("Rahva Hää" 1946 12.okt.) järgmist: "Vaadeldav



kogumik suunab valesti Nõukogude Eesti õpetajaskonda kasvatus-õppetöö organiseerimise küsimusis ja sellepärast ei saa teda soovitada tegelikule koolialal töötajale." Puudused A.Pindi arvates on järgmised:

- 1) testide soovitamine, mis ÜK(b)P Keskkomitees 1936.a.hukka mõistetud, Dalton-plaani soovitamine;
- 2) kooli väljasuremise teooria ekslikke ideede toetamine;
- 3) õppetöös on üle toonitatud õpilaste isetegevust;
- 4) vabakasvatuse ja vaba õppetöö nõudmine;
- 5) Käis ei tunnista üldiste kasvatus- ja õpetuse eesmärkide tähtsust ega nõua neist kinnipidamist.

Pärast sellise arvustuse ilmumist asuti J.Käisi "Valitud töid" nobedasti kritiseerima. "Rahva Hääle" nr. 255 30.X 1946 tõi ära neli artiklit, mis nii või teisiti olid seotud "Valitud töödega".

Eestimaa K(b)P Keskkomitee büroo tunnistas "Rahva Hääle" kriitika J.Käisi raamatu "Valitud tööd" kohta õigeks. Üeldi, et J.Käisi raamat, mis sisaldab (v.a.esimesed üldpedagoogilise sisuga kirjutused) kodanlikus Eestis ajavahemikus 1932-35 ilmunud ja vaid uuesti redigeeritud kirjutusi, on partei poolt taunitud kodanlike teooriate kahjulik detsidiiv pedagoogika alal (laboratoorne brigadide meetod, testid, kompleks jne.). Raamat ignoreerib õpetaja osa koolis ja alahindab õppetundi õppetöö põhivormina, ei omista tähtsust distsipliinile ega korrale koolis.

Selle hinnangu andmisel lähtuti arusaadavalt nõukogude pedagoogika toekordsetest seisukohtadest. See oli aeg, kus nõukogude koolis vahasi õpetaja suuline ettekanne ja muud niisugused õppemeetodid, mis õpilasi jätsid täiesti passiivseks. Hiljem on juhtinud nõukogude pedagoogid neid seisukohti kritiseerinud ja ümber hinmanud. Nende ümberhinnangute valguses tuleb uuesti läbi töötada ka



suhtumine J.Käisi pedagoogilisse pärandisse. Igal juhul tuleb teha printsiipiaalselt vahet J.Käisi kirjutuste vahel enne 1940.aastat, kus ta propageerib ja põhjendab kodanliku kooliuuenduse ideid ja nende artiklite vahel, mis ta kirjutas pärast 1940.aastat nõukogude pedagoogika põhiseisukohtade tutvustamiseks Eesti õpetajatele. "Valitud töödes" kahjuks sellist vahet ei tehtud ja see oligi üheks arusaamatute põhjuseks.

Nõukogude pedagoogika ei suhtu kodanlikku pedagoogilisse pärandisse nihlistliku eitamisega, vaid püüab kriitilise analüüsi teel selgitada, mis selles oma aja seisukohalt oli progressiivset ja mis see võiks pakkuda tänapäevale.

Niisagusele lähenemisele J.Käisi elutööle pandi alus 22.dets. 1965,a, J.Käisi 80.sünniaastapäeva puhul TRÜ pedagoogika kateedri poolt korraldatud nõupidamisel Tartu linna metoodilises kabinetis.

Nõupidamisel märgiti, et senises uurimistöö käigus on selgunud J.Käisi kohta järgmist:

- 1) progressiivne võitleja kodanluse reaktsioonilise koolipoliitika vastu kodanlikus Eestis;
- 2) ühines 1940.a. kõhklematult nõukogude võimuga;
- 3) kodanliku perioodi lõpuks kujunes temal välja suhteliselt originaalne pedagoogika süsteem (äratas tähelepanu ka Soomes ja Lätis). Praegugi leiab tegelikult osa kasutamist meil.

Oma süsteemi väljatöötamisel on J.Käis lähtunud:

- a) reast kodanlikest pedagoogidest (J.A. Lunch, R.Dottrens, mõneti J.Dewey, A.Lay);
- b) nõukogude pedagoogikast (Šatski, Blonski jt.);
- c) kodanliku Eesti tegelikest koolioludest, eriti algkooli vajadustest.

J.Käis töötas ENSV Haridusministeeriumis kuni 27.apr. 1950.a. Iga aastaga halvenes tema kuulmine, mis raskendas kontakti kaas-



töötajatega. Äge kriitika "Valitud tööde" kohta ei jätnud oma mõju avaldamata. Sellepärast palus ta 27.apr.1950.a. end puhkusele lubada ja pärast puhkuse lõppu pensionile arvata.

Puhkust veetma sõitis ta oma vennapoja kodusse Põlva lähedale, kus ta mail suri südame infarkti tagajärjel.

Teostamata jäi kavatsus trükivalmis seada oma 2 suuremat teost: "Õpetuse alused ja teed" ning "Looduseõpetuse metoodika". Mõlemate käsikirjad on talletatud ENSV TA Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonda.

J.Käisi pörm on maetud Põlva kalmistule. Hauakivile on raiutud kunagi tema enda poolt lausunud sõnad:

"Kasvataja kõrgem tasu on tema püüete teostus kasvandikkude vastuvõtlikus ja tänulikus hinges".



Allikad

1. Käis, J., Autobiograafiline ülevaade aa. 1900-1920. Ajak.  
"Nõukogude Kool" nr.12, 1945.
2. Võru Õpetajateseminar - tegevus ja uuenduspüüded, 1936.
3. Andmete ja mälestuste kirjapanekuid L.Raudsepp-Hurdalt, Karl ja  
Elsa Käisilt, Aino Luts-Käisilt, Johan Käisilt, L.Plaado-Hurdalt,  
Emilie Paursonilt, Jaan Tammekännult, J.Sirgult jt.
4. ORKA, fond 1108 nim.1, s.-ü. 83
5. ORKA, fond 1108 nim.4, s.-ü. 992
6. ORKA, fond 1108 nim.4, s.-ü. 915
7. J.Käis (1921), Kõne Võru Õpetajate Seminari pidulikul avaaktusel.  
EKM, F 217 M 7:10
8. ORKA, fond 1108, nim.4, s.-ü. 428
9. Käis, J. Seminari õpilaste kulud "Päevaleht" 9, veebr. 1928
10. Käis, J., Isetegevus ja individuaalne tööviiis, Võru
11. ORKA, fond 1108, nim.4, s.-ü. 764
12. ENSV Haridusministeeriumi kaadrite osak. toimik 658-a
13. Elango, A. Eesti kooli ja pedagoogilise mõtte ajaloost, 1968
14. Bestimaa K(b)P Keskkomitees - J.Käisi raamatust "Valitud tööd"  
"Nõukogude Kool" 1946 nr.11
15. 22.XII 1965.a. seoses J.Käisi 80.sünnipäevaga toimunud nõu-  
pidamise materjalid TRÜ pedagoogika kateedris.



Johannes Käisi eluloost.

Lapsepõlv ja õpingud.<sup>1</sup> Johannes Käis sündis Põlva lähedal Timo vallas Rosmal 26. detsembril 1885. a. tüüpilises moodunud sajandi külakoolimajas. Maja on säilinud tänapäevani. 1965. a. kinnitati sellele koolimehe nime kandev mälestustahvel.

Johannese isa Peeter oli Rosmal külakoolmeistriks. Ema kaudu on ta suguluses Põlva lähedal Himmastest pärinevate Hurtadega, kelle hulka kuulus ka meie rahvaluule suursõnakuulmise algataja Jakob Hurt.

Johannese lapsepõlveaastad möödusid Rosma ja Põlva kauni künkliku looduse keskel. Siit pärineb sügav loodusearmastus, mis jäi temast lahutamatuks kogu eluajal.

Nagu enamus koolmeistrite lapsi ei mäleta Johannes täpset aega, millal ta isa kõrval hakkas klassis käima ja kirjatarkusega tutvust tegema. "Just seetõttu, et klassituba elutoa kõrval oli minule teiseks elutoaks, ei olnud mul sügavaid elamusi esimesest koolipäevast ega koolis käimisest läbi vihma, tuule ja pori, talvel tuisu ja pakasega. Hakkasin "vabatahtlikuna" teiste koolilaste keskel istuma ja nendega koos õppimani noorena (5-6-aastasena), et ei mäletagi õppimise algust."<sup>2)</sup>

1894. a. vallandati Johannese isa Peeter Käis venestamispoliitika tulemusena Rosma koolmeistri kohalt. 9-aastane Juku olevat südilt isa kaitseks välja astunud ja inspektorile silmade välkudes kogu oma vene keele sõnavara ette ladinud.<sup>3)</sup>

Pärast külakooli lõpetamist tekkis Johannesel ligemale 3-aastane vaheaeg õppimises, sest nooruse tõttu teda kihelkonnakooli vastu ei võetud. Vahepeal kolisid vanemad Saarejärvele Tromsi tallu. Johannes käis suvel karjas, talvel aga katsus iseõppimise teel oma teadmisi täiendada. 1896. aastal jätkas ta õppimist Põlva kihelkonnakoolis, mille lõpe-

<sup>1)</sup> Üksikasjalikult on seda ajajärku uurinud Võru seminari kasvandik ja kodu-uurija Karl Laane, kelle käsikirjalisi materjale allpool on kasutatud.

<sup>2)</sup> Pedagoogiline ühing "Võru Seminar" - Teated, 1935.

<sup>3)</sup> Samas.



tas 13-aastasena 1899.a.

Põlva kihelkonnakool asus Mammaste külas Põlva kiriku köstri talus. Sinna oli Käisi kodust 7 kilomeetrit. Seda kooli iseloomustab J. Käis järgmiselt:

"Käisin kihelkonnakoolis ajal, mil venestamine oli täies hoos. Seepärast pidime õige palju juba vene keeles õppima, sest ainult eesti keelt ja usuõpetust võis emakeeles õpetada. Vene keele oskus oli aga puudulik, mispärast õppepalu ajaloos, maateaduses, loodusõpetuses tuli lihtsalt pähe tuupida. Huvi niisuguse õpetuse vastu ei võinud kuigi suur olla. Ja kui veel sellest mõelda, et terve nädal elati kuiva leiva ja lihaga, et vaba aega päeva jooksul oli hoopis vähe ja et juba kell 5 hommikul voodist välja aeti, - siis võis mõista, missuguse igatsusega me, kes elasime internaadis, ootasime laupäeva, et koju pääseda... Polnud küll koduski suuri rõõme oodata, aga vabamana tundsin end sääl. - Jah, raske oli lastele köstrikoollisel."<sup>1)</sup>

Aasta pärast kihelkonnakooli lõpetamist asus ta edasi õppima Võru linnakoolis ehk nn. "kreiskoolis", mis asus samas majas, kus ta hiljem ligemale kümme aastat töötas Võru seminari direktorina.

Võru linnakooli iseloomustab ta kui "kehvikute ülikooli", kus oli ka tüsedaid õppejõude, kes tundsid hästi oma ainet ja metoodikat ning püüdsid ka õpilasi ergutada iseseisvale tööle.<sup>2)</sup> Ei puudunud siin ka õpilaste põrandaalune ring, mille tegevusest ka J. Käis osa võttis.

Lõpetanud 1903.a. Võru linnakooli, seadis J. Käis endale eesmärgiks linnakooliõpetaja kutse taotlemise Peterburi õpetajate instituudis. Kuna vanemate majanduslik olukord oli vilets, laenas ta paarsada rubla ja sõitis Peterburgi eksamitele. Võistluskatsetel tuli ta 70 taotleja hulgas esikohale. Vaatamata heale õppeedukusele talle stipendiumi ei mää-

1) Samas.

2) Autobiograafiline ülevaade aa. 1900-1920, Nõukogude kool, 1945, nr. 12.



ratud, mistõttu tuli poole aasta pärast õppimine instituudis katkestada. Ta sõitis Pihkvasse, sooritas sealse gümnaasiumi juures kreiskooliõpetaja kutseeksami ning asus samal 1903.a. tööle õpetajana Lemsalu (praegu Limbaži) linnakoolis. Samal ajal õppis ta pingsalt edasi ja lõpetas 1904.aastal Peterburi õpetajate instituudi eksternina.

1906.-1911.a. oli K. õpetajaks Volmari (Valmiera) linnakoolis, kus õppetöö kõrval tegeles agaralt eriti loodusteaduse alal. Ta ise mainib: "Korraldasin suure innuga õppekäike ja -reise, mis ka õpilasi kaasa kiskusid. Nad kogusid suurepäraseid herbaariume, toimetasid fenoloogilisi ja meteoroloogilisi vaatlusi." <sup>1)</sup>

Pärast seda, kui tema õpilaste tööd olid äratanud tähelepanu Riias korraldatud koolinäitusel, kutsuti ta 1911.a. Riia Peeter-Pauli linnakooli ja aasta hiljem Riia Aleksandri gümnaasiumi õpetajaks. Ta sisustab selles koolis ajakohase loodusõpetuse kabineti, milles juba 1912.a. demonstreeris õpilastele ka loodusteaduslikke filme, millega äratas tähelepanu 1913.a. Tiflisis peetud ülevenemaalisel loodusteadlaste 13. kongressil. Samuti äratasid tähelepanu ka tema õpilaste valmistatud õppevahendid (katseriistad, herbaariumid, bioloogilised vaatlustabelid jm.). Kirjas Riia kooliringkonna kuratorile mainib Riia Aleksandri gümnaasiumi direktor Bojarinov: "Olles üldiselt suurte vaimuannetega õpetaja ja kasvataja, omades võimet sisendada õpilastesse armastust oma õppeaine ja neid ümbritseva looduse vastu, kujutab Käis endast välja paistvat pedagoogilist jõudu..." <sup>2)</sup>

Õpetajaameti kõrval õppis Käis vabakuulajana Riia polütehnikumi keemiaosakonnas 1914-15.a. Maaailmasõja puhkemise järel evakueerus Riia Aleksandri gümnaasium 1915.a. Võrru, kuhu jäi kaheks aastaks. Sel perioodil tegutses J. Käis eriti innukalt õpetajate täienduskursuste lektorina, õpetades õppevahendite valmistamist. Samal ajal õppis ta eksternina Petrogradi ülikoolis, lõpetades ülikooli loodusteaduskonna esimese

<sup>1)</sup> Samas

<sup>2)</sup> Tõlge venekeelsest fotokoopiast (L. Hallopi valduses).



järgu diplomiga 1917.a. Tema diplomitöö teemaks oli "Taimühiskonnad Võru järvedes."

Rinde lähenedes siirdus J. Käis koos Riia Aleksandri gümnaasiumiga 1917.a. Pensa kubermangu Saranski linna. Oktoobrirevolutsiooni päeval, 24.oktoobril (vkj.) 1917.a. siirdus ta Vologda õpetajate instituudi õpetajaks ja oli sama instituudi direktoriks 1918-1919.a. Töötada tuli Vologdas väga rasketes tingimustes: puudusid õppeplaanid, siseseaded ja kindel õppejõudude koosseis. Seetõttu siirdus ta 1919.a. Pihkva rahvahariduse instituudi lektori kohale, olles samal ajal õpetajate kursuste juhatajaks.

1920.a. pöördus J. Käis tagasi Eestisse. Algul töötas ta lühemat aega haridusministeeriumi teenistuses riigikoolinõunikuna, koostades sellena ka esimesed eesti algkoolide programmid.

#### J. Käis Võru seminari direktorina.

Kui 1921.a. avati Võru õpetajate seminar, avaldas J. Käis soovi asuda uue seminari direktori kohale.

Tolleaegne kristliku erakonna haridusminister H. Bauer nõustunud sellega ja öelnud: "Olgu Käis Võrus kas või Caesariks, ainult et Tallinnas temast lahti saada."<sup>1)</sup>

Võru seminar loodi uue koolina. Tal ei olnud vaja üle võtta eelkäijate traditsioone. Seminari pidulikult avaktusel 13.märtsil 1921.a. esines J. Käis pikema <sup>programmilise</sup> kõnega, milles juba selgesti rõhutas uuenduspüüdeid:

"Lapsi tuleb õpetada mitte niipalju tõsiasju teadma, kui neid otsima ja leidma. Õpilane ei või jääda passiivseks päältvaatajaks ja kuulajaks, vaid peab ise aktiivselt teadmusi otsima...Koolis kasvatatakse isetegevusele, vaimsele iseseisvusele, mida vana kool sugugi ei andnud."<sup>2)</sup>

"Kui nüüd küsida, missugune peaks kool olema, et neid pedagoogilisi põhimõtteid teostada, siis oleks küll ainuke vastus - see on töökool."<sup>3)</sup>

1) "Nõukogude Kool", 1945, nr. 12, lk.572.

2) "Võru õpetajateseminar", Võru, 1936, lk. 100.

3) Samas.



Töökooli ideed propageeriti Ameerikas ja Lääne-Euroopas. J. Käis ei kopeerinud neid mehhaaniliselt. Vastandina paljudele Lääne-Euroopa töökooli vooludele oli J. Käisi töökool elav, arenev organism. Kui seminari esimestel aastatel käsitleti töökooli mõistet veel mõnevõrra kitsalt (kiputi liialdama puhttehnilise ja käelise tegevusega), siis tegeliku töö käigus parandati see viga. "J. Käisi puhul võib julgesti kõnelda didaktilisest loomingust."<sup>1)</sup>

J. Käisi töökool taotles õpilaste aktiivsust teadmiste omandamisel, arendas laste vaimset iseseisvust ja tõstis nende huvi töö vastu. On tõsi, et J. Käis kasutas mõningaid eeskujusid Inglismaalt, Austriast ja Saksamaalt, kus käis isiklikult tutvumas koolidega, kuid ei rakendanud neid dogmaatiliselt, vaid kontrollis nende paikapidavust tegelikus õppe- ja kasvatustöös.

"Kuigi nn. töökooli filosoofilised alused olid <sup>te</sup>elektilised ja segased, omas kooliuuendusliikumine kodanliku Eesti tingimustes võitluses reaktsioonilis-klerikaalse suunaga siiski teatavat progressiivset tähtsust."<sup>2)</sup>

Uuenduspüüete teostamist soodustas seegi, et seminaride jaoks ei olnud <sup>2</sup>haldusministeeriumi poolt kehtestatud rangeid õppeplaanide ja -programme. Need pidi iga seminar ise välja töötama. Võru seminaris tegi selle töö J. Käis. Hoolikalt valis ta õppeaineid ja nõudis seminari õpetajalt õpetatava aine metoodikasse süvenemist. Väga oluliseks pidas ta isetegevuse rakendamist õppetöös.

Pedagoogika tundides, mida õpetas J. Käis ise, püüdis ta kõigiti arendada oma õpilaste pedagoogilist mõtlemist, äratada huvi ja armastust õpilase ja õpetajakutse vastu. Väga tähtsaks pidas ta lapse psühholoogia ja tema individuaalsuse tundmaõppimist. Pedagoogika ajaloo keskse osa moodustasid uuendusmeelsed pedagoogid Komensky, Rousseau, Pestalozzi, Ušinski jt. Parimaks eeskujuks tulevastele õpetajatele oli aga nende direktori enda piiritu andumus pedagoogilisele tööle ja väsimatu töötahe. Õpetades teisi õppis ta ise väsima-

<sup>1)</sup> A. Elango, Joh. Käis didaktikuna, N.Kool, 1945, nr. 12.

<sup>2)</sup> O. Elango, Koolireformist kodanlikust Eestis, N.Kool, 1959, nr. 10.



tult edasi. Veel hilisõhtutel ja öötundidelgi võis teda näha töötamas oma kabinetis seminari alumise korruse paremas tiivas. Tema lähemaid kaastöölisi Võru seminari päevilt, ENSV teeneline õpetaja Rud. Reiman märgib: "Just Joh. Käisile sobib võrdlus väsimatust armastavast aednikust. Ta muutis Võru seminari kooliuuenduslikuks aiaks, mida iga aastaga külastas ikka rohkem koolitegelasi - õppimiseks, niisama silma-südamerõõmuks või sihilikuks nõrkade kohtade otsimiseks."<sup>1)</sup>

Tung Võru seminari oli suur, sest kool võitis endale kiiresti üldise tunnustuse. Pealegi olid seminarid ikkagi tasuta õppeasutused. Vastu võeti võistluskatsete alusel, kusjuures tingimata nõuti ka musikaalsust. Ligemale poole õpilaste arvust moodustasid tööliste, käsitööliste ja kehvikute lapsed, kellele anti ka mõningaid stipendiume. Suguugi harvad ei olnud ka need juhud, kus õpilane, kellel näpud olid põhjas, pöördus abi saamiseks otseselt direktori poole. Ei tea ühtki juhtumit, kus ta abi ei oleks saanud.

1922.aastal avati seminari juures harjutuskool, mis alates 1924.aastast kujunes 6-klassiliseks algkooliks. Ka sellesse kooli oli tung väga suur, nii et vastu võtta võidi ainult väike osa soovijaist.

Kuna seminar valmistas ette algkooliõpetajaid, pandi suurt rõhku algõpetuse metoodikale. Siin tuli Võru seminaril, samuti nagu teistelgi seminaridel, rajada tööpoolest uusi vagusid uudismaal, sest eeskujusid peaaegu ei olnudki.

Algõpetuse esimesel astmel, 1. ja 2. õppeaastal soovitas J. Käis rakendada õpetuse keskustuse põhimõtet nn. Üldõpetuse näol.

"Üldõpetusega mõistame kogu õpetuse keskustust lapse igapäevaste tähelepanekute, kogemuste ja huvide vallast valitud ainel ehk nn. koduloolise vaateõpetuse asialadel."<sup>2)</sup>

Üldõpetus põhineb lapse psühholoogial:

<sup>1)</sup> N. Kool, 1945, nr. 12.

<sup>2)</sup> J. Käis, Valitud tööd, Tallinn, 1946, lk. 191.



TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI PEDAGOOGIKA JA PSÜHHOLOOGIA KATEEDER

Pedagoogilise uurimistöö kursus

Milli-Irene Pedajas

Johannes Käs  
õpilaste ühiskondliku elu  
organiseerimisest.

Viljandi, 1968



1920. - 30. aastatel oli õpilaste omavalitsus üsna laialt levinenud kasvatuslikuks võtteks. Selle levikut põhjustas üha laienev huvi ühiskondliku kasvatus vastu. Terminit "ühiskondlik kasvatus" on eri maades eri aegadel kasutatud erinevalt.<sup>1)</sup> Eesti kooliuuendusliikumises kujunes kõige konkreetsemaks ameerika pedagoogi J.Dewey' formuleering, mille järgi tähendab ühiskondlik kasvatus kogu kasvatust kasvandike ühiskondliku elu kaudu, seega kasvatust ühiskonnas. Kooli seisukohalt väljendab J.Dewey seda mõtet järgmiselt:

"Kool ei saa olla mingiks ettevalmistuseks ühiskondlikule elule, kui ta tüüpilisi ühiskondliku elu tingimusi oma organisatsiooni üle ei võta. Ainuke tee ühiskondlikule elule ette valmistada, on liikuda ühiskondlikus elus."<sup>2)</sup>

J.Dewey' õpetus tiivustas koolielu ühiskondlikult tihendama ka Johannes Kâist. Ühiskondlik elu kasvas välja kooliuuenduslikust õppetöö korraldusest, oli selle lahutamatu koostisosa. J.Kâis rõhutab, et õpilaste eneste jõureservid tuleb luua teadliku õppetöö ja kasvatusena. Ta märgib, et isiksuse kasvatamine on ainult siis võimalik, kui kool arendab noortes peituvaid väärtuslikke individuaalseid omadusi ja võimeid ning ühistööga kasvatab noori kasulikeks ühiskonnaliikmeiks. "Kasvamine edeneb reaalses, loomulikus olukorras."<sup>3)</sup>

---

1) A.Elango. Ühiskondlik kasvatus. Tartu, 1940

2) J.Dewey. Moral Principles in Education. 1909

3) Joh.Kâis. Uuenduslikust koolitööst. Tallinn, 1939, lk.4



J.Kâis õpetab, et kasvatus kui dūnaamiline protsess peab tuginema õpilaste aktiivsusele, isetegevusele. Isetegevus on vajalik kasvandiku jõudude tervikuliseks arendamiseks.<sup>1)</sup> Kõigepealt juhib ta tähelepanu õpetuse õigele organiseerimisele:

"Kui õpetaja suudab äratada õpilases huvi õpetuse vastu, kui tal õnnestub oma isiksuse sugestiivse jõuga oma huvid ja sihid õpilasele omaseks muuta, siis tundub õpilasele, nagu tuleksid ka õpetaja esitatud ülesanded õpilase enda huvide maailmast ja nagu oleksid tema vabaks algatuseks."<sup>2)</sup>

J.Kâis leiab, et kui õpilaste isetegevust arendatakse klassitöõga, siis kandub nende aktiivsus ka vabasse tegevusse, milleks leitakse üha uusi ülesandeid. Kuid Kâis näeb ka seda, et koolitöö ei hõlma parimalgi juhul kõiki õpilaste isiklikke harrastusi ega rahulda nende individuaalseid huvisid. "Kool ei peaks jääma õpilaste vabaharrastuste suhtes üksikõikseks, neidki tuleks püüda suunata nõnda, et nad oleksid loomulikuks täienduseks õppetööle..."<sup>3)</sup> Kâis kinnitab, et õpetaja võib õpilaste erksusest klassivälises töös ainult rõõmu tunda ja seda omalt poolt igati toetada, kuna "see töö ei tee õpilasi mitte ainult teadmiste ja oskuste poolest rikkamaks, vaid harib ka südant, arendab iseloomu ja harjutab koostööks noorteühiskonnas."<sup>4)</sup>

J.Kâis omistab suurt tähtsust klassivälise töö nendele liikidele, mida saab otseselt siduda õppetööga ja õpetuses kasutada, näiteks ringide tegevus, seinaleht, kooliajakiri, õpilaste päevikud, õppevahendite valmistamine, ekskursioonid, õppekâigud, koolinâitused. Õige koha annab J.Kâis kodusele lugemisele. Ta kirjutab:

"Vaba lugemise harrastus on tõeline õppimine ja tähtsaim eneseharimise vahend pärast kooliaja lõppu.

1) Joh.Kâis. Uuenduslikust koolitööst. Tallinn, 1939, lk.7

2) Johannes Kâis. Didaktikast. Valitud tööd. RK "Pedagogiline Kirjandus" Tallinn, 1946

3) Joh.Kâis. Õpetuse alused ja teed. Kâsikirj, lk. 618

4) Sama, lk.629



Selleks on vaid tarvis, et loetu elustaks lugejas varemini tekkinud kujutlusi ja elamusi ning ârataks temas uusi mõtteid."<sup>1)</sup>

Oma hinnangu annab J.Kâis ka seinalehe koostamisele. "Kooliajalehe koostamine on õpilaste klassivâline töö, mis võimaldab laialdast, mitmekülgsset ja huvitavat isetegevust. See töö õpetab õpilasi vaatlema, mõtlema, kirjutama, arvustama, õigesti aru saama ja lugu pidama kaasõpilaste võimetest, töökusest, huvi tundma ümbritseva elu nähtustest. Hästi koostatud seinaleht annab ülevaatliku pildi kooli sisemisest elust ja võimaldab tutvuda üksikute õpilaste huvide ja võimetega."<sup>2)</sup>

J.Kâisi õpetuse järgi on õpilaste aktiivne kaasaelamine ja töö kooli sisekorra elluviimisel, samuti huvialane tegevus vajalikuks eelduseks teadliku ja teovõimelise isiksuse kujundamisel. "Iseseisvus, lugupidamine kaasvõitlejaist, sisemine kohusetunne, ome mõtete ja veendumuste põhjendamine ning kaitsmine ja teised ühiskondlikus elus tähtsad isiksuse omadused võivad leida mitmekülgsset arenemist ainult siis, kui hariliku kasvatus-ja õppetöö kõrval koolis see sünnib ka õpilaste omal algatusel ja vastutusel."<sup>3)</sup> Nii et mitte ainult teadmiste kogu või tehniline oskus neid kasutada ei määra inimese väärtust, vaid oskus neid teadmisi kasutada kooskõlas ühiskondliku elu nõuetega. "Üksiku tegevusest oleneb ühiskonna tegevus," kirjutab J.Kâis.<sup>4)</sup>

1930.aastal nendib J.Kâis Eesti kooliolude kohta<sup>5)</sup> et uuendusvoolud õppe-ja kasvatustöös ei olegi tunginud koolides kuigi kaugele. Tähtsaks enesekasvatusevahendiks loeb ta õpilaste omavalitsust, kuid märgib, et õpilaste omavalitsuse võimalused on alg-

---

1) Joh.Kâis. Õpetuse alused ja teed.Kâsikiri, lk.625

2) Sama, lk.630

3) Joh.Kâis.Pilk õpilasomavalitsuse arenemislukku  
Võru Õpetajateseminaris.-MCMXXIX, lk.3

4) J.Kâis. Isetegevus ja individuaalne tööviis. Tartu, 1935

5) Kooliuuenduse päevaküsimusi. 1930



koolis piiratud ja needki vähestes koolides rakendamist leidnud. J.Kâisi arvates võiksid õpilased nooremates klassides valida klassi esindajaks klassivanema ja abi. Vanematēs klassides võiks esindus olla täielikum. Klassivanema peamiseks kohuseks on valvata puhtuse ja korra järele, mille eest hoolitsevad korrapidajad. Selle kohta kirjutab A.Elango, et "paberitükkide kokkukorjamisest ja vahetunniks akende avamisest ei piisa mingile omavalitsusorganile sisu andmiseks."<sup>1)</sup> Nii kinnitab ka J.Kâis, et suurem väärtus on klassikoosolekuil (vanemal õppeaastal), kus arutatakse õpilaste algatusel mitmeid küsimusi (referaatõhtute korraldamine, ringide asutamine, õppekâikude korraldamine, kooperatiiv jne.). Ka väiksemaid omavahelisi arusaamatusi suudab lahendada klassivanem või -esindus.

Kui algkoolides tehti sel ajal omavalitsuse alal alles esimesi katsetusi, siis keskkoolides oli 30.aastatel seda põhimõtet ühel või teisel kujul rakendatud juba paljudes koolides. Rohkem levinud olid demokraatlikud omavalitsuse vormid. Õpilased arutasid üldkoosolekutel mitmesuguseid kooliellu puutuvaid küsimusi, mille läbiviimiseks oli vaja õpilaste endi algatust ja isetegevust. Algatuste teostajaiks valiti iga kooliaasta jaoks esindus eesotsas õpilasvanemaga. Üldkoosoleku kõrval leidis omavalitsus koha ka iga üksiku klassi elus ja üks klassi esindajatest kuulus ka õpilasesindusse. Omavalitsus töötas kindla kodukorra alusel, mis oli kinnitatud õpetajate nõukogus. Õpetajate, eriti klassijuhatajate osavõttu õpilaste omavalitsuse tööst loeti vajalikuks.

Omavalitsuse tegevuskavva kuulusid niisugused küsimused, nagu kooli kodukorra väljatöötamine (kinnitas õppenõukogu), järelevalve kodukorra täitmise üle, referaatõhtute korraldamine, ringide tegevuse

---

1) A.Elango. Ühiskondlik kasvatus. Tartu, 1940, lk.16



juhtimine ja teiste ettevõtmiste algatamine. "Omavalitsus aitab süvendada kasvatustööd koolis, valmistada ette tulevasi seltskonnategelasi."<sup>1)</sup>

Vastuvõtlikumat pinda leidsid omavalitsuslikud ideed õpetajate seminarides Läänemaal, Rakveres, Tartus ja Võrus.

Läänemaa Õpetajate Seminari kohta on teada:

\* Õpilaspere enesemääramise ja isetegevuse alguse põhilise daatumina tuleks märkida 15. märts 1921, millal pedagoogikanõukogu kinnitas "Õpilaste Ühingu" põhikirja.<sup>2)</sup> Karl Sauli mälestustest aga loeme, et "õpilasühingu" e. hilisema nimetusega Õppurühingu asutamiskoosolekule koguneti 14.IV 1921.a. Sel koosolekul arutati peaaesjalikult õppurühingu põhikirja ja valiti ühingu juhatus.<sup>3)</sup>

Läänemaa õpilasühingu põhimõtted ja tegevuslaad ei olnud midagi eriti algupärast.

..."Õppur-Ühing moodustab enesest keskorganisatsiooni," kirjutab noorsoajakirja "Uudismaa" kirja saatja oma ajakirjale Läänemaa Õpetajateseminari Õppur-Ühingust 1923.a. novembris, "kes muretseb aineliste varade eest ja varustab oma ringe rahaga. Praegu on ühingul sport-, karskus-, retoorika- ja teater-kirjandus-kunstiringid ja laulukoor, statistika- ja ajakirjadebürood. Mõned ringid on oma tegevusega õige silmapaistvad, eriti retoorikaring, kus läinud poolaastal kanti ette 72 referaati."<sup>4)</sup>

Huvi vaidluste vastu haaras kogu tolleaegset koolinoorsugu. Retoorikaring oli vaid vahendiks, mille kaudu kandus õpilasperre tolleaegse koolinoorsoo probleemistik. Ettekannete ja vaidluste iseloom oli enamasti naiivilt filosoofiline, loogika puudulik ja tõhusamaks autoriteediks oli vaidleja enese tunnetus ja arvamus.<sup>5)</sup>

1) Kooliuuenduse päevaküsimusi. 1930, lk. 65

2) Läänemaa Õpetajateseminar 1921-31. Haapsalus 1931. Läänemaa Seminari väljaanne, lk. 37

3) Sama, lk. 115 -

4) Sama, lk. 39

5) Sama, lk. 40



Hiljem vaidlusvaim Läänemaal vaibus. 1931.a. "retoorikaring" vaevalt hingitseb ja mitu korda on tahetud teda isegi likvideerida. "Nüüd arutatakse ja otsustatakse tähtsamaidki asju loiult ja vaikselt, vähese sõnavõtmisega, mispärast koosolekud tihtipeale igavaiks ja liigagi ametlikeks muutuvad."<sup>1)</sup>

Läänemaa Õpetajate Seminari õpilasomavalitsuse tegevusele on iseloomulik, et paljud algatused jäävad ellu viimata. Nii pannakse 9.IX 1923.a. ühingu peakoosolekul alus lugemislauale, mis koos muude ülesannetega jäi "Aegkirjabüroo" korraldada. Et aga see büroo ajakirjanduse levitamise alal midagi ära ei teinud, nimetati ta ümber 24.IX 1924.a. "Kirjandusbürooks", kes tegeles ainult lugemislauaga. 21.I 1923.a. valib ühingu peakoosolek 3-liikmelise statistikabüroo, kellel on mitmeid tähtsaid ülesandeid. Büroo ei suuda midagi ära teha ja teda tahetakse paari aasta pärast likvideerida...<sup>2)</sup>

Karskusring asutati 1922.a. kevadel. 15.III 1924.a. leidis peakoosolek, et karskusringi töö on muutunud liiga ühekülgseks ja ring likvideeriti. Valiti 4-liikmeline karskustoimkond, mille juures hakkas tegutsema "enesekasvatuslik õpiring" (1927.a. sügisel), kuid hiljem ei tundud ta järele enam vajadust.<sup>3)</sup>

Õpilaste omaalgatuslikust tegevusest on positiivsena märkida ajakirja "Tulilind" väljaandmist, seinalehte "Meie Hääle", võistluskirjatöid, kabe- ja maleturniire, raadioringi tegevust, mitmesuguste kursuste korraldamist.

---

1) Läänemaa Õpetajateseminar 1921-31. Haapsalus 1931. Läänemaa Seminari väljaanne, lk. 118

2) Sama, lk. 119

3) Sama, lk. 120



Rakvere Õpetajate Seminaris kutsuti 1919.a. sügisel ellu "Õppurite Ühing", kelle ülesandeks oli noor-sooliikumise põhimõtete propageerimine ning mitmekeelse isetegevuse võimaldamine. Kuni 1921.a. oli ühing erisihhilise tegevuseta, hiljem koondus tähelepanu ringidele ja ühing jäi kõrvale.

Õpilaste omavalitsuse loomise katseid oli Rakvere seminaris kaks. 1) 1925.a. kevadel loodi õpilasperet koondav organ õpilasesinduse näol, kes aga oma tegevusega erilist tähelepanu ei köitnud. 2) 1928.a. algatas mõtte seminari juhataja V.Raam. Nüüd kujunes õpilasomavalitsus omahaldusühikuna koolkonna nime all. Üksikud klassid ja õpilasorganisatsioonid, kooperatiiv (Läänemaal oli kooperatiiv väljaspool õppurühingut) - kõik olid koolkonna allüksused ja töötasid viimase ü juhtimisel. Sisemises töökorralduses olid nad autonoomsed.

Õpilaste ühisüritused, nagu aktused, peod, kontserdid, koosviibimised, ettekandeõhtud jne. toimusid koolkonna korraldusel vastavate toimkondade kaudu õpilasvanema juhtimisel. Igasuguste ürituste läbiviimise eest vastutasid õpilased ise. Nii kasvatati enam iseseisvust, kohuse- ja vastutustunnet.

Aruandes Rakvere Õpetajate Seminari koolkonna tegevuse kohta märgitakse, et "see oli ulatuslik ja mitmepälgeline. \*Koolkond korraldas lugemislauda, seminari albumit, andis välja ajakirja "Tarmo", laenas vastastikusest laenukassast, lahendas päevaküsimusi jne." <sup>1)</sup>

Koolkonna tegevus juhendus Wyneckeni poolt propageeritud "Schulgemeinde" põhimõttest, kuid neid rakendati vastavalt vajadusele.

"Kahjuks ei saanud see vorm näidata oma eeliseid. See isetegevus ja vaim, mis kandis ja hingestas seminariste, jäi seminari likvideerimisega sinnapaika," märgib endine seminarikasvandik A.Nurk oma käsikirjas Rakvere Õpetajate Seminari kohta. <sup>2)</sup>

1) RAKA. f.2108, nim.1, s.ü. 4, l.143

2) A.Nurk. Rakvere Õpetajate Seminar. Käsikiri.



Tartu Õpetajate Seminaris algatati õpilasomavalitsuse mõtte direktor J.Tork'i poolt. 1923.a. detsembris. Tegelikult rajati omavalitsus õpilaspere põhikirja vastuvõtmise ja eestseisuse valimisega 17. jaanuaril 1924.a.<sup>1)</sup>

Organisatsioonilised alused samad, mis igal pool, tegevus piirdus peamiselt õpilaselu jookvate küsimuste lahendamise, õpilaspere traditsiooniliste koosviibimiste korraldamise ja õpilaspere üldettevõtete asutamise ja juhtimisega. Töötas lugemislaud ja kooperatiiv (juhatus koosnes seminari juhatuse liikmetest ja kõigi klasside esindajaist). Oli seminari kroonika, album ja arhiiv. Korraldati tantsukursusi ja väljasõite. Ringid, koor ja õpilasajakiri "Kuma" olid autonoomsed. Iga ringi juhataja oli ringi esindajaks õpilasesinduses.

Vanimaks ja edukamaks ringiks oli humanitaaring. Referaat-ja vaidlusõhtute kõrval võitsid kiiresti populaarsuse mitmesugused huvi- ja erisihilised õhtud. "Nende sihiks ei olnud pakkuda mitte niivõrd teadmisi kui vaimlist meelelahutust, püüdes kasvata da kõigi õpilaste kokkukuuluvustunnet ja üksmeelt, kuid samal ajal sealjuures luua võimalused vabaks ise-tegevuseks ja eneseväljendamiseks väljaspool klassi seinu."<sup>2)</sup>

Tegutses ka teisi ringe. Üheks omapärasemeks õpilaste ettevõtmiseks oli Enesekasvatuse Rühm (asutajateks K.Praakli ja A.Sakk 24. jaan. 1926.a.).

Enesekasvatuse rühma sihtide kohta märgitakse: a) võimaldada oma liikmeil elu korraldada iseenda vastutusel ja iseenda määramisel oma sisemise tõetunde järele, b) edendada tervet, kõlbliht ja nooruslikult värsket elukorraldust elureformi vaimus eneses ja teistes, c) juhtida oma liikmeid koolis kõrvale jâetud kultuuriliste, filosoofiliste, pedagoogilaste,

1) Tartu Õpetajate Seminar 1828 -1928. Tartus 1929.a.

Tartu Õpetajate Seminari vilistlaskogu väljaanne, lk.442

2) Sama, lk.447



usuliseetiliste ja sotsioloogiliste probleemide tutvustamise kaudu isiklikult tõekstuntud ja teaduslikult põhjendatud ilmavaate kujunemisele, d) levitada oma liikmeis esteetilist kultuuri, kokkupuutesse viies kõigi kunstialadega, ja nendes huvi äratada iseseisvaks katsetamiseks."<sup>1)</sup>

Suur osa õpilaste omavalitsuslike ideede levimisel ja rakendamisel Eesti kooliuuendusliikumise päevil on Võru Õpetajate Seminari sellealasel tegevusel, eeskätt J.Kâisi enese tegevusel seminari juhatajana (1921-1930).

Igapäevase koolitöö kõrval rakendati õpilasi Võru seminaris väga mitmesugustel aladel, kus võis areneda nende initsiatiiv ja otsustusvõime. Võru Õpetajate Seminari kodukorra üks kasvatuslikest põhimõtetest ütleb, et "sunnimeetodid, karistused, käsud ja keelud annavad kasvatuses hoopis vähem tulemusi, kui püsivate harjumuste loomine teotsemisega kooli- ja klassiühiskonnas."<sup>2)</sup> Peaaegu iga õppeainega rööbiti loodi huvialaringid, mida juhtisid aineõpetajad, kuid kus võimaldati kõige mitmekesisemat isetegevust. J.Kâis rõhutab, et omavalitsuse mõte tähendab õpilaste õiguste laiendamist kooliellu puutuvais asjus, mis paratamatult on seotud ka nende kohuste kasvamisega.<sup>3)</sup> Ta püüdis oma ideed ka ellu viia, sest seminari kasvatus töös nähti ette kasvatuslike eesmärkide taotlemisel avarat isetegevust omaharrastuste (omavalitsuse) alal.<sup>4)</sup>

Õpilaste omaharrastusliku tegevuse algus langeb kokku seminari tegevuse algusega. J.Kâis jutustab oma mälestustes<sup>5)</sup> esimesest koolipäevast 16. veebruaril 1921.a.: "Muu seas rääkisin juba tol päeval oma väikesele perele, et tuleks jooksva õppetöö kõrval teotseda ka jõudumööda omal algatusel omavahelistes ringides, sest niisugusel tööl on suur väärtus eneseharimiseks ja kasvatamiseks kõigile

- 1) Tartu Õpetajate Seminar 1828 - 1928. Tartus 1929.a.  
Tartu Õpetajate Seminari vilistlaskogu väljaanne, lk. 451
- 2) Võru õpetajateseminar. Võru, 1939, lk. 65
- 3) Joh.Kâis. Pilk õpilasomavalitsuse arenemislukku Võru Õpetajateseminaris.-MCMXXIX, lk. 2
- 4) Võru Õpetateseminar. Võru, 1939, lk. 65
- 5) Sama, lk. 134



noorile, iseâranis aga nendele, kes on valinud endale õpetaja - rahvavalgustaja kõrge kutse."

Seminari juhataja mõtet hakati kohe ellu viima. Asuti välja töötama tegevuse orientiire ning organiseeriti ring, mille nimeks sai "Võru Õpetajateseminar". Õppiva Noorsoo Ring". Põhikirja koostamisel tuli õpilastele appi ka ringi hooldaja J.Kâis. Põhikiri valmis täielikul kujul alles 1923.a. jaanuariks, kuid juba sama aasta kevadel tuli see vahetada Haridusministeeriumi määrusega kehtestatud normaalpõhikirjaga, mis oli kohustuslik kõigile õpilasringidele. Kohustusliku põhikirja tähtsamaks nõudeks oli vastutuse määramine kogu ringi tegevuse eest hooldajale õpetajale. Võru Seminaris see palju midagi ei muutnud, kuna siin hooldajat ei määratud, vaid õpilased valisid tema oma ringi koosolekul. J.Kâis ei kasutanud kordagi oma "veto"-õigust, oli aga alati abiks kõigi küsimuste lahendamisel.<sup>1)</sup>

Õppiva Noorsoo Ringi tegevus piirdus peamiselt eneseharimise ja -kasvatusega, kuna õpilasomavalitsuse ellukutsumiseks puudusid tol ajal veel eeldused. Õpilaste omavalitsus saab aga "ainult seal viljakas olla, kus ta pole kunstlikult loodud, vaid tegeliku elu tarvetest välja kasvanud."<sup>2)</sup> Küll oli ringi tegevusel suur ettevalmistuslik tähtsus. 5-liikmeline juhatus ("eestseisus") suunas küll ringi tegevust, kuid kõigi tähtsamate küsimuste otsustajaks ja kinnitajaks oli üldkoosolek, millest võtsid osa kõik ringi liikmed, tihti ka õpetajad, olles õpilastele abiks probleemide lahendamisel. Osavõtt nendest koosolekute test oli alati väga elav, tõsine ja asjalik.<sup>3)</sup>

Huvialane tegevus koondus ringi osakondadesse. Tugevamad neist olid kirjanduse- ja spordiosakond,

1) Võru Õpetajateseminar. Võru, 1939, lk.135

2) A.Elango. Ühiskondlik kasvatus. Tartu, 1940, lk.16

3) Võru Õpetajateseminar. Võru, 1939, lk. 136



nende kõrval ka karskus- ja maleosakond. Kirjandusosakond andis välja oma ajakirja "Tõrvik". Ring asutas oma raamatukogu, millel küll seminari täieliku raamatukogu kõrval erilist tähtsust ei olnud. Lahendati ka majandusküsimusi. Kutsuti ellu õpilaskooperatiiv. Leitu, et ka koolikooperatiivi kaudu on võimalik arendada õpilaste ühis-ja isetegevust.

Õppiva Noorsoo Ringi kogu senine tegevus valmistas ette ringi reorganiseerimiseks. Nii sündiski õpilaste omavalitsus - Õpilaspere - 1926.a. Oli juba kujunenud vajadus rakendada õpilasi aktiivselt kooli sisseelu korraldamisel. Seni olid õpilased osa võtnud seminari pedagoogika nõukogu koosolekutest, kus arutati õpilaskonda puutuvaid küsimusi (koosolekute protokollid nr. 10 17.XII 1923, nr. 4 3.IV 1924, nr. 18 16.XII 1924, nr. 6 8.VI 1925, nr. 17 14.XII 1925, nr. 7 8.VI 1926).<sup>1)</sup>

Õpilastel oli õigus kaasa rääkida ka teistes kooliküsimustes, kuid kogu tegevusel puudus kindel organisatsiooniline alus. Samuti haaras Õppiva Noorsoo Ringi tegevus ainult üht, peamiselt aktiivsemat osa õpilaskonnast.

Õpilaspere organiseerimise mõte tuli koolijuhataja J.Käisilt. Ta leidis, et õpilasomavalitsuse tegevus võimaldab hõlmata kogu õpilaskonda, mis loob kindla aluse kooliühiskonnale, kus igal liikmel on tähta oma ülesanne. Ka õpetajate kollektiiv tunnistab, et koolipere on küllalt küps omavalitsuslike põhimõtete rakendamiseks. Nii märgitakse pedagoogika nõukogu protokollis nr. 12 2.IX 1926.a. : "Õpilaste arenemine on läinud positiivselt aast-aastalt kõrgemale. Praegune õpilaskord suudab ise eneste keskel distsipliini pidada. Et see nende eneste äratunde järele peetud distsipliin kasvatavalt hästi mõjub, siis otsustatakse korrapidajaid õpetajaid enam mitte määrata, vaid iga klassijuhataja võtab osa kasvatus-  
lisest tööst oma äranägemise järgi.

1) ORKA, f.1092, nim.1, s.Ü.1, 1.20, 24, 32, 44, 51, 70, 79



Hääletusel tuleb 2 ettepanekut:

1) härra J.Kâisilt "Iga klassijuhataja ja õpetaja võtab kasvatuslikust tööst osa oma sisemise aruseamise järele toetudes õpilaste omavalitsusele.

Vastu on võetud härra Kâisi ettepanek."<sup>1)</sup>

3. sept. 1926.a. valgustas J.Kâis üldisel kooli-  
pere koosviibimisel lähemalt õpilasomavalitsuse teosta-  
mise mõtet ja tutvustas ühtlasi selle teostamise teid.<sup>2)</sup>  
Küsimuse otsustamine, nime ja vormi leidmine jäi õpilas-  
te ülesandeks. J.Kâis jäi nende kõrvale ainult nõuand-  
jana. Samal päeval moodustati kõigi klasside esindaja-  
test ajutine juhatus, esimeheks valiti Paul Härm, kes  
oli populaarsuse võitnud juba Õppiva Noorsoo Ringi te-  
gevuse päevil laulukoori organiseerijana (1925). Juba  
28.IX 1926.a. kinnitas seminari pedagoogide nõukogu õpi-  
laste omavalitsuse põhikirja ja kodukorra.<sup>3)</sup> Õpilased  
nimetasid omavalitsuslikku organisatsiooni Võru Õpetaja-  
teseminari Õpilaspereks.

Õpilaspere täitis kahesuguseid funktsioone: 1)  
omavalitsuslikke (seesmine elu ja kord) ja 2) enesearen-  
duslikke (huvialadele vastav tegevus). Küsimuste otsus-  
tajaks oli Õpilaspere üldkoosolek, kelle otsused viidi  
ellu pärast koolijuhatusel kinnitust.<sup>4)</sup>

Kogu õpilaspere tegevust juhtis ja reguleeris  
demokraatlikel põhimõtetel moodustatud õpilasesindus,  
mis koosnes üldkoosoleku poolt valitavast õpilasvanemast  
(1926/27 - Paul Härm, 1927/28 - Arnold Tiru ja Eduard  
Akerman, 1928/29 - Voldemar Haidak ja 1929/30 - Karl  
Laane) ja klassi esindajaist, kelleks tavaliselt olid  
klassivanemad. Õpilasesinduse tööst huvialasesse tege-  
vusse puutuvais lõikudes võtsid osa ka ringide esindajad.  
Õpilasingid töötasid oma põhikirjade ja kodukordade alu-  
sel. Õpilasesindus koordineeris ringide tööd, kuid üldi-  
ne järelevalve Õpilaspere üldise asjaajamise ja ka rin-

1) ORKA. f. 1092, nim. 1, s.ü. 1, l.93

2) Võru Õpetajateseminar. Võru, 1939, lk.144

3) ORKA. f.1092, nim. 1, s.ü. 1, l.96

4) Sama, l.96



gide tegevuse üle kuulus revideerivale toimkonnale. Õpilasesinduse otsesemaks ülesandeks oli valvata kodukorra teostamise järele, juhtida korrapidamist koolis, korraldada lugemislauda jne. Klasside seesmine elu oli klasside omavalitsuse hooleks. Ainult üldise tähtsusega küsimusi lahendas õpilasesindus. Üsna harva oli tarvis klassijuhatajate, koolijuhataja või õppenõukogu abi. Mitmeid õpilaste eluga seotud probleeme andis õppenõukogu lahendada omakorda õpilasperele.<sup>1)</sup> Niisugune iseseisev tegutsemine eeldas teadlikku ja asjalikku suhtumist, mida Võru Seminari õpilasperel ka oli.

Omavalitsuslike probleemide lahendamise kõrval tegelesid õpilased ka enesearendamisega. Klassid korraldasid näiteks kas omavahelisi või ka üldisema iseloomuga referaatõhtuid, võistlusi, oma kroonikat, ajakirju jne. Õnnestumiste kõrval oli ka libastumisi. Nii kirjutatakse pedagoogika nõukogu protokollis nr. 3 4.IV 1927: "Pedagoogika nõukogu liigete poolt esitati sooviavaldus, et õpilaste referaatõhtud edaspidi paremasisulised korraldataks. Seni on niisugused referaatõhtud ilma õpetaja kontrollita sündinud ning sellepärast on nad lõpmata labased olnud. Koosolek otsustas edaspidi referaatid ainult aineõpetajate poolt läbi vaadatud kujul ette anda lubada."<sup>2)</sup>

Õpetajate abiga kujunesid õpilasõhtud sisukaks ja meeldejäävaks, mida endised seminaristid ka hiljem hea sõnaga meenutavad.<sup>3)</sup> 1927/28.aastal hakati korraldama vaidlusõhtuid mitmesuguste maailmavaateliste küsimuste üle, toimusid huvitavad õpilasõhtud, viidi läbi kirjandusvõistlused, elavnes omaloominguline tegevus muusika ja kirjanduse alal. Jätkati kroonika kirjutamist, ilmus "Õpilaspere aastaalbum" I. Populaarseimaks ürituseks kujunesid lavakursused õpetaja A.Behrsingi juhatusel.

1) ORKA. f.1092, nim.1, s.ü. 1, l. 120 ja 121

2) ORKA. f.1092, nim. 1, s.ü. 1, l. 104

3) Võru Õpetajateseminar. Võru, 1939, lk. 149



Silmas pidades Õpilaspere tegevusringide (kunsti- ja teadusring, spordiring, karskusring, malering)<sup>1)</sup> edukat tööd, lubati pedagoogika nõukogu otsusega 19.I 1927 seminari klassidel korraldada iseseisvalt väikesemaksulisid piduõhtuid.<sup>2)</sup> Kava eest jäi vastutajaks klassijuhataja.

1928./29.aastal tugevnes Õpilaspere ka organisatsiooniliselt. Seminari pedagoogika nõukogu vaatas läbi ja kinnitas Õpilaspere uue kodukorra 27.IX 1928.a.<sup>3)</sup>, samuti võeti vastu või täiendati teisi erikodukordi, näiteks koosolekute pidamise, ringide kodukorrad.

Viimasel tegevusaastal (1929/30) lisandus juba kujunenud tavadele eriti intensiivne tegevus klasside sisemise elu korraldamisel nii omavalitsuslikus kui ka huvialases tegevuses. Mitmel klassil oli oma ajakiri, kroonika, korraldati omavahelisi referaatõhtuid. V klass organiseeris oma laulukoori, millel oli oma kodukord ja kus saadi esimesed kogemused koorijuhina. Esmakordselt anti välja seminari seinaleht "Õpilaspere Päevakaja". Et osavõtt huviringide tööst oli rohkearvuline, pidi Õpilaspere esinduse tähelepanu koonduma ringide tegevuse reguleerimisele ja innustamisele. Õpilasesindus koostas kindla vaba aja, ruumide jne. kasutamise graafiku. Ringide tegevuse edukuse alusel määrati üldistest sisetulekutest ringidele ka toetust.

Moodustati statistika toimkond, kelle ülesandeks oli koguda ja korraldada statistikat Õpilaspere tegevuse kohta, et esineda kevadisel koolinäitusel omaette osakonnana.

1930.a. 4.IV õppenõukogu otsusega kinnitati koolikooperatiivi uus, kindel põhikiri.<sup>4)</sup> Põhikirja mitmetes punktides rõhutatakse Õpilaspere kaalu otsuste langetamisel<sup>5)</sup>, mis näitab Õpilaspere juba kujunenud autoriteeti ja tegevuskindlust.

1) ORKA. f.1092, nim.1, s.ü. 1, l. 101

2) ORKA. f.1092, nim.1, s.ü. 146, l. 7 ja 20, s.ü. 145, l. 17

3) ORKA. f. 1092, nim. 1. s.ü. 1, l. 139

4) ORKA. f. 1092, nim. 1, s.ü. 2 l. 9

5) ORKA. f. 1092, nim. 1, s.ü. 145, lk. 31 ja 33



Eriti elav tegevus oli viimasel aastal karskusringis. Peale traditsiooniliste ürituste tegeldi ka ajakirjanduse bibliografeerimisega, korraldati kõnevõistlused (15.XII 1929), võeti osa noorsootegelaste kursustest Tartus ning loodi isegi oma hümni.

Spordiring korraldas traditsioonilised klassidevahelised võistlused, kogu aasta jooksul toimus kava-kohane tegevus.

Et selgitada õpilaste huvisid ja võimalusi sellekohaseks tööks, korraldas õpilasesindus seminaristidele 1929.a. ankeedi, mis selgitas, et Õpilaspere ringidest võttis osa 77 % seminarisõpilastest, olles tegevkas ühes (45%), kahes (28%) või 3 ringis (4%). Keskmiselt iga seminaristi kohta tuli 3,6 huviala. Veidi rohkem (64%) tunti huvi kunstialade vastu teaduste kõrval.<sup>1)</sup>

Õpilaspere tegutsemise aastad tõid seminaris ellu väärtuslikke traditsioone, nagu aastapäevad, tutvumiskohtumised, pidu koos VI klassiga, kohtumised teiste seminaride õpimastega, kevadine lahkumispidu, ettekandehommikud, õpilaskohtumised, ühislaulutunnid, karskustunnid, kõnevõistlused, karskuseksamid, klassidevahelised spordivõistlused jne. Veel viimasel kevadel, kui Võru seminarisulgemine oli juba otsustatud, andis Õpilaspere avaliku aiakontserdi (25.V 1930), mis õnnestus hästi.<sup>2)</sup>

Võru Õpetajate Seminaris Õpilaspere tegevus oli mitmekülgne ja arendav. Seminaristide peatähelepanu oli koondatud Õpilaspere põhikirja nõuete täitmisele, mis kohustasid olema eeskujuks käitumises ja töös, aktiivselt osa võtma korrapidamisest ja koosolekuist, kõrvale hoiduma korrarikkumistest jne.<sup>3)</sup>

J. Kâis hindab Õpilaspere tegevuses kõige rohkem seda külge, mis süvendab ühiskondlikku kasvatust.

"Tavaline kooli kord, isegi kõige ideaalsem, ei suuda sel alal kuigi palju saavutada," ütleb ta.<sup>4)</sup>

1) Võru Õpetajateseminar. Võru, 1939, lk. 150-151

2) Sama, lk. 153

3) Sama, lk. 154

4) Joh. Kâis. Pilk õpilasomavalitsuse arendamislukku Võru Õpetajateseminaris. - MCMLXXIX, lk. 3



Et ühiskondlik kasvatus Võru seminaris õiget suunda käis, seda kinnitab näiteks J. Kâisi kiri Hariduse - ja Sotsiaalministeeriumi Koolivalitsusele õpilaste kinotendustel ja teistel avalikkudel ettekannetel käimise korra kohta, kus ta märgib muu hulgas: "Seni on see korraldus (mõeldud on kooli sisemist korda sellel alal - M.P.) annud täiesti rahuldavaid tagajärgi, päälegi on samad nõuded sissevõetud ka õpilaste omavalitsuse põhikirja."<sup>1)</sup>

Õpilaspere eesmärk - kasutada õpilaste algatust, aktiivsust ja isetegevust kooli seesmise elu korraldamiseks ja enesearendamiseks - sai seminari tegevusaastatel täidetud. Seminari kasvandikest kujunesid avara silmaringi ja mitmekülgsete oskustega õpetajad ja seltskonnategelased. Seminari 6 lennu lõpetajatest oli juba 1939.a. 40 % valitud koolide juhatajateks.<sup>2)</sup> Võru seminari Õpilaspere "... on olnud üldse Eestis üks esimesi ja ka ainulaadsemaid koolinoorte organiseerimise juhtumeid, kus õpilasomavalitsuse põhimõtted oleksid teostatud sel määral."<sup>3)</sup> Õpilaspere omanäolisust on alla kriipsutanud ka Johannes Kâis ise, kirjutades: "...Aga meie ei ole lihtsalt järele aimanud mõnd samalaadilist organisatsiooni mujal, oleme otsinud ise kohast teed ja kujundanud ise omavalitsuse."<sup>4)</sup>

Õpilaste omavalitsuse peamine mõte oli selles, et tugevdada uut vaadet kasvatusel kui laste elu organiseerimisele, mis sisaldab õppimise, töö ja puhkuse. Õpilaste omavalitsus, s.o. õpilaste eneste aktiivne osavõtt kooli töö organiseerimisest, oli omal ajal ühiskondlik-poliitilise aktiivsuse kasvatamise kooliks. Õpilasomavalitsuse ellukutsumist tuleb lugeda kooliuuendusliikumise positiivseimaks avalduseks ühiskondlikus kasvatuses. Kahjuks jäi hilisematel aastatel nen-

1) ORKA. f. 1092, nim. 1, s.ü. 13, l. 237

2) Võru Õpetajateseminar. Võru, 1939.

3) Sama, lk. 143

4) Joh. Kâis. Pilk õpilasomavalitsuse arenemislukku Võru Õpetajateseminaris. - MCMXXIX, lk. 3



dest ideedest vähe järele. "Isegi mõiste "õpilaste omavalitsus" muutus millekski põlualuseks, millest eelistati mitte kõnelda."<sup>1)</sup>

Ajal, millal õpilaste omavalitsuse põhimõtted on uuesti au sisse tõstetud, on kasulik ja hea tãnu-likult tagasi vaadata Johannes Kãisi sellekohasele õpetusele ja Võru Õpetajate Seminari üsna edukale tegevusele.

Üsna tänapãevaselt kõlavad J.Kãisi sõnad:

"Kasvatuse mõte teostub siis, kui me suudame ühen-  
dada ja tasakaalustada isikliku arengu ja ühiskonna-  
teenimise, siduda üksikisiku ühiskonnaga, et kind-  
lustada talle isiksuse arenemist ja sotsiaalseid  
hüvesid."<sup>2)</sup>

---

1) Ф. Корольев.

Советская педагогика 1963, 5, стр. 109

2) Joh. Kãis. Kooliuuendustöö kasvatuse teenistuses.-Kasvatus,  
1938 nr.1, lk.40



# ISIKSUSE KASVATAMINE JOHANNES KÄISI

## PEDAGOOGIKAS

Karl Praakli

Ka pedagoogika on üks neid teadusi, mille teooria õigsust kinnitab praktika, seepärast on sellel teadusalal sügavaid jälgi jätnud need tõeotsijad-reformaatorid, kes on olnud tugevad ka tegelikus kasvatustöös. Johannes Käis, rahvusvaheliselt tuntud eesti pedagoog (1885 - 1950), on teatavasti olnud nii andekas teoreetik kui ka praktik. Rõhutagem kõigepealt viimast tõsiasja. Oma kutsetegevuses äratas Käis juba hoore õpetajana suurt tähelepanu. Olles Riias Aleksandri gümnaasiumi looduslooõpetaja, aastal 1912, pälvis ta oma tööga direktor Bojarini tunnustuse. Oma kiitvas aruandes nimetab Bojarin Käisi suurte annetega õpetajaks, "kes kasvatas õpilastes loodusearmastust ja huvi, nii et sellest sai gümnaasiumis suurepärane õppeaine, nii et kõik, mis nähti näitusel, tekitas vaatajais elevust, mis teeks au kõrgemale koolilegi". On iseloomulik, et Bojarin rõhutab õpilastes loodusearmastuse ja huvide kasvatamist ja rõhutab uudenduslikke meetodeid, eriti ekskursionooni kui uudset õppevormi ja õpilaste valmistatud õppevahendeid, mis "olid läbinisti uudsed".<sup>1)</sup>

Juba neis tunnustussõnades tabame Käisi pedagoogikale iseloomulikku, mis tal hilisemas tegevuses täiustub ja välja areneb. Käisi suurt loomingulist andi peegeldab ka tema tegevus Võru Õpetajate Seminari direktorina. Teatavasti ei olnud tolleaegsetel õpetajateseminaridel haridusministeeriumi poolt antud õppeprogrammi, vaid viimase koostas koolidirektor koos õppenõukoguga ja kinnitas siis haridusministeerium. See vabadus võimaldas dir. ~~Käisi~~ Käisil õppeprogrammi koostamisel ja õppetöö organiseerimisel.

1) Karl Laane "Johannes Käisi elust ja tegevusest", käsikiri



rimisel rakendada kõik uenduslikke ideid, millest ta juba noore pedagoogina oli tulvil: üldõpetus, kodulugu, õppeainete kontsentratsioon, õpetuse aktiveerimine ja individualiseerimine (tööjuhendite e. instruksioonimenetlus), gruppitööd, töövihikute ja tööraamatute kasutamine, testid, õpilasmavalitsus, ringid jne. Teiselt poolt õnnestub Käsil Võrus luua oma kaastöötajaist teatav koolkond, mida tunnustavad kõigepealt teosed "Teel töö-<sup>I-II</sup>koolile", aga ka Võru õ seminari õpetajaskond ise. Nii kirjutab väga tabavalt Võru seminari eesti keele ja kirjanduse õpetaja metoodik Rudolf Reiman, et sel kollektiivil oli kindel teaduslik alus: "Eesti õpetaja on varemmailgi aegadel katsetanud uuendustega kooli elustamiseks, kuid need ei saavutanud suuremat mõju õieti mõistetud psühholoogilise aluse ja süstemaatilise ülesehituse puudumisel. Joh Käsi kooliuuenduse edu tagas just lapse hinge õieti mõistmine ja selle süstemaatiline arendamine".<sup>2)</sup>

Nii siis Reimani arvates mitte kimp juhuslikke uuendusi, vaid teaduslikult põhjendatud süsteem, mis toetub lapse arengute tunnetamisele. Veel selgemini areneb Käsi juhitud kooliuuenduslik liikumine koolkonnaks, kui Käsi Eesti Õpetajate Liidu teadusliku sekretärina liidab sellesse liikumisse oma endise õpilaskonna ja kogu Eesti õpetajaskonna demokraatliku osa eriti algkooli õpetajaskonnast (üle 500 kooliuuendustlase). Eesti keskkooli õpetajaskond jäi valdavas enamuses kooliuuendusliikumisest eemale ja asus Pätsi diktatuuri päevil keskkooliõpetajate kutsekohtuna opositsiooni nii demokraatliku Eesti Õpetajate Liiduga kui ka kooliuuendusliikumisega üldse. Osalt põhjustas seda asjaolu, et Käsi juhitud kooliuuendus haaras nüüd peamiselt algkooli (üld-

<sup>2)</sup> Ajak. "Nõukogude Kool", 1945 nr. 12 lk. 607



õpetus, kodulugu jne.), aga peamine põhjus seisnes selles, et kodanliku Eesti keskkooliõpetajate juhtkonda pääsesid fašistliku meelusega õpetajad eesotsas Neggo ja Kiiseliga, kes olid Käisi demokraatlike pedagoogiliste ideede ägedad vastased. See ajalooline tõsiasi on jätnud kooliuuendusse teatava lünka, mida tuleks kaasaajal korvata. Nimelt Käisi olulisemaid pedagoogilisi uuendusi - tema individuaalne tööviis, s.o. iseseisev õppimine kirjalike tööjuhendite järgi, samuti tema kollektiivsustunnet kasvatav grupitöömeetod - mõlemad jäid keskkooli astmel viljelemata ja praktikasse rakendamata. Ometi on individuaalne tööviis sedaenam perspektiivsem, mida rohkem on õpilasel iseseisva töö harjumusi ja oskusi ning mida rohkem on välja arenenud ta võimed, huvid ja kõik muu individuaalne, nagu seda tänapäeval programmõpeti omakorda tõestab.

Niisiis: käesolevas töös püütakse tõestada, et Johannes Käisi pedagoogiline looming pole kimp juhuslikke andekaid apersüüsid, metoodilisi töövõtteid, millest mõned sobiksid meie metoodilisse kollektssiooni üle võtta, vaid et sellel on teatav telg, ühtne eesmärk ja nimelt Käisi sõnade järgi - isiksuse kasvatamine.<sup>3)</sup> Vaadeldgem siis, missuguse tähenduse on Käis andnud mõistele isiksus ja missuguste vahenditega ta isiksust kujundab ja kasvatab. Teatavasti oli Johannes Käis erihariduselt loodusteadlane, mitte psühholoog. Seepärast puudub ta pedagoogilises loomingus isiksuse mõiste pedagoogilis-psühholoogiline käsitlemine. Võib-olla on siin tegemist ka teatava kõrvalpõikega, sest Esimese maailmasõja järgne reformipedagoogika oli arenenud väga erinevateks suundadeks, Joh. Käis ei ole aga nendest ühegi liitunud, vaid, usaldades oma pedagoogilist intuitsiooni, on püüdnud käia oma iseseisvat rada.

3) J. Käis "Uue kooli sihid ja teed", Helsingi 18.6.35, ajak. "Eesti Kool" nr. 9, 1935



Käisi pikaajalise pedagoogilise tegevuse kestel on toimunud loomulikult dialektiline arengutee tema vaadetes, nende ümberkujunemine, konsolideerumine ja kristalliseerumine. Nehde muutuste jälgimine pole käesoleva töö ülesanne. Siin arvestame Käisi pedagoogilisi tõekspidamisi niisugustena, kui see silmapaistev kooli-uuenduslane otseselt kokku puutus nõukogude pedagoogika viljastavate mõjutustega. Tema vaadete selle perioodi väljendajateks on Tartusse Kreutzwaldi-nimelisse Kirjandusmuuseumi talletatud mahukad käsikirjad, mis kahjuks senini pole ositigi publitseerimist leidnud. Nimelt:

1. Joh. Käis "Õpetuse alused ja teed" I osa, üldine didaktika, käsikiri ca 600 lk.
2. Joh. Käis "Õpetuse alused ja teed" II osa, pedagoogika klassikud õpetuse seisukohalt, käsikiri ca 300 lk.

Mõlemad käsikirjad on autori ootamatu surma tõttu jäänud lõpetamata ja trükiks viimistlemata.

3. Joh. Käis "Loodusõpetuse metoodika", käsikiri ca 300 lk.
- Viimane sisaldab kommunistliku kasvatus seisukohalt tähtsaid peatükke, nagu materialistliku ja ateistliku maailmavaate kasvatamine, loodusearmastuse kasvatamine, ekskursioonimetoodika jpm.

Peale ~~leale~~ loeteldud teoste on arvestatud ka teisi Käisi teoseid ja muid allikaid, mille loetelu on käesoleva lõpus. Teatavasti ulatus Joh. Käisi kooli-uuenduslik mõju ka Soome rahvakooli. Käis ise ja ta koolkonna esindajad tutvustasid Soomes õpetajate suvekursustel kooli-uuenduslikku liikumist Eestis ja Käisi pedagoogiline trükisõna on seal praegugi levinud. Soomes on aga leidnud aktiivsuspäedagoogika ideed edasiarendamist paljude õpetlaste ja pedagoogide poolt. Ilmekalt peegeldab seda muuseas peainspektor Saarialho ja prof. Koskenniemi toimetatud kolmikteos "Kansakoulun työtapoja" I-III (Porvoo-Helsinki, 1955), mis on mitmes suhtes



Käisilk raamat.

Ent isiksuse probleem on ka Nõukogudemaal muutunud eriti pärast isikukultuse purustamist taas aktuaalseks ja seega isiksuse kasvatamine pedagoogiliseks päevaprobleemiks. Nii kirjutab prof. V. Tugarinov: "Üha selgemalt ilmneb marksistliku dialektika see tõde, et vastavalt ühiskondliku progressi objektiivsete faktorite loomisele saab üha otsustavamaks subjektiivne faktor, kasvab kommunismiehitajate endi osa... Meie grandioosete ~~plaa~~ plaanide elluviimine sõltub paljus täidesaatjast, tema erialasest, poliitilisest ja kultuurilisest tasemest. Seepärast osutabki partei oma ideoloogilises töös nii suurt tähelepanu uue inimese kasvatamisele. Seoses sellega omandab isiksuse ning isiku ja ühiskonna suhete probleemi läbitöötamine praktilise tähtsuse." <sup>3)</sup>

Mitte vähem tähtis pole sellele probleemile lähenemine pedagoogilisest aspektist. Seepärast hinnakem, kui võrd Käisi isiksuse kasvatamine mahub nõukogude pedagoogika raamesse. See on tarvilik, kuna J. Käisi elu ja tegevus on leidnud kirglikke pooldajaid ja ägedaid vastaseid, mõnikord koguni koomiliselt nii üht kui teist ühes ja samas isikus. Viitan siin tolleaegse TRÜ pedagoogikaprofessor Pint'i ülikiihvale retsensioonile Käisi käsikirja "Õpetuse alused ja teed" kohta ja hiljem sama õpetlase ajakirjanduses avaldatud artiklile, mis Käisi elutöö surmavalt purustas. <sup>4)</sup> Muidugi on Käisi looming tekkinud peamiselt teistsuguse ühiskonnakorraldustingimustes ja sisaldab üht-teist ajapalgestki. Ent Lenini õpetuse järgi peavad sotsialistliku kultuuri ehitajad tundma kogu inimkonna arengu kestel loodud kultuuri ja oskama seda ümber

<sup>3)</sup> V. Tugarinov "Isiksus ja ühiskond", Moskva 1965, e.k. 1967

<sup>4)</sup> lk. 3.  
Kirjandusmuuseum, Tartu, J. Käis F217/ M 7:3.



töötada kommunistliku ühiskonna jaoks. Ka pedagoogiline varamu pakub siin palju väärtuslikku, sest kommunistlikul kasvatusel ei puudu ühiseid jooni mineviku kasvatussüsteemidega. Kodanliku pedagoogika klassik Pestalozzi kuulutas kirglikult: inimkonna ühtseks pürgimuseks peab olema kõigis inimestes kätkevate inimlike jõude väljaarendamine. Kommunistlik kasvatus peab teatavasti seda Pestalozzi unistuslikku printsiipi väga väärtuslikuks, ainult me ei usu, et see igasuguse poliitilise korra juures "inimkonna ühtseks pürgimuseks" saab olla. Mis puutub Käisisse, siis tema usub leidnud olevat need teed ja vahendid, kuidas inimeses inimlikult väärtuslikke jõude välja arendada, seepärast ongi ta õpetuse alused ja teed kommunismi ehitavas ühiskonnas väga aktuaalne. Alljärgnevas uurimuses on sel asjaolul seostatud ka meie kasvatuslikud päeva-probleemid.

## 2.

Viimastel aastatel, tänu TRÜ pedagoogikakateedri algatusele, on Käisi pedagoogilised ideed elavnenud ja taastumas. Mõned rajoonid, näiteks Viljandi on sel alal otse silmapaistvad. Algõpetuses on antud koht koduloolisele õppeprintsiibile ja koduloole kui ümbruse- ja vaatlusõpetusele (kahjuks ainult I klassis), õpetuse individualiseerimisega ja aktiveerimisega seoses on eesti koolis jälle töövihikud ja tööraamatud juurdumas. Käibele on minemas taas tööjuhendid iseseisvaks tööks. Ka õpetuse diferentseerimine, mis Käisi didaktikas on rõhutatud, on teaduste kiire arengu tõttu tõusnud aktuaalselt päevakorradele. Väärtusliku sissemurru on teinud kauakestnud pedagoogilisse tardumusse programmõppe meetodikud. Nii nimetavad Agur-Toim-Unt oma väärtuslikus teoses "Programmõpe ja õpimasinad (1967) Käisi oma õppe eelkäijaks, kuna Käis esimesena meil



7  
67

rakendas iseseisvat õppimist kirjalike tööjuhendite e. instruksioonide järgi. Mainitud teoses toodud nn. "traditsioonilise õppeviisi" kriitika (lk. 52) ühtub peaaegu sõnasõnalt Käisi "passivse kooli" kriitikaga aastast 1934, s.o. enam kui kolmkümmend aastat tagasi. 5) ==~~Nii~~== Nii tuli Käisi eitamisega "jalgratas uuesti leiutada". Aga Käis on sellepoolet häämastav, et kuigi ta ei saanud ju tunda moodsat juhtimisteadust, tuli ta neile ideedele ammu enne programmõpet, ainult et mitmeti avaramalt. Käisil on tähtsaimaks tagasisideks klassis ringi liikuv ja abistav õpetaja, kes oma õpilasi tunneb, kellel on nendega pedagoogiline kontakt, programmõppes aga masin, millel siisugusena kas kasvatuslik väärtus üldse puudub või on ühekülgselt intellektuaalne. Ka paljud teised õpetuse individualiseerijad, töövihikute ja tööjuhendite koostajad lähtuvad ühekülgselt õppeainest, selle võimalikult otstarbekast omandamisest vähese aja- ja jõukuluga. Nad unustavad sageli lapse kui terviku, tema kasvatamise, ta vaimsete võimete ~~vä~~ arendamise õppimise ja töö kaudu (mõtlemine, loov fantaasia, huvide arendamine ja süvendamine, vaimse töö oskus jne.) Johannes Käis rõhutab aga õpetuse ja kasvatus ühtsust, s.t. õpilase vaimseid jõude vallandav ja rakendav tööviis on samatähtis kui õpetuse sisu. Ta tsiteerib Herbarti: "Ma pean tunnistama, et mul pole mõistet kasvatus ilma õpetuseta, samuti kui ma ei tunnusta õpetust, mis ei kasvata." 6)

Töövihiku mehaanilise täitmisega jookseb lapse arengutee umbe, kui töövihik ei pea silmas peaesmärki - lapse vaimsete võimete arendamist. Seepärast on ka programmõppe lähtealus pedagoogiliselt ühekülgne, kui "õppimisprotsessi ideaalseks juhtimisviisiks on õppija isikupära arvestav pidev juhtimine." 7)

5) J. Käis "Isetegevus ja individuaalne tööviis" lk. 39 jj.

6) J. Käis "Õpetuse alused ja teed", käsikiri, lk. 5.

7) Agur-Toim-Unt "Programmõpe ja õpimasinad" lk. 59.



868

Sest kui õppimist peab saatma pidev juhtimine, siis tekib meil kuri kahtlus, millal õpilane hakkab õppima iseseisvalt ise ilma instruksioonideta, millal ta jõuab vaimsele iseseisvusele; kas sellele viib teda õppematerjal kui niisugune või peab oma osa etendama ikka ka jõude vallandav ja rakendav tööviis, s.o. õpetuse ja kasvatuses ühtsus.

### 3.

Käisi "Õpetuse alused ja teed" ei hinda intentsionaalse, s. o., sihipärase kasvatuses osatähtsust üle, nagu seda pedagoogika ajaloos mõnikord on juhtunud või nüüdki juhtub. Käis juhib tähelepanu sellele, et juba Pestalozzi pidi tunnistama "Elu on see, mis kasvatab". Kasvatuses on funktsionaalne osa võimsam intentsionaalsest. Viimase all mõeldakse kõiki neid institutsioone, nagu perekond (kodu), kool, noorsooorganisatsioonid jne, kus kasvatus on sihipärane protsess, aga funktsionaalne osa kasvatuses on "kõik muu", mille osatähtsust mõned pedagoogid hindavad pessimistlikult 90%-le (saksa pedagoog Berthold Otto). Käis ütleb: "Kasvatus teostub kõikjal ja alati, sealgi, kus pole kasvatuslikke organisatsioone ja asutusi. Kavakindla kasvatuses eel ja all sünnib põhjapanev kujundamine vaimse ümbruse mõjude poolt, mis tulevad ühiselust, eluviisidest, töövormidest ja korraldusest". Seega on kasvatuses kõige võimsam tegur mitte kodu ja kool, vaid ühiskondlik kord, selle loodud töövormid ja korraldus. See vaatekoht on kooskõlas Marxiga, kes peabki isiksuseks isiku sotsiaalsete suhtumuste kogumit.

Intentsionaalse kasvatuses esimese silmapaistva tegurina tõstab Käis esile lapse kodu kui loomupärase kasvataja, mida ei suuda asendada ei lastesõimeid ega aiad. Ta ütleb: "Koduse kasvatuses mõjus peitub inimese väärtuse alus ja inimese elutarkuse juur... Kodu mõju juurdub lapsesse nii sügavale, et ta ei vabane



3 64

sellest elu kestel, ükskõik millise seisukoha ta ei omandaks ühiskonnas ja oma kutsealal." Seega tõstab Käis koolieelses kasvatuses esile eetilise külje, väärtusõpetuse alateadliku osa, mille mõju ulatu<sup>6</sup> kaugele täisikka. Tal on õigus, kuna elu pakub siin palju näiteid tõestuseks. Võtkem näiteks Tammsaarelt tema kodu, mis jääks ta loomingust järele. Mitte üksnes rikkalik ainevald, huvitavad prototüübib, maastikupildid jne. on pärit kirjaniku kodust, vaid esmane on kirjaniku ~~eetiline~~-kreedo eetiline kreedo: "Tee tööd ja näe vaeva, siis tuleb ka armastus." Sellest aspektist vaadatuna ümbritseb ta kangelasi, kes tööle ohverdavad oma tervise ja elu (Andres, Krõõt, Mari, Sauna-Madis, Indrek, Vanapagan...), otsekui pühaku oreool.

Kuna "Õpetuse alused ja teed" on peamiselt üld-didaktiline teos, siis puudutab Käis vaid riivamisi lapse koolieelset kasvatust ja kodu osa selles. Käis kui didaktik rõhutab aga, et lapse kooliküpsuse saabumisel ja kooliteele astumisel on oluline ehitada orgaaniline sild kahe kasvatusliku institutsiooni - kodu ja kooli vahele. Ta kirjutab: "Kui kasvatustöö koolis ei tugine lapse kodusele elule, tekib lapsel koolis teine kujutlusring, mis võõras koduga seotud elamustega, olles lahutatud nagu kuristikuga. Silda üle kuristiku ehitada on raskem, kui vältida kuristiku tekkimist." <sup>8)</sup> Seda püsüühilist kuristikku põhjustab Käisi arvates mitte üksnes "võõras kujutlusring", vaid veel rohkem õppetöö jagunemine üksteisest sõltumatuteks õppeaineteks, mis aasta-aastalt kujunevad inimajus otsekui omaette sahtliteks, teadmata üksteise sisust midagi. Ometi tajub laps nähtusi komplekselt, ometi on isiksus arenev tervik, kelle koostisosadel on struktuur, vastastikune mõju. Aga kooli tahab temast teha mosaiik-kildude hunniku. Käis näeb isiksuse kasvatamisel ühe suurema

---

<sup>8)</sup> J. Käis "Koduloo olemus ja koht", ajak. "Eesti Kool" nr. 1, 1935



puudusena orgaanilise seose puudumist õppeainete vahel, kus üks õppeaine ei tea midagi teise tööst. Isegi niisugused ühtsed õppeained, nagu kirjandus, keeleõpetus ja sõnastusõpetus (kirjandiõpetus) kipuvad olema distsipliinid omaette. Käsil on selle kasvatusvea vältimiseks ~~Võu~~ Võru seminaris ja harjutuskoolis proovitud vahendid. Kõigepealt toetuga algõpetus tsentraalselt koduloolisele printsiibile, s.o. lapse kodust saadud kujutlusringile ja kooli ümbruse loodusele, ajaloole ja kultuurile. Algõpetus ei või siis alata päikesesüsteemi tutvustamisega, sest et nüüd on kosmoseajastu, ega selle maa ajalooa, mille ajalooline aeg ulatub kaugeimasse minevikku, vaid õpetus ~~see~~ toetugu sellele, mis meie ümber on, ja kulgegu klassikalise didaktika printsiipide järgi aja- ja ruumikoordinaatide mööda kaugasse. Koduloo ümber kontsentreeruvad kõik õppeained emakeel, kirjandus, maateadus, loodusõpetus ja ajalugu, eriti nende õppeainete ettevalmistaval astmel, enne süstemaatilise õpetuse algust. Esimesel õppeaastal toimugu õpetus üldõpetusena, s.o. ümbritsevast elust võetud üldteemadena, sest et "õppekava, tema loogiline järjestus on sajandite teaduslik tulemus, mitte lapse kogemusest kasvanud vili". ("Õpetuse alused lk. 24). Käis ei pea kompleksmeetodit algõpetuse põhivormina vajalikuks, ta hindab üldõpetust ainult kui silda üleminekul ainesüsteemile. Ta rõhutab, et olulisem on säilitada seos õppeainete vahel ka kesk- ja isegi vanemal kooliastmel. Algastmel on keskendajaks kodulooline printsiip, hiljem aga ~~mitme~~ mitme distsipliini sisuline liitmine kontsentratsiooni printsiibil. Näiteks pole Käsil loodusõpetus mingi kitsas botaanika, zooloogia või bioloogia süstemaatiline kursus, vaid lapse eakohasust arvestav, teda huvitav praktilise kallakuga ja tegevusrikas avar õppeaine, mis ununevate üksikfaktide asemel õpetab last loodusest aru saama, loodust armastama, mis teda arendab, tema maailmavaadet kujundab. Seda tõendab Käisi suurepärase



71

käsikiri "Loodusõpetuse metoodika". Samuti pole Käisi koostatud õppeprogrammides maateadus mingi ülitark ja igav ning kuiv arvudest ja nimedest kubisev majandusgeograafia, vaid koduloolistest printsiipidest lähtuv huvitav teadus inimesest ja ta ümbrusest, millele õppimisel teadmiste omandamise kõrval on olulised ka oskused, nagu kaardilugemine, kausaalsussuhete leidmine, iseseisev järelduste tegemine, ja kõige tähtsam - vaimsete huvide arenemine. Ajalugu ühendatakse ilukirjandusega nn. novellistlikuks ajaloo meetodiks, mis nooremal astmel teeb selle kauge ja lapsele raskesti mõistetava õppeaine huvitavaks ja arusaadavaks.<sup>9)</sup> Vanemal astmel, kus pole võimalik õppeaineid kontsentreerida, tuleb õpetajate tööplaanid ühtlustada ja ühised puutepunktid koordineerida nii, et tuntu uuesti esinemine teises õppeaines avaks uusi vaatekohti. Ka üldised kasvatusprintsiibid tuleb ühtlustada: näiteks sõnastusõpetus, mis peab olema iga õppeaines üks kasvatus eesmärke. Seepärast pole kirjandiõpetus üksnes emakeele ülesanne, vaid kirjandeid kirjutatagu kõigis õppeainetes. Kirjandid ärgu olgu fakte memoreerivad, vaid probleemkirjandid. Käisil on näiteks koduloos kirjandil samasuur osatähtsus kui emakeeles, sest mõlemad õppeained seavad eesmärgiks lapse vaatlusvõime ja suulise ning kirjaliku sõnastusoskuse arendamise. Käisi vaadete järgi ei tohiks õppeprogramme, õppeaine eesmärke, doseeringut ja õppemeetodeid määrata teadlane-spetsialist, vaid pedagoog, kes arvestab, et mitte õppeaine omandamine, ~~ta~~

---

<sup>9)</sup> Vrd. M. Koskenniemi "Kansakoulun opetussuunitelman ahmottamisesta", "Kansakoulun työtapoja" I, lk. 177 jj.



vaid inimese kasvatamine on õpetuse peaeesmärk. Õppeainete kontsentratsioon ühtseks tervikuks ja kodulooline ainekäsitus - need on kaks pedagoogilist põhimõtet isiksuse kujundamisel. Inimese juurdumine kodumulda on aga üks vajalikke patriotismi kasvatamise eeldusi. Et see Käisi vaade pole kodanlikust mõtteviisist pärit, lubatagu tuua üks omapoolne näide. Kirjanik Mihhail Šolohhov on nii suur proletaarne internatsionalist küllap seetõttu, et ta juured on nii sügaval kodumullas, kust ta ammutab toitu. Seepärast ta on ere isiksus, kelle vaimne rüht ei kooldu vanadusaastatega.

## 4.

Käisi ~~psüüh~~ <sup>ainult</sup> psühholoogilis-pedagoogiline kreedo seisneb selles, et laps pole passivne olend, kelle elu koosneb vaid ümbrusele kohanemises, vaid ta on ka aktiivne elav ja arenev tervik, kelle=~~pä~~ psüühika kujutab endast kõrgepingelist jõuvälja.<sup>10)</sup> Selle pahandust tekitanud väite puhul juhtigem tähelepanu inimelemuse kahele poolusele, mis üksteist ei eita. Ühelt poolt oleme välismõjude vastuvõtjad, teiselt poolt aktiivsed olendid. ~~Et~~ Et elu olemusse kuulub ta aktiivsus, seetõttu juhib tähelepanu ka silmapaistev psühholoog Charlotte Bühler oma teoses "Psychologie im Leben unserer Zeit", kus kirjutab: "Tähtsaim, mida algavast elust võidakse ütelda, on minu meelest see, et elu on juba esimesest algest, lootest alates aktiivne. Pean seda primaarseks, sest liigutused algavad juba siis, kui ärriteid pole veel esinenud."<sup>11)</sup>

<sup>10)</sup> Ped. Üh. "Võru Seminar" Teated VI, 1938 lk. 41.

<sup>11)</sup> Soomekeelne väljaanne Helsinki, 1964, lk. 29.



133

Seda elu põhiloomust rõhutavad ka tänapäeva marksistlikud teadlased. Nii näiteks SDV Halle ülikooli prof. Winnefeld peab pedagoogilist situatsiooni, lähtudes dialektilistest põhiseadustest, väga keerukaks paljudest komponentidest koosnevaks jõudude väljaks, milles oluline on õpilane oma tegevustungiga, tarvetega, harjumustega ja huvidega. 12)

Kas aktiivsus on primaarne või sekundaarne, jätkem see filosoofide vaielda, ent psühholoogiline tõsiasi on, et inimene on aktiivne olend ja pedagoogiline ideaal on täisväärtne isiksus, kes pole üksnes oma ümbruse saadus, vaid ka oma ümbruse looja.

Sellest põhiprintsiibist tuleneb Käisil hulk olulisi kasvatuslikke ja õpetuslikke põhihooni. Käis tõstab esile esimese silmapaistva aktiivsuspäedagoogika viljeleja, isiksuspäedagoogi Adolf Diesterwegi põhimõtte: "Kedagi ei harita, vaid igaüks peab end ise harima." 13) Käis lisab: "Isetegevus on see jõud, mis ~~h~~äratab õpilases sügavat huvi, toob rõõmu õpetusest ja annab rahuldust õppimisest." Aktiivses tegevuses ja töös aga omandatakse ka õppematerjal püsivalt, sest "omandatakse seda, mida ta (õpilane) on läbi töötanud, läbi elanud."

Aktiivse õppimise parimaks tööviisiks peab Käis töötamist tööjuhendite (instruktsioonide) järgi kas individuaalselt (nn. individuaalne tööviis) või grupiviisi (rühmatööd). Tööjuhendid võimaldavad : 1) õpetust individualiseerida, s.t. arvestada õpilase individuaalseid iseärasusi, 2) õppimist aktiveerida, eriti siis, kui need on koostatud didaktilistele eesmärkidele vastavalt, see tähendab: õpetavad tegema vaimset tööd ning arendavad ja süvendavad vaimseid huve. Nende pedagoogiliselt väärtuslike eesmärkide saavutamiseks seab Käis iga konkreetse teema õppimise

12) Halle Ülikooli Toimetised

13) A. Diesterweg "Teeviit saksa õpetajaile", konspekt Käisi käsi- kirjades.



lõppeemärgiks

24

mitte õpetaja korraldatud kontrolltöö, vaid õpilase loomingulise töösaaduse. Selleks on kas individuaalselt või kollektiivselt koostatud brošüür, kirjand, vaatlustabel, skeem, joonis, kaart, suuline ettekanne, millel loomingulist momenti, kokkuvõtte, referaat, lühiaurimus (vanemal astmel) ja muu seesugune. Käis rõhutab, et õppimine ja kontrollimine peaks olema võimalikult ühtne terviklik protsess, et õppemeetodist oleneb kontrollimisviis. Aktiivse õpetuse tulemuseks on aga töösaadus, mida võimaldub ka hinnata. Oluline erinevus on see, et passiivsele tööviisile järgnenud kontrollimisel puudub õpilasel aktiivne loominguline suhtumine oma töösse. Käis ironiseerib vana kooli üle, kus kirjutati kivitahvlile krihvliga ja kus töö valmimisel see kustutati, nagu poleks tööd olnudki. Samasugune tühitöö on olnud ka salajase spikri najal tehtud tunnikontroll, mille õpilane salaja kokku kägardab ja ära viskab. Loominguline töö on aga rõõmu- rõõmu pakkuv, ta ei väljenda üksnes õpilase teadmisi, vaid ka tema võimeid ja oskusi. Teostub Kerschensteineri loosung: "Juba aine miinimumiga maksimum oskusi, võimisi ja töö rõõmu". Käis ei eita teadmiste kontrollimise vajadust ega õppetöö kontrollimise mitmekesiseid vorme, oli ju Käis üks testimenetlusegi innukaid viljelejaid, kuid ta rõhutab, et nii suulisel küsitlusel kui ka kirjalikul kontrollimisel ei tohiks kunagi puududa loominguline aspekt. See on tingimata vajalik ka õppeaine kordamisel. Seega kandku loominguline õpilast arendav ja huvitav töö kogu õppeprotsessi.<sup>14)</sup> Näiteks on Käisi koolkond hüljanud kirjandiõpetuses ümberjutustuse, kuna sellel kirjandil lapse iseseisva mõtlemise osa peaaegu puudub. Tunnistatakse vaid loovat ümberjutustust ja hinnatakse kõrgelt lapse oma elamuse (psüühilise kogemuse, sisu) kirjapanemist, s.o. loovat kirjandit juba esimesest õppeaastast alates.<sup>15)</sup>

<sup>14)</sup> Vrd. ka M. Koskenniemi "Läksyistä, niiden valmistamisesta, lukemisesta ja kuulustelemisesta", "Kansak. työtapoja" I lk. 209 jj.

<sup>15)</sup> Vrd. R. Reiman "Kirjandite praktika algkoolis", "Kannatus" 1930 ja H. Rytönen "Omatarkoisen oikeus ja kielipäätös". Kannak. työt. II lk. 263



15-75

Käisi koolkonna tööjuhendid ei sea eesmärgiks õppimise kergust, hõlpsust, vaid nende järgi töötamine olgu huvitav ja arendav. Tööjuhendid instrueerigu õppimist vaid niivõrd, et õpilase mõttetegevus saaks ergutatud. Instruksioonile "mida teha" (vaadelda, lugeda, mõelda jne.) järgnevad tööjuhendis probleemküsimused "mõttele järelle", mis peavad pakkuma võimalusi õpilase mõtlemise ja loova fantaasia ~~arend~~ kui ka väljendusoskuse arendamiseks. Rudolf Reimani kirjandustundides jõuti ajapikku nii kaugele, et õpilased ise koostasid ka "instruksiooni", s.o. vaatluskava, mis algul kollektiivselt läbi arutati ja vastastikku täiendati (sooritati sageli ka rühmatööna, kus ülesanded vastamiseks omavahel jaotati). Peaesmärk on vaatlusoskuse omandamine, iseseisva mõtlemise ja loova fantaasia arendamine, vaimse töö oskus ja selle tulemusena - isiksuse ~~arendamine~~ kasvatamine. Kahjuks pole tööjuhendite koostajad alati neid kasvatuslikke eesmärke silmas pidanud ja on seadnud ülesandeks vaid aine omandamise ja faktide memoreerimise. Näiteks Agur-Toim-Unäi teoses "Programmõpe..." toodud M. Saari tööjuhend pole päris käisilik: 1) puudub instruksioon, kuidas reostaati vaadelda ("uuri hoolega" pole instruksioon), 2) probleemküsimuste kõrval leidub šabloonilisi õppeküsimusi: näiteks "Kus kasutatakse reostaate?" Käis motiveeriks: "Kuidas seaksid sa kinno sellise valgustuse, et lambid süttiksid ja kustuksid sujuvalt?" Kasvatuslikult on huvipakkuvad aga valimik mitme autori koostatud tööjuhendeid, mis Käis on paigutanud soomekeelsesesse teosesse Käis "Uuden koulun työtapoja" (lk. 197 - 235, 3. - 10. õppea.). Tähtis on, et tööjuhendiaid pakuksid aktiivset tegevust. Teatavasti on nii materialistlikud kui ka idealistlikud filosoofid rõhutanud üksmeelselt käelise tegevuse tähtsust inimese arengus. Nii ütleb näit. Herbart: "Inimese arengus teel loomadest kõrgemale on keele kõrval olnud aukohal käsi, mis on tähtsaim inimese arengutegur." Arvestades seda tõsiasja, annab



16 76

Käis eriti kooliküpsuse esimestel aastatel, mil lapsele on omane tung manuaalseks tegevuseks, üldse tung eneseväljenduseks, erilise rõhu oskusainetele, nagu tööõpetus, voolimine, joonistamine, aga ka laulmine, mäng, tants jt. Ka nn. raamatulike õppeainete tööjuhendid pakuvad rohkesti manuaalset tegevust, näi et kordkorralt suureneks mõttetgevuse, s.o. tunnetusliku aktiivsuse osa. Sellel kõigel on suur tähendus esteetilise kasvatuse suhtes, missugune tahk "isiksuse kristallvôres" pole vähem tähtis intellektuaalsest.

## 5.

Kaasaegset kooli iseloomustab kõikjal tohutu didaktiline ülekoormus. Teaduste ülikiire areng, mille järgi informatsiooni hulk kahekordistub juba kümnekonna aasta jooksul, tõukab teadlased libedale võistlusteele mahutama põppeprogrammi võimalikult rohkem õppematerjali. Et ministeeriumide ainekomisjonid koosnevad vaid omaala spetsialistidest, jäetakse kõrvale inimene kui tervik, tõuseb esile õppeaine ja meetod, kuidas seda kõike õpilastesse mahutada, et teadustega sammu pidada.

Johannes Käis kurdab, et viimasel ajal on pedagoogika mine-  
tanud üld-didaktikalise tähtsuse ja muutunud metooditsemiseks. Tänapäeval aga käib "koolis kõievedu distsipliinide vahel, kes saab endale rohkem aega." <sup>16)</sup> Tundides käib meeletu ratsutamine läbi raamatute ja õpetajad ohkavad: "Millistesse peadesse mahutada kõik need teadmised, mida programm neist raamatutest võtta käsib." <sup>17)</sup> Käis juhib oma ülddidaktikas tähelepanu sellele, et probleem ei seisne üksnes selles, kuidas an-

---

<sup>16)</sup> Tartu V Keskkooli intervjuu ajalehele "Edasi" nr. 34, 1968.

<sup>17)</sup> Sealsamas.



17  
17

tud teadmiste hulka õpilastesse mahutada, vaid selline mälu-koormamine on asjatu ajaraisk, kuna kõik õpitu ununeb uskumatu kiirusega. Ükski küpsuseksami komisjoni liige pole üksikult võimaline abituuriumi sooritama, vabandades, et ta on selle, mida küsitakse, kõik juba unustanud. Järjekuldselt on õpitud tohutu hulgal fakte, mida elus tarvis ei läinud. Mitmekülgselt andekad noored tulevad vähemasti õppimisega toime, aga kõigilt sedasama nõuda on ülekohus, s. t. nõuda neilt seda, mida loodus pole andnud. Tekkinud koolitüdimus, poiste kadumine keskkoolist, noorte protestiv hoiak täiskasvanute suhtes ja palju muud ebameeldivat on selle väärtkasvatuse tulemus. Veel kahjatsusväärsem on neis, et kool neis tingimustes ei suuda õpilastes avardada ja süvendada vaimseid huvisid. Tuleb välja, et Bernhard Shaw pilkelises ütlemlises on varjatud tõde: "Kool on kartser, kus hoitakse alaealisi, et nad ei saaks kiusata täisealisi." <sup>18)</sup> Kas meie pika-päevakoolil ja internaatkoolil pole see "maik man"?

Joh. Käis annab probleemile mitmekülgse lahenduse. Esiteks tuleb õpetus individualiseerida ja aktiveerida, et teadmised läbi elatakse. Seda võimaldab tööjuhendite menetlus. Teiseks tuleb koolitööpe võimalikult diferentseerida, arvestades noorte andeid ja huve. Ja kolmandaks (last, not least) tuleb anda haridusele teine eesmärk ja vabastada kool didaktilisest ülekoormusest.

Üks andekaid eesti teadlasi, keemiadoktor Viktor Palm kirjutab tagasihoidliku brošüüri "Vestlusi keemiavallast" eessõnas: "Primitiivne arusaamine "õpetatusest" eeldab suure hulga faktide teadmist. Tänapäeva teadlaste hulgas pole "elav entsüklopeedia" enam mingiks ideaaliks... Raskus seisab teisal: abstraktse matemaatilist laadi mõtlemisviisi arendamise puudlikkuses nii kesk- kui ka kõrgemas koolis". Nii siis on vajaka mitte fakte, vaid vaimseid võimeid, kõigepealt mõtlemisoskust.

---

<sup>18)</sup> B. Shaw "Tagasi Metuusala juurde" eessõna, e.k. 1931



1278

Tähendab, kool ei peaks mälu koormama, vaid inimese vaimseid võimeid arendama. Käis tsiteerib Rossi: "Teadmine on teatavate faktide valdamine, tarkus aga lisavõime kasutada ja rakendada neid teadmisi". Seega peaks olema õpetuse eesmärgiks inimese töövõime arendamine. Pakkuda tuleb tööteadmisi, mis rakendatakse aktiivses tegevuses, loomingulise laadiga töös, ja need ei unune kunagi. Kui aga kuhjata kasutuid teadmisi, ei muutu nad elavaks omandiks kunagi. 19) Õpetus teenigu kasvatust, kasvatus - arenemist. Õppemeetodist kõneldes mõeldakse kahjuks alati õpetaja tööviisile. Käis on veendunud, et õppemeetod peab olema kõigepealt õpilase töötamisviis. Muide, selle nõude esitab õpetajale ka Kommunistliku Partei määrus 25. aug 1932, kus öeldakse, et õpilasi "tuleb süstemaatiliselt õpetada iseseisvalt töötama".

## 6.

Huvi on see suhtumine välismaailma asjadesse ja nähtustesse, mis tuleb meie väärtushinnangust nendesse. Väärtustunne teeb asja meeldivaks, koguni kaasakiskuvaks, ergutab tegevustungi, et huvitatud asjadega ja nähtustega suhelda. Juhan Smuul kirjutab teoses "Jaapani meri, detsember": "Võhikule on kõik igav". Lapsed on veel kõiges võhikud, ent neis peituv arengutung loob nn. loomuliku huvi, mille eeldusel tuleb luua uue materjaliga vajalikud suhted. Käis on veendunud, et selleks on sobivaim huvikohane töö, mis ergutab pingutama jõudu, tahet, tähelepanu, ja tekitab lõbutunde, loomisrõõmu. Jean Paul ütleb (Käisi tsiteering): "Lõbusus on taevas, mille all võrsub kõik, välja arvatud mürk". Nii toimub aktiivse töö kaudu huvide arendamine, mis on olulisemaid isiksuse kasvatamise eesmärke.

---

19) "Õpetuse alused ..." lk. 52 jj.



Alamad huvid on tasud, kiitused, tunnistused ja nende kaudu ees-  
 õiguste taotlemine. Hinded, mis koolitöös (nooremal astmel eriti)  
 on küllalt tähendusrikkad, ei ole ometi otseseks, vaid kaudseks  
 õppimise eesmärgiks, aga kaudne huvi on jõuetu inimese vaimseks  
kujundamiseks. Siin peitubki põhjus, et paljudel kooli lõpetanud  
 noortel vaimsed huvid on väiksed ja pealiskaudsed. Et seda väl-  
 tida, peab kool madalamad huvid asendama kõrgematega: teadmis-  
 tung, õppimisrõõm, vaimne edu. Kui on omandatud tööharjumused ja  
-oskus, saavutatakse see eesmärk.

Jesuiitide pedagoogikas oli auahnuse ergutamine kasvatus-  
 eesmärgiks. Ta on mõnedes riikides nõnda ka tänapäeval. Siit siis  
 mõnedes koolisüsteemides tohtu kiituskirjade, autasude ja pree-  
 miate jagamine, mis viib egoismile, mis hindab asju ainult kasu  
 ja kahju järgi ja on antisotsiaalne utilitarism. "Lapse loomulik  
 huvi teadmise järele on tõelises õpetuses väärtuslikum kui kõik  
 vahendid, mida pedagoog püüab leiutada nn. kindlate teadmiste  
 sisendamiseks".<sup>20)</sup> Käis lisab: "Seda mitte teada mõista tähen-  
 dab mitte tunda huvipsühholoogiat." Huvidekohane töö ergutab  
 töötaja jõudu, tahet, tähelepanu. Tahe ja huvi annavad tähelepanule  
õige suuna ja määravad ka jõupingutuse astme aine omandamiseks:  
 mida suurem huvi, seda suurem tugevam on jõupingutus. (Käikiri  
 lk. 75-76.)

## 7.

J. Käsi kasvatusmeetodile, eriti individuaalsele tööviisile  
 on mitmest leerist tulnud etteheiteid, nagu kasvatataks sel moel  
 "endasse suletud individualiste".<sup>21)</sup> Mõnel juhul on nende

<sup>20)</sup> Elsa Köhler, "Aktiivsuspedagoogika", Tallinn, 1939, lk. 40.

<sup>21)</sup> E. Kull,ajak., "Eesti Kool" nr. 2, 1936.

A. Pint, ajal. "Rahva Hääl" nr. 240, 1946



süüdistuste puhul tegemist võhiklikkusega (E.Kull), teisel isikukultuse aegse sihilikkusega (A.Pint). Kui kasvatus taotleb egoistliku auahnuse ümbertransformeerimist vaimseteks huvideks, kui ta õpetab noori loovat tööd tegema ja seab eesmärgiks loovate jõudude väljaarendamise, mis seos sel peaks olema individualistliku endasse-suletusega? Käisi vastastele pole meeldinud ka klass, kus õpilasil on ninad raamatus", nii et nad ei kuule "õpetaja elavat sõna" (Kull sealsamas). Näib, et unustatakse, kuidas just raamatusse süvenemine on inimese hariduse saamise paratamatu eeltingimus ja et igat õpetaja kõnelust ei saa kaugeltki pidada elavaks sõnaks. Muidugi Käisi tööjuhendite menetlust võib ka mehaaniliselt matkida, nii et lapse arengutee umbe jookseb. Heade tööjuhendite koostamine, nii et see tööviis taotleks eespool käsitletud kasvatuslikke eesmärgi, et ei esineks kirjutamise liialdust ega raamatust mahakirjutamist, et õppimine paneks töötama ja ei kaotaks midagi elamuslikkusest - see on õpetaja pedagoogiliseks katsekiviks, tema tõeliselt elavaks sõnaks. Käis väidab: "Ühe töövõtte, ühe meetodi ühekülgne rakendamine koolis on pedagoogiline kuritegu." Seepärast ta ei mineta ka kollektiivset õppimist koolitöös. Kõigepealt on kindel koht klassitunnil kui kollektiivseid tööharjumusi kasvataval õppevormil, millel eriline osa on veel suulise väljenduse arendamiseks. Kollektiivne töö toimub (vastavalt teemale ja õpetaja tööplaanile) enamasti teema sissejuhatuse, <sup>aja ka</sup> tunni lõpul, teema lõpul (kokkuvõttev arutelu), teatavate teemade järgse ühistunnina, kordamistunnina, vanemal astmel referaatide arutlemiseks, seminaritööks jne. Niisugusel kollektiivsel töövormil on oluline erinevus traditsioonilisest klassitunnist, kus



2881  
üksikut küsitlusele (mida klass tavaliselt ei jälgi) järgneb õpetaja poolt uue aine seletamine, milles taas klass on passivne. Käisi meetodil on klassitunni igal õpilasel aktiivne suhtumus käsitletavasse ainesse, ta huvi on äratatud, ta oma kogemus on saanud inimliku väljendustungi, mis kõik teeb kollektiivse töö elavaks, huvitavaks ja sisukaks. Sel puhul omab klassi töösotsiaalsed väärtust, kuna klass on muutunud töökollektiiviks. Käis kirjutab: "Klass, see lihtne agregaat, kus iga õpilane elab oma elu, keda kella-helisemine on kokku toonud, tuleb muuta tööühiskonnaks, kus ühises töös püütakse ühisele eesmärgile ja tuntakse vajadust teotseda solidaarselt, üksteist aidates. Selline töö pole isiklike tarviduste rahuldamiseks, vaid tegevus ühiskonna jaoks, mis äratav vastutustunnet ja seob üksikuid töötajaid tervikuga. Ollakse teiste pilkude all, mis sunnib oma võimeid panustama. Niisugusel korral on ühistöö individuaalsest tööst efektsem." (Op.cit. lk. 180.) Käis viitab eriti sellistele kollektiivsetele töövormidele, nagu näidend, koorilaul, orkestriettekanne, kõnekoor, rühmvõimlemine, rahvants jne. mis omavad suurt tähendust sotsiaalse kasvatusseisukohalt.

Suure kasvatusliku tähtsuse omistab Käis nn. rühmatöödele, mille all ta mõtleb grupitööd 3-4 kaupa rühmades, kusjuures töötatakse tööjuhenditega oma valitud rühmajuhi juhtimisel. Tähtis on, et rühma liidaks omavaheline kiindumus, sõprus, et rühma juht oleks liikmetele teatavaks etalooniks. Selline rühm toetub noorele omasele sotsiaalsele psüühikale ja on sotsiaalse kasvatusetõhus faktor.<sup>22)</sup> Käis rõhutab, et rühmatöös 1) luuakse töösuh-  
ted nagu inimühiskonnas, 2) liikmete omavaheline arutelu on suurepärane kõrvalõppimine, mis ergutab järelemõtlemisele ja

<sup>22)</sup> Vrd. akad. H. Liimetsa ettekanne Võrus 4. aug. 1967 ja sama autori artikkel "Nõuk. Kool" nr. 7, 1967, ka M. Koskenniemi "Ryhmittäin työskentelemisestä", "Kansak. työ-tapoja" II, lk. 46 jj.



täiendavale tööle, 3) rühmatöö võimaldab teemade sügavamalt käsitlemist üksikut koormamata. Käis peabki otstarbekohaseks anda rühmatöödeks sellised ülesanded, kus luuakse midagi, mida pole üksi võimalik ega ka terve klassiga sobiv sooritada. Enamasti on töö lõpptulemuseks rühma koostatud brošüür (kirjandusteose analüüs, koduümbruse geograafiline, ajalooline või looduslooline kirjeldus jms.), milles igal rühmakaaslasel oma panus töö õnnestumiseks. Käisi koolkonna õpetajad on rühmatöö moodust kasutanud ka ekskursioonide albumite koostamiseks. Järgnenud ühistund albumi ettelugemiseks ja aruteluks on olnud sama huvitav kui albumi koostamine. M/ Muidugi nõuab see õpetajalt leidlikkust ja head pedagoogilist oskust, ent tasub kuhjaga.

## 8.

Alljärgnevas peatugem veel mõnel olulisel didaktilisel printsiibil, millele Käisi isiksuspedagoogika tugineb.

Iseseisev mõtlemine ja vaimne töö toetub rikkalikule kujutlusvarale. Kui kujutlusi ei ole, puudub ka mõtlemine. Õpetaja dutseeriva jutu kuulamise asemele asetab Käis õpilase iseseisva vaatlemisoskuse, mida tuleb pidevalt arendada, sest vaatlemine on teaduseski üks uurimise eeldusi. Õpilaste vaatlused algavad juba koduloos (sakslastel ongi kodulugu Sachunterricht nimetatud ka vaatlusõpetus - Anschauungsunterricht); seal tehakse ilmavaatlusi, fenoloogilisi vaatlusi, edasi jätkuvad mitmesugused vaatlused loodusõpetuses ja maateaduses, isegi kirjanduses (kirjandusmetoodik R. Reimanil on kirjandusteose käsitlemise astmed: vaatlemine, läbitöötamine, kujundamine s. e. teosest saadud elamuse ärakasutamine eneseväljenduseks). Erilise koha annab Käis vaatlusele õppekäikudel ja ekskursioonidel. Ta ekskursioonimetoodika teoses "Loodusõpetuse metoodika" on üksikasjalik ja ekskursioon kui aktiivne õppevorm on vastandatud niisugusele elu-



klassiõpetusele, kus ekskursioone ei kasutata.

Otse klassikalise selgusega väljendab Käis oma õpetuse tuginemist arengulistele ja sünnipärasele eeldustele (eakohasus ja individuaalsus). See pole Ellen Key "Lapsesajandi" individualism ja pedotsentrism, vaid pedagoogikalisele klassikale toetuv õpetus. Käis tsiteerib taas Diesterwegi "Teeviita õpetajaile": "Hea õpetaja äratav oma tegevusega, isegi oma ilmumisega õpilastes ja kasvandikes tungi tegevusele..., sest tung arenemisele peitub igas inimeses. Ent anded ei arene mõjutamata iseenesest. Kuid igast andest ei saa kõike, vaid ainult see, milleks temas on tung. Seega ei saa ergutamine olla ebamäärane, eesmärgita, vaid peab vastama ande loomusele (individuaalsus).... Mitte kõik anded ei arene üht-aegu, ühevõrra energiliselt, arenemine toimub ajas järkjärgult (eakohasus ja individuaalsus arengutempos)."

Kuna õpilaste individuaalsus on suur, anded väga eripärased, siis ei piisa üksnes õppetöö individualiseerimisest, kui hästi me ~~seda~~ tööjuhendid ja töövihikud koostaksime. Ikkagi on Käisi arvates vajalik õppetöö diferentseerimine juba keskastmel kas eri koolideks või eri harudeks. Teaduste ülikiire arengu tõttu ei saa üldhariduslik keskkool "olla enam eluline ja õpetada elu jaoks. Ta mitmekülgsus taotleb endiselt kõigekülgset isiksust, ent põhjustab ülekoormuse (18 õppeainet). Parim vahend on keskkoolide tüüpe mitmekesistada. See on õpetuse individualiseerimise tähtsaim samm ja võimaldab ~~andid~~ andeid välja arendada". Käis rõhutab, et on ebahumaanne nõuda igalt kõike ja võtta sellelt õppimisrõõm, kellel on annet vaid ühel või mõnel alal. Mida diferentseeritum on ühiskond, seda diferentseeritum peaks olema kool. See ei likvideeri inimese kodanikuvõrdsust.



9.

Johannes Käisi võitlust uuendusliku kooli eest on mõned tema vastased nimetanud reaktsiooniliseks ameerikalikuks pragmatismiks. Nähtavasti on nende kriitikute puhul tegemist inimestega, kes on lasknud oma riiulitel pedagoogika klassikute teosed kattuda tavalise tolmuaga, mida nad peavad põlastavalt ajaloo tolmuks. Muidu nad ei unustaks, et juba aastal 1834 kuulutas Diesterweg: "Iseseisvus on eesmärk. Ise teha, ise leida, see on ülim rõõm." Eesti pedagoog Johannes Käis kordab seda sada aastat hiljem samasuguse optimismiga. Viimane ei pretendeerigi mingile originaalsusele, uuele Ameerika avastamisele. Ta on kursis käesoleva sajandi 20-30-ndate aastate väga eripalgelisteks vooludeks arenenud nn. reformipedagoogikaga, ent tugev ka klassikute ja "pedagoogilise mõtte ajaloo" tundmises. Käisil pole seegi teadmata, et Diesterwegi koolkonna kasvandikke oli omaaegne Valga õpetajateseminari direktor Janis Cimze, kelle õpilastest C.R. Jakobson sai esimeseks isik-  
suspedagoogiks eestlaste maal. "Inimene on oma ümbruse looja", kuulutas Jakobson. Alles sellise loojana, kellel on "ravitsejameel" (loomisvõime) seisab ta "inimese auu-seisuses" ega lange "tuluga produktide oleku sisse". Johannes Käisi pedagoogiline looming on sellesama mõttesuuna kaasaegne vorm. Ta pedagoogilised seisukohad ja uuendusettepanekud on aja jooksul tegelikult koolitööst välja kasvanud." <sup>23)</sup> Käis on ühendanud andekalt vana ja uue, leides dialektilise sünteesi: In velere novum latet, in novo vetus patet // - vanas peitub uus, aga uues kätkeb vana. Käis võitleb küll herbartliku passivse kooli vastu, ent peab väärtuslikuks Herbarti vaadetest rõhutada: 1) pedagoogika toetugu psühholoogiale, 2) õpetus

---

<sup>23)</sup> A. Elango "J. Käis didaktikuna", "Nõuk. Kool" nr. 12, 1946 lk. 607.



85  
25

äratagu huvi, 3) õppeained olgu sisuliselt seostatud (kontsentratsioon). Käisi pedagoogiline süsteem sisaldab elemente Komenskyst kaasajani ja ta ühendab individuaalse tööviisi tööga rühmiti ja kogu klassiga. Ta toetub lapse arengu seadustele, millel on kaks poolust: 1) Lapse arenemine on looduslik seesmine protsess (laps kui bioloogiline olend), 2) Teiselt poolt toimub lapse areng sotsiaalsete suhtumiste mõjutustel väljastpoolt sissepoole (laps kui sotsiaalne olend). Arenemine peab kulgema nende kahe suuna harmoonias, et kujuneks tervik - isiksus. Ent pole harmooniat, kui kaldutakse ühekülgsusse ja liialdustesse, nagu kaasaegsele koolile on sageli omane. Isiksust ei kasvatata õigesti, kui arvatakse, et õpilase mõtlemisvõime kahekordistub, nagu arvavad paljud spetsialistid, kes oma ainet peavad tähtsamaks kui last. "Matemaatika ei aita grammatikat, malemäng darvinismi. Luuletuste õppimine ei tugevda mälu õppimises üldse. Taimedä määramine ei arenda eristamisvõimet mõnel muul alal." (~~Op. cit.~~) Seepärast hoiatab Käis kõiki meeletuid, kes teevad lapse varaküpsuse ideaaliks, Aukusti Salo sõnadega: "Ärge suunake tähelepanu ainult lapse tulevikku, nüüdishetk ei ole lapse elus ainult läbikäigukoht, ainult tükike kõrgemale viivat teed, vaid ka omaette eesmärk," (Op. cit. lk. 24.)

Nagu käesolevast nägime, tähendab ~~mõiste~~ Käisil mõiste isiksus sellist arenenud isikut, kelle looduselt antud eeldused on arendatud aktiivse tegevuse kaudu vaimseteks võimeteks, mille eesmärk on loominguline töö. Töö on iga ühiskonna alus, isegi sellises ühiskonnas, kus töö viljast röövib osa ekspluataator enesele. Töös väljenduvad inimese need võimed, mis on ühiskonnale väärtuslikud, mis viivad isiksuse orgaanilisse seosesse ühiskonnaga. Isiku individuaalsuses, ta omapäras on väärtuslik vaid see, mis loob väärtusi, seepärast on kooli ülesanne Töövõime arendamine, inimese haridusteadmised on tööteadmised, mis on isiksuse raudvaraks. See eesmärk on väärtuslik eriti nõukogude ühiskonnas, kus



kool peaks kasvandikele andma "maksimum oskusi, võimisi ja töörõõmu". Seepärast on professor Pint andnud Käisi "Õpetuse alused ja teed" ~~ka~~ käsikirja kohta järgmise hinnangu: "Teie pedagoogiline uuendustuli on puhastanud eesti kooli kitsarinnalisest ~~est~~ <sup>ist</sup> ~~sovinistlikust~~ vaimust ja on heitnud eredat ning kutsuvat valgust õilsatele ideaalidele, mille nimel võitleb ja töötab nõukogude kool." 24)

Tõehhi andekas kirjanik Vaclav Havel ütleb: "Me elame erakordsel ja keerulisel ajastul. Nagu Hamlet ütles: "Aeg liigestest on lahti - neetud rist!"...me oskame aatomituuma lagundada, kuid ei mõista oma isiksuse lagundamist takistada...me killustume pidurdamatult..." 25) ~~See~~ <sup>see</sup> on valus pessimism. Kui optimistlikult mõjub Käisi kõnesolev käsikiri, otsekui "lõpetamata sümfoonia". Meie, pedagoogid, usume, et inimese uuenemine on teostatav kasvatuse ja selle meetodite uuenemise kaudu. Seepärast peame meie reformaatoreid siin valdkonnas inimkonna heategijateks. Kõneldes Joh. Käisi kooliuuendusest, ei saa keelduda teda tunnustamast üheks neist ~~inim~~ inimkonna suurist heategijaist.

---

24) Prof. Pinti retsensioon Käisi käsikirja kohta, Tartu Kirjandusmuuseum F 217/ M7:8

25) Havel "Teade", "Loomingu Raamatukogu" nr. 19/68 lk. 75.



KODULUGU KODANLIKU EESTI  
KOOLIDES.

Alleks Vallner.



## S i s u k o r d.

|                                                                        |       |
|------------------------------------------------------------------------|-------|
| 1. Kodulugu Lääne-Euroopa pedagoogide käsitluses.                      | lk. 1 |
| 2. Koduloo-õpetus Eesti rahvakoolides enne Oktoobri-<br>revolutsiooni. | lk. 4 |
| 3. Kodulugu leiab kindla koha kodanliku Eesti koolis.                  | lk. 9 |
| 4. Koduloo-õpetamist käsitlev eestikeelne kirjandus.                   | lk.15 |
| 5. Hinnangud koduloole ja kodulooõpetamisele.                          | lk.29 |
| 6. Võitlus koduloo ümber.                                              | lk.37 |
| 7. Koduloo osa kooliuuendusliikumises.                                 | lk.45 |
| 8. Eestikeelset kirjandust koduloo-alalt (bibliograafia)               | lk.50 |



# 1. Kodulugu Iääne-Euroopa pedagoogide käsitluses.

Seoses reformpedagoogikaga hakati rõhutama lastepärasuse ja eluligiduse nõudeid. Päevakorrale kerkis niisuguse ainevalla valimine õpetuse sisuks, mis kuuluks lapse huvide ringi, oleks lapsele arusaadav ja seotud lapse tunnetega, Eeskätt peeti silmas lapsi, kes alustavad oma kooliteed. Laps tuleb ju kooli teatud kogemuste ja teadmiste hulgaga, mille on ta omandanud kodukoha loodusest, inimeste elust ja tegevusest. Loomulik, et kool peaks jätkama iga lapse arendamist just sealt, kuhu ta parajasti on jõudnud ja peaks lähenema lapsele samade nähtuste ning asjadega, mis senini on olnud tema huvide keskpunktis. Seda ei saa teha, kui kool alustab tööd mitmesuguste eriainetega. "Sellepärast peaks algõpetus saama isesuguse ilme, oleks tarvis mingi õppeaine, mis on ainesüsteemi ahelaist vaba, mille ülesanne ja eesmärk oleks anda laste mitmekesistele tunnetele ja püüetele teatav siht ja ühtlus, kõrvaldada nende puudusi ja viia lapsi vaimselt niikaugele, et nad võiksid alata üksikuis aineis loovat ja ehitavat tööd" (1)

J. Kühnel väidab, et niisuguseks õppeaineaks oleks kodulugu. See oleks ühelt poolt sillaks kodu ja kooli vahel, teiselt poolt ka sillaks järgneva õpetuse juurde.

J. Kühnel püstitab samas teoses koduloole järgmised ülesanded:

1. laste tundmaõppimine kehaliselt ja intellektuaalselt, s.t. lapse igakülgne uurimine;

2. kuna laste meeled on veel väheselt arenenud, siis tuleb

---

(1) J. Kühnel. Moodne vaateõpetus ehk kodulugu. Tln., 1921.



kõiki meeli kindlalt teritada ja harjutada;

3. juhtima lapsi pealiskaudse vaatlemise juurest, mille tulemuseks on sageli moonutatud tõde, tähelepanelikule vaatlemisele;

4. et tajul on ainult kogupildina kõrgeim väärtus, siis tuleb lapsi kasvatada kõigekülgsele vastuvõtmisele;

5. tuleb arendada laste fantaasiat, loogilist mõtlemist, tunde- ja tahteilma;

6. tuleb arendada ja harjutada laste kujutlusvõimet kö- nes, joonistamises, vormis ja miimikas (2).

Richter ütleb, et inimeste arengu ja vaimuelu allikateks on inimeste elu ja loodus. Nendest peabki kodulugu ainet võtma, kuid ainult see peab tulema vaatlemisele, mis on lapse arenemisele vajalik ja väärtuslik ja mis suudab lapsi köita ning neis huvi äratada.

Pöschl soovib nii maa- kui ka linnakoolides ühendada looduslugu kultuuriloo- ga. Maakoolides peaks olema esi- kohal loodus, linnas - kultuurielu.

Heinemann seab esikohale <sup>kodu</sup> aastaaegade nähtusi vaadeldes.

Grüllrich ja Eichler rõhutavad, et ainult need objektid ja nähtused võivad käsitlele tulla, mis on lapse huvi- de keskpunktis, mis end oteskui sunnivad peale ja mis või- vad tema vaimseid jõude arendada. Igatahes peab aga loo- dus avanema igas aastaajas.

Kühnel nõuab kodu osa rõhutamist ja et kodulugu peab oma aine võtma inimeste elust ning loodusest. (3)

---

(2) J. Kühnel. Moodne vaateõpetus ehk kodulugu. Tln., 1921.

(3) J. Parinbak, U. ja Th. Brandt. Üldõpetus Rakvere õpetajateseminari harjutuskoolis. Tln., 1928, lk. 11-12



Saksa ja Austria pedagoogid ei suutnud ühisele seisukohale jõuda ka koduloo koha määramisel algõpetuses. Ühed asetasid koduloo ainult keeleõpetuse teenistusse. Nad arvasid, et kui lapsed vastavalt valitud lugemispala juures õpivad hästi kõnelema, mõtlema ja sealjuures laiendavad ka oma teadmisi, et siis ongi eesmärk saavutatud. Keudel märgib: "Koduloo eesmärgiks peaks olema keele arendamine vaatlemise ja kirjeldamise kaudu, valides muidugi teaduslikult ja kasvatuslikult väärtuslikke aineid. Kodulugu peaks andma keeleõpetusele ainet või temaga täiesti liituma" (4)

Teised seavad koduloo ühendusse ajaloo ja tunnustavad kodulugu ainult niipalju, kui ta on ajalooõpetamise seisukohalt vajalik. Fuss eitab koguni koduloo kasvatuslikku mõju, kui ta pole ühendatud muinaslugude ja ajalooliste sündmustega.

Grüllrich ja Heinemann annavad koduloole täiesti iseseisva koha. Ta ei tohi rippuda teiste ainete küljes. Ometi soovitavad nad, et koduloo ja teiste ainete vahel valitseks teatav side.

Richter nimetab kodulugu tüveõpetuseks (Stammunterricht), millest aegamisi kujunevad välja eriained. "Tema üksikud harud, mis temaga kõige lähemas seoses, nagu meeleline, keeleline, reaalne ja kõlbeline kasvatus, on tema sisse ja alla mahutatud. Tema valmistab järgnevale õpetusele pinna, millel alatud tööd võib kindlalt jätkata, ta sõlmib lapse huvide lõimed mitmekülgselt kinni... Me nõuame, et kirjutamise ja lugemise õpetus koduloo alla korraldataks. See saab ainult siis sündida, kui kodulugu saab algõpetuse keskpunktiks ja peasjaks. ...Ta ühendab endas kõike, mida käsitada võib, ja oma harjutuste iseguse viisiga loob ta algastme praktilisele õpetusele." (5)

---

(4), (5) Tsiteeritud J. Parinbaki j.t. "Üldõpetus Rakvere Õpetajateseminari harjutustekoolis" järgi, lk. 18-19.



Pöschl nõuab, et õppetöö algastmel peab olema tervikuline üldõpetus, mille keskpunktis on kodulugu.

Koduloolise materjali käsitlemisel on aukohal didaktikas tuntud näitlikustamise printsiip. J.Komensky ja J.Pestalozzi käsitle- ses anti näitlikkusele ehk vaatlusele kõrge hinnang. Seoses kodulooga kujunes Saksamaal välja kaks erinevat vaateõpetuse suunda. Nimelt:

1.kirjeldav vaateõpetus (objekti vaatlemine, vestlus ja lõpuks kokkuvõtlik kirjeldus). Selle suuna esindaja A.W.Lay soovitas vaadelda ümbritsevat loodust ja inimeste tegelikku elu, mitte muinasjut- tu, sest "laps tahab teadmistes täpset ja kainet tõe".

2.jutustav ehk muinasjutuline vaateõpetus võtab aine 1.õppeaastal muinasjuttudest, 2.õppeaastal aga Robinsoni lugudest. Sel- le suuna esindaja J.Herbart rõhutab, et lapse huvi on kõige elavam fantaasiast ja tegevusest rikaste jutustuste vastu.(6)

Kodulugu kaotab tõeliselt oma ilme, kui õpetaja ei loo võimalusi käsitlemisel oleva objekti vaatlemiseks kas klassis või voo- gavas elus eneses. Sellepärast on sõna "koduloo" asemel eestikeelsele pedagoogilises kirjanduses tarvitatud kas ühendit "kodulooline vaate- õpetus" ehk "moodne vaateõpetus" (Anschauungsunterricht).

## 2.Koduloo-õpetus Eesti rahvakoolides enne Oktoobri- revolutsiooni.

Pärast Liivimaa ja Eestimaa Talurahva seaduste aval- damist(vastavalt 1849. ja 1856.) võeti ette ka rahvakoolide mõnesugu- ne ümberkorraldamine. Märgime ära, et vallakooli õppeplaani võeti poo- leldix koduloolisi aineid - "asjad, mis puudutavad talurahvast" ja kihelkonnakoolides hakati õpetama geograafiat.

---

(6) M.Kampmann.Eesti keele õpeviis.Tln., lk. 33-43.



Vastavalt sellele hakkasid ilmuma ka esimesed sellelaadsed õpikud. Nimetame B. Gildenmanni "Mailma made õppetud" (1849.a.), J. G. Schwarzi toimetusel koostatud seitsmejaoeline "Koli-ramat" (1852-1861.a.), C. R. Jakobsoni "Kooli lugemise raamat" kolmes jaos (1867-1876.a.), J. Kunderi "Looduse õpetus" (1875.a.), sama autori "Weikene looduse õpetus" (1879.a.) ja "Maakera elu ja olu" (1878.a.) ning C. E. Malmi "Laulud ja Loud" III (1884.a.).

Üheks esimeseks puhtklerikaalse sisuga rahvakooli eitajaks sai Fr. R. Kreutzwald, kes toonitas, et vaja on lapsi õpetada "loodud asju tähele panema ja neid muutmata seadusi tunnema õppima, mis silmnähtaval asjal põhjuseks seisvad" (7). Mõned aastad hiljem kirjutas ta Koidulale: "Meie viletsad külakoolid kasvavad pikkamööda katekismusest ja vana testamendi muinasjuttudest välja ja viskavad neile kitsaks jäänud lapsekingad prügihunnikuile. Loodusteaduste hele valgus leiab oma kiirtele ka meie juures sissepääsu" (8).

Esimeseks kodulooprintsibi algete toojaks eestikeelseisse kooliõpikuisse sai C. R. Jakobson. Oma "Kooli lugemise raamatu" II jao eessõnas märgib ta: "Alustada tuleb majast ja kodust ning jätkata nende teadustega, kellega meie oma päävas<sup>S</sup> elus kõige enam kokku puutume, ja neist saame samm-sammult edasi astuma vaimu valdadesse, kus meeled enam ühtegi ei maksa, vaid üksi mõistus" (9).

(7) Fr. R. Kreutzwald. Eesti rahva Kasuline Kalender. Tartu, 1867. lk. 58.

(8) Fr. R. Kreutzwaldi kiri L. Koidulale 16. veebr. 1871.a.

(9) C. R. Jakobson. Kooli lugemise raamat. Tõine jagu. Tartu, 1875.



Täiesti ajakohaseid metoodilisi nõuandeid jagab ka Fr.R.Kreutzwald, et geograafia õpetamisel tuleb alustada lapse kodu ja kooli ümbrusest ja siis sammuda järjest kaugemale (10), ja et loodust õppida tundma ekskursioonidel (11).

Koduloolise aine käsitlemiseks vajaliku metoodilise raamatu kirjutas Fr.R. Kreutzwaldi väimees Gustav Blumberg (1834-1892), kes töötas tollal Tartus gümnaasiumi ettevalmistuskooli juhatajana. Esialgselt ilmus nimetatud raamat saksa keeles pealkirjaga "Baltische Heimatkunde" (1869.a.), hiljem eesti keeles "Juhataja kodu ja isamaa tundmisele" nime all (1871.a.).

G.Blumbergile on raamatu koostamisel eeskujuks olnud mõningad saksa autorid (näiteks Finger), kes oma koolipraktikas olid mõjutatud Pestalozzist. Tõenäoliselt on Pestalozzilt pärit ka G.Blumbergi raamatu sissejuhatuses toodud õpetuse üldised printsiibid, nagu: "Õpeta näitlikult. Õpeta nõnda, et ligemalt kaugemale samm-sammult astud. Astu samm-sammult kergemalt raskemale" jne. Samas sissejuhatuses ütleb G.Blumberg, et "kodumaa õpetuse" eesmärgiks on "mitte nimmesid palju õppida, vaid et lapse meel ja mõistus saaks äratatud ja kosutatud".

G.Blumbergi raamatu esimene osa "Kodu ja isamaast" sisaldab peatükke, mis tutvustavad klassi plaani, silmapiiri, ilmakaari, ilmastiku nähtusi, sademeid, vee ringkäiku, Maad, Kuud ja Päikest. Teises osas - "Elu- ja koolimajast" on aga koduümbrusest üpris vähe juttu. Autor siirdub selles osas Kalevi kalmu ja Ülemiste järve juurest kähku kaugemale Venemaale (Moskva, Nižni-Novgorod, Kaukaasia, Siber).

---

(10) Fr.R.Kreutzwald. Eesti rahva Kasuline Kalender. Tartu, 1870, lk. 52.

(11) A. Elango. Fr.R. Kreutzwaldi seisukohti rahvahariduse ja kooli küsimustes. .... lk. 89.



95

Tema üldine koduloo-alane tegevus on saanud Eesti NSV Teaduste Akadeemia Kodu-uurimise Komisjoni poolt järgneva hinnangu: "G. Blumbergil on küll teeneid kodulooliste õpetamisviiside propageerimisel, kuid ideeline langemine balti-saksa reaktiooniliste ringkondade mõju alla avaldus negatiivselt ka Blumbergi vaadetes kodu-uurimise kohta" (12).

Kodulooõpetamise probleemid kerkisid elavalt päevakorraile 70-ndate aastate ümber. Juhtivaks pedagoogiliseks isiksuseks oli Fr. R. Kreutzwaldi ning pedagoogilise mõtte tsentrumiks Eesti Kirjameeste Selts. Üsna suurt mõju just kodulooõpetamisele avaldas ka saksa filosoof ja pedagoog Ludwig Strümpell (1812-1899), kes 1845-1870.a. oli Tartu Ülikooli professoriks ja kellest hiljem kujunes üks pedagoogilise psühholoogia ning patoloogia rajajaid (13).

Venestusperioodil soikus koduloo õpetamine. Aastakümneid aeti läbi C. R. Jakobsoni lugemike ja G. Blumbergi raamatu kordustrükkidega. Uudiskirjandust ilmus vähe. Võib märkida ainult 1887. ja 1888.a. Ado Grenzsteini "Eesti lugemise-raamat" I ja II jagu. Võrreldes C. R. Jakobsoni lugemikkudega oli Grenzsteini raamat koduloolistest paladest palju vaesem.

Uue sajandi algul hakkab koduloo probleemidega innukamat tegelema H. Turp. Tema õpik "Kodumaa geograafia" leidis teed paljudesse erakoolidesse (14). Veel innukamaks kodulooprintsipi propageerijaks ja rakendajaks kasvas Mihkel Kampmann (1867-1943). Tema 1907.a. ilmunud "Kooli lugemisraamatus" leiame rohkesti koduloo õpetamist tegevaid palasid. Agara lektorina õpetajate suvekursustel Paides, Tallinnas, Kuressaares, Pärnus ja Rakveres tutvustas ta kuulajaid "asja ehk vaate-

---

(12) V. Järv. Kodu-uurimise ajaloost Eestis. Koguteosest "Kodu-uurija käsiraamat" Tln., 1966, lk. 15.

(13) Eesti Entsüklopeedia. Tartu, 1936, veerg 1060.

(14) H. Turp. Kodumaa geograafia. Viljandi, 1908.



õpetuse" probleemidega. M.Kampmanni loengud, millised ta koondas hiljem raamatuteks (15) said õieti esimesteks eesti keelseiks juhatajaiks kõige selle juurde, milleni sajandi esimese kahekümne aasta jooksul Lääne-Euroopa pedagoogiline mõte oli jõudnud vaateõpetuse alal. Sellega võime M.Kampmanni lugeda üheks esimeseks tähelepanuväärivaks kodu- looõpetamise teerajajaks Eestis.

Üheks esimeseks katseks rajada "kodumaatundmise" õpetamine ühtsele programmile kujunes Otepää Kooliõpetajate Ühisuse poolt 1918.a. koostatud 4-aastaste rahvakoolide õppekava. Selles oli "Kodumaatundmisele" nähtud esimesel õppeaastal 2 nädalatundi, teisel ja kolmandal õppeaastal a 3 nädalatundi. Neljandas klassis pakuti "Kodumaatundmise" asemele maateadust ja looduslugu. Kõne all olevas õppekavas soovitati kasutada mitmesuguseid käsiraamatuid Kapelkini, Zingeri, Levini ja Vagneri sulest.

Rahulolematus tsaariaegse kooliga avaldas selgelt veebruarirevolutsioonile järgnenud kuudel. Reformpedagoogilised ideed ei olnud enam tundmatud. Järjest arvukamaiks kasvas vaateõpetuse pooldajate arv. Selle kaitsjad ei toetunud mitte ainult Komenskyle ja Pestalozzile, vaid ka reale saksa kasvatusteadlastele, nagu Diesterweg ja Rein. M. Kampmanni loengute järgi võib otsustada, et lisaks eelmistele oli au sees ka Ušinski.

Koduloo võtmine uue rahvakooli õppeplaani leidis toetust I ülemaalisel eesti hariduskongressil (Tartus 7.-9.apr.1917), kus Tartu õpetaja J.Neumann soovitas "ümbruse õpetamiseks ja kodumaa tundmiseks" kasutada nii I kui ka II klassis 3 nädalatundi. Veelgi iseloomulikum on II hariduskongressil (Tartus 20.-23.juunil) vastu võetud M.Kampmanni ettepanek: „Algastmel olgu ümbruse ja kodukoha tundmine

---

(15) M.Kampmann. Kodumaatundmise õpeviis. Tallinn, 1917.

- " - Eesti keele õpeviis. Tallinn, 1918.



õppeaineks, mis tervet asjaõpetust eneses mahutab. Tema peab rahvakoolis algõpetuse nurgakiviks saama" (16).

Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu olid järjekordsel III ülemaailisel õpetajate kongressil (Tallinnas 28.-30.dets.) tooniandjad juba marksistliku pedagoogika esindajad. Paljude tähtsamate ja koolielu põhjalikult ümberkorraldavate küsimuste lahendamise juures rõhutati siingi seisukohti, mis toetasid koduloole väärtusliku asendi andmist (17).

### 3. Kodulugu leiab kindla koha kodanliku Eesti koolis.

Eesti hariduskongresside otsused ja reformpedagoogiliste ideede sissetung mõjutasid tunduvalt ka kodanliku Eesti hariduselu korraldamist. Küsimus oli kujunenud teravaks ühiskondlikuks vajaduseks. Ümberkorraldusi ei nõudnud üksnes töörahvas, vaid ka liberaalne kodanlus. Viimase hulgast kerkisidki kodanliku Eesti algaastail niisugused tulised koolireformi eest võitlejad, nagu Jüri Annusson, Ernst Martinson (Murdmaa), Fr. Volrad Mikkelsaar j.t. Kui Asutavas Kogus arutati "Avalikkude algkoolide seaduse" eelnõu, siis pääsesid võidule mitmed proletaarselt häälestatud III õpetajate kongressi seisukohad, nagu usuõpetuse kaotamine, ühtluskooli idee jne. Teatud mõju avaldas ka Nõukogude Venemaa koolielu kujundamine. Selle intensiivsusest ja eeskujust kõnelesid Asutava Kogu koosolekuil isegi niisugused väikekodanlike parteide esindajad, nagu K. Ait ja V. Ernits.

Algõpetuse ümberkorraldamisel küpses järjest selgemaks arusaamine, et 1) õppeainete kontsentratsioon (keskustes) tuleb lahendada üldõpetuse näol;

---

(16) L. Hallop. Pool sajandit tagasi. "Nõukogude Õpetaja," 1967, nr. 25.

(17) Arthur Vallner. "Usuõpetuse asemel loodusõpetus." "Eesti Kool," 1918, nr. 3/4.



2) üldõpetuse aluseks tuleb võtta kodulugu;

3) õppeprintsibiina anda suur tähtsus näitlikustamisele vaateõpetuse nime all.

Esmakordselt antakse koduloole ametlik tunnustus Haridusministeeriumi määrusega 11.jaanuarist 1919, millega viidi kodulugu algkooli õppeplaani kolmel esimesel õppeaastal a 4 tunniga nädalas. Sama aasta 15.veebr. saatis Haridusministeerium koolidele laiali ringkirja, mis sisaldas koduloo õppekava. Loetleti rida teemasid, neid klasside vahel jagamata. Õpetajail soovitati katsetada ja hiljem esitada oma ettepanekud Haridusministeeriumi õppekavade komisjonile.

Sama ringkirja juures oli lühike seletuskiri, kus märgiti koduloo tundide eesmärkideks: 1) ümbrusega tutvumine ja vaatlemine; 2) nähtustest arusaamine ja nende edasiandmine. Edasi märgitakse seletuskirjas: "Koduloo tunnid peavad olema huvitava jutuaajamise, töötamise, õppekäikude ja -reisude ajaks; nendel tundidel pannakse kindel alus edaspidisele loodusloo, ajaloo ja maateaduse õpetamisele" (18). Nimetatud seletuskirjas asuti täiesti ajakohasele seisukohale ka selle printsiibi püstitamisega, et iga õpetaja peab vastavalt kohalikele oludele küsimustele loovalt lähenema ja ise "korraldama" koduloo õppekava.

Järjekordselt kohustatakse kooli koduloo õpetamisele Haridusministri määrusega nr.2783, 24.sept.1919.a. Nimetatud määrusele kirjutas alla J.Kartau ministrina ja E.Martinson kooliosakonna juhatajana. Järgmisel päeval avaldati ka riigikoolinõunik Fr.V.Mikkelsaare allkirjaga juba täpsem koduloo programm (19). Selles antakse järgmised teemad:

I klassile - Kodu.Maja.Aed.Sügis käes.Talve tulek.  
Kevade käes.Tervishoiu algnõisted.

(18) Koduloo ja kodanikuteaduse õpekavad.H/m ringkiri 15.veebr. 1919, nr.624.

(19) Koduloo programm.H/m ringkiri 25.sept.1919, nr.7145.



II klassile - Kodu.Mälestused suvest.Sügis.Talv.Kevade tulek.Tervishoid.

III klassile - Päikese päevatee.Plaani tegemine.Maapind.Vesi. Ilmad.Sügisese nähtused.Talvel.Kevadel.Suvel. Kalender.Ümbruse inimesed,nende töö ja kombed. Maapinna kultuuriline tarvitamine.Kihelkond.Linn.Maakond.Iiikumise abinõud.Ümbruse tähtsamad isikud.Tervishoid (20).

Järgmisena sanktsioneeriti kodulugu Asutava Kogu poolt 7.mail 1920.a. kehtestatud "Avalikkude algkoolide seaduses",kus kodulugu on võetud kohustuslike õppeainete nimekirja.

Mõnesugused põhjused annavad aluse oletamiseks,et Haridusministeeriumi poolt kehtestatud esineste koduloo programmide koostamisel oli peamiseks nõuandjaks tuntud geograaf Jaan Rumma.Vähemalt lubab seda oletada riigikoolinõunik Fr.Mikkelsaare pöördumine avalikkuse poole 7.aug.1920.a. (vt."Kasvatus" nr.13-16, 1920.).Kui 1921.a. ilmunud "Algkooli õppe-ja tunnikavade koostamine toimus juba riigikoolinõunik Joh.Käisi otsesel juhtimisel ja selles avaldatud põhimõtted koduloo õpetamiseks on väga lähedased kõigele sellele,mis hiljem Joh.Käisi teoreetilises ning praktilises tegevuses väljendamis leidisid.

1921.a. programmide seletuskirjas leiab rõhutamis kontsentratsiooni printsiipi: "Mida noorem on klass,seda ligemalt on tarvis koondada õppeaineid, neid võimalikult kõiki ühes klassis andes ühe õpetaja hoolde" (21). Edasi toonitatakse samas,et "õpetamisel tuleb silmas pidada kooli kui ka üksikute õpilaste individuaalseid iseärasusi, ... et õppetöö peaprintsiibiks meie koolides töö,tegevus peab olema, ja seda igas õppeaines". Õppekavas kohustatakse ilmavaatluste

---

(20) Koduloo programm,H/m ringkiri 25.sept.1919, nr.7145.

(21) Algkooli õppe-ja tunnikavad. Tln., 1921.



ja õppekäikude organiseerimisele: "Koduloo õpetamise aluseks peavad olema õpikäigud, kui näitliku õpetuse põhi... Samuti on tarviline lasta lastel iseseisvalt vaadelda mitmesuguseid nähtusi ja sealt saadud järeldusi üles märkida" (22). Õppekäike soovitatakse korraldada 1. õppeaastal ehituse juurde, põllule, veskile, piimavabrikusse" ja kevadkülvi juurde; 2. õppeaastal - turule, kevadisse metsa ja aasale; 3. õppeaastal - kohalike maavarade leiukohta, pinnavormide tundmaõppimist looduses, veekogu äärde jne.

Programmi seletuskirjas öeldakse, et "igal koolil, igal maakohal peab olema omapärane aine järjestus, kohalik õppekava, mis tingitud kohalikkudest oludest ja loodusest". Esialgul ei soovitata koduste tööde andmist ja õpiku kasutamist. Seletuskirjas toodi ära ka nende palade loetelu lugemikest ja ilukirjanduslikest teoseist, mida kodulooõpetamisel võiks kasutada saatematerjalina.

Kõige põhjalikuma ja läbimõeldava käsitluse sai kodulugu 1928. a. Haridusministeeriumi poolt avaldatud dokumendis, mis kannab pealkirja "Algkooli õppekavad". See dokument koostati peamiselt Joh. Käisi poolt ja andis oma seletuskirjades kokkuvõtte kõikidest didaktilistest ja metoodilistest lahendustest, milleni Eesti algkooli rajajate pedagoogiline mõte oli antud ajaks jõudnud areneda.

1926. a. õppekavade seletuskirjas lausutakse: "Koduloo sihiks on teritada laste meeli ja arendada tema tähtsamaid vaimlisi omadusi: vaatlus- ja kujutlusvõimet, fantaasiat, mõtlemist, tundeid ja väljendusvõimet. Selle sihi saavutamiseks käsitleb kodulugu nähtusi, asju ja nende tähtsamaid sidemeid lapse kogemuste ja huvide ringis - tema ligemas ümbruses, looduses ja inimese elus, niipalju kui see ümbrus maal ja linnas aastaegade järgi sügisel, talvel, kevadel ja suvel

---

(22) Algkooli õppe- ja tunnikavad. Tln., 1921.



pakub käsitlemiseks lapsekohast ainet. Vöörale ja kaugele ainele antakse aset niivõrd, kui seda vaja laste loomuliku huvi rahuldamiseks" (23).

Samas märgitakse ka: "Kodulool 1. ja 2. õppeaastal ei ole otseseks ülesandeks anda lastele kindlaks määratud teadmuste hulka ja üksikuid oskusi.... Kodulugu 3. õppeaastal on ettevalmistavaks astmeks loodusõpetusele, kodumaa ajaloole, kodanikuõpetusele ja maateadusele... Kodulugu on kogu õpetuse alus ja keskus algastmel." (24).

1937. a. sügisel kustutati kodulugu algkooli õppeplaanist. Ilmus uus õppekavade kogumik. Kodulooline temaatika oli aga kantud üle uude õppekavva ja ...peaaegu täpselt samas sõnastuses, nagu see oli 1928. a. õppekavades (võrdle lk. 7, 8-9, 9-10). Kodulooline materjal oli liidetud müüd emakeele juurde. "Kodulugu, mis oma ühiseilt kasvatuslikelt eesmärkidelt moodustab koos emakeelega tervikliku ainerühma, seab oma eesmärgiks teritada lapse meeli ja arendada tema tähtsamaid vaimseid omadusi...." (25).

Uue õppekava seletuskirjas toonitatakse: "Algkooli algastmel omab koduloo käsitus suurt tähtsust. Lapsi tuleb õpetada vaatlema asju ja nähtusi nende ligemas ümbruses, looduses ja inimelus.

Sellega arendame laste meelteteravust ja tähelepanelikkust. Vaatlusi tuleb korraldada nii klassis kui õppekäikudel eri aastaegadel. Kuna kodulugu on ühendatud emakeelega, on avanenud avarad võimalused vaatlusaine üleskirjutamiseks ja täiendamiseks lookestega vastavaid lugemispaladest. Koduloolise aine töökava koostamine jääb iga õpetaja hooleks, kes selle kindlaks määrab kohalike olude põhjal. Õppekavas on tähistatud ainult põhiteemad... Kolmanda klassi emakeelekursusse kuuluvad

---

(23) Algkooli õppekavad. Tln., 1928, lk. 2.

(24) - " - , lk. 3

(25) Algkooli õppekavad, Ilm., 1937, lk. 14.



koduloolistest teemadest ühiskondliku elu korraldusse puutuvad küsimused" (26).

Pealiskaudsel vaatlemisel näib, et 1937.a. "reform" kandis ainult lihtsa temaatilise ümberpaigutamise ilme. Tegelikult tõrjuti aga nüüd haridusminister A. Jaaksoni allkirja kandva dokumendiga kodulugu algkoolist välja. Kodulootundide kustutamisega õppeplaanist kadus kõigepealt aeg õppekäikudeks. Õppekäikude ja ekskursioonide arv hakkas koolides otsekohe vähenema. Seda tõendavad koolide igaaastased statistilised aruanded, millede üks punkt nõudis ka vastust õppekäikude arvu kohta. Kui alates 1930-ndast aastast peagu igas koolis õppekäikude koguarv kõikus 30-50 vahel, siis alates 1937.a. sügisest langes see keskmiselt kümnele ja isegi alla seda. Olgu siin kohal vaid üks näide. Valga III algkooli statistilistest materjalidest. Õppekäikude arv 1929/30. kooliaastal - 29; 1930/31 - 45; 1931/32 - 33; 1932/33 - 31; 1933/34 - 22; 1934/35 - 27 ja 1938/39 - 8 (27). Sama kooli kroonika raamat toob ära ka õppeedukuse keskmise alates 1925. aastast kuni 1940. aastani. Selgub huvitav kokkulangus: õppekäikude kõrgperioodil püsis õppeedukuse % 84 ja 94 vahel, kuid hakkas pidevalt langema pärast 1937. aastat, jõudes 1940. a. kevadeks 76%. Veelkordne näide kahjust, mida tõi kaasa koduloolise käsitlusviisi praktiliselt väljatõrjumine ning loobumine õppematerjali keskustamisest koduloo tiivel.

Nädalatundide arv koduloole oli järgmine: 1919/20. õppeaastal kolmes esimeses klassis a 4 tundi. 1920/21.-1929/30. õppeaastail a 3 tundi. 1930/31.-1930/34. suurendati III klassi nädalatundide arvu neljale, kuid edaspidi jäi kõigis klassides arvuks kolm.

---

(26) Algkooli õppekavad. Tallinn, 1937, lk. 15.

(27) Valga III algkooli kroonika raamat (käsikiri).



#### 4. Koduloo-õpetamist käsitlev eestikeelne kirjandus.

Koduloo võtmine õppeplaani oli kodanliku Eesti rahva-  
koolis üks julgemaid ja omapärasemaid samme. Tsaariaegses koolis  
oli harjutud kindlailmelise nn. minimaalprogrammiga. Uus õppeaine aga  
jättis õpetajale väga vabad käed materjali valimiseks. Haridusminis-  
teeriumi poolt avaldatud koduloo programm püstitas ainult üldised  
põhijooned ning seletuskirjades rõhutati korduvalt õpetaja õigust  
ning isegi kohustust materjali valimiseks, programmi täiendamiseks  
või isegi kärpimiseks. Selle uudse seisukohaga ei olnud õpetajad har-  
junud ja muidugi tekitas see mitmeti ebakindlust. Tolleaegseid meele-  
olusid annab küllaltki selgelt edasi Jaan Aani kirjutus "Omapärase  
Eesti kooli loomisel", milles kodulugu käsitledes autor jõuab järg-  
nevaile seisukohtadele:

- 1). kodulugu on väga tänulik õppeaine;
- 2) siin on põld aga veel söötis, sest ministeeriumi  
poolt antud õppekava on jäme kirvetöö, milles täielikult on unusta-  
tud meie põllumajanduslik elu;
- 3) kestab ikkagi vaidlus: kas kodulugu on iseseisev õp-  
peaine või tuleks ta liita emakeele või geograafia juurde;
- 4) kodulugu on tõeliselt heaks ettevalmistajaks mitte  
ainult maateadusele, vaid ka loodusõpetusele ja ajaloole ning teenib  
hästi emakeele õpetamist;
- 5) õpetajad ei ole koduloo jaoks ettevalmistatud;
- 6) tarvis välja anda õpetajaile käsiraamat (28).

Esimeseks abistajaks kujuneski Tartus 1920.a. mimeograaf-  
trükiis ilmunud S. Sütt'i "Kodulugu" kolmes erivihikus. Need vihikud

---

(28) J. Aani. Omapärase Eesti kooli loomisel. "Kasvatus", 1920, nr. 13-16.



sisaldavad rea kodulootundide konspekte. Need on vanema õpetaja konspektid nooremaile (29).

Kuigi S. Sütt pole suutnud veel vabaneda endisest sõnakoolist, kuigi ta armastab sageli moraliseerida, kuigi vihikuis on palju õigekirjutusvigu, on toodud konspektides rohkesti head. S. Sütt näitab, et kodulootundidesse on võimalik tegevust tuua, on võimalik lapsi koolitoast välja vaatlemisele viia ja et on võimalik hankida hulk lihtsaid õppevahendeid vaatluste hõlbustamiseks ning koolitundide elustamiseks. S. Sütti vihikud leidsid õpetajaskonnas hea vastuvõtu ning arvustus märkis: "Kuigi Sütti vihud koduloo ainet piiratult ja ühekülgsealt käsitlevad, ei ole selle töö väärtus mitte nii väike, nagu mõnelt poolt seda vast arvatakse" (30).

Vajadus teaduslik-teoreetilise väljaande järgi juhtiski ajakirja "Kasvatuse" toimetust saatma õpetajate lugemislauale Leipzigi seminari ülemõpetaja J. Kühneli raamatut, mis ilmus Ketty Michelson-Silde tõlkes pealkirja all "Moodne vaateõpetus ehk kodulugu" (31). J. Kühnel oli Saksamaal selle voolu esindajaid, kes kujundasid vaateõpetuse ehk koduloo nn. tüvi- ehk põhiõpetuseks, millest lähtuvad teised õppeained. Selles mõttes seisis Kühnel kõrvuti siisuguste metoodikutega, nagu Iay, Jütting, Weber j. t.

J. Kühneli teose ilmumisega avanes koduloo olemus ees- tikeelses metoodilises kirjanduses täiesti uuest seisukohast. Alates Fingerist (1844. a.) ja tema populariseerijast G. Blumbergist (1871. a.) asusid ka M. Kampmann ja Jaan Rumma (32) seisukohal, et kodulugu on põhiliselt ainult maateaduse laiendatud eelkursuseks. J. Kühnel avardab aga koduloo lapse meelte, tunnete ja tahte arendamisele. Sellepärast

---

(29) S. Sütt. Kodulugu. I ja II õppeaasta - I vihik; ja II õppeaasta-II vihik; III õppeaasta- III vihik, Tartu 1920.

(30) E. Rungi. Koduloo õpperaamatud. "Kasvatus", 1922, lk. 53.

(31) J. Kühnel. Moodne vaateõpetus ehk kodulugu I. Tln., 1921.

(32) J. Rumma. Maateaduse õpeviis. Tartu, 1920.



oli J.Kühneli raamatu avaldamine tähelepanuväärseks sammuks meie koduloolases kirjanduses ja ta mõjutas tunduvalt koduloo metoodika ning praktika kujunemist kodanliku Eesti koolides.

K.Michelson-Silde kirjutas pärast ülalnimetatud tõlke ilmumist samale raamatule järgmise osa (33). 180 lk. ulatuses on K.Michelson-Silde püüdnud Kühneli teoreetilisi seisukohti rakendada 84 koduloolise teema juures ja andis lisaks veel seitsme sisuliselt erineva teema võrdlemisi üksikasjalikuma käsitlemise. Tuleb aga tunnistada, et autoril ei ole see kõik erilise õnnestumisega korda läinud.

Järgmisena tuleb peatuda üsna pretensioonika pealkirjaga raamatul. Selle autoriks on Rakvere Seminari koduloo metoodik Hans Turp (34). Nimetatud raamat on välja kasvanud autori poolt kolme aasta jooksul peetud loenguist õpetajate suvekursustel, samuti autori tunnistust mööda umbes 5000 koduloo tunnikonspekti kontrollimisest ja reast proovitundidest. Püüdliku koolimehe tunnustamist vääriv praktika ei ole kahjuks aga selget teoreetilist üldistamist leidnud. Seda märkis ära juba tookordne kriitika (35).

H.Turp püüab välja arendada omapärast ainult eesti lapsele kohandatavat kodulugu. Polemiseerides ühe arvustajaga (36) leiab H.Turp, et J.Kühneli "Moodne vaateõpetus ehk kodulugu" ei anna Eesti kodulooõpetajaile mitte midagi väärtuslikku (37). H.Turp peab kasvatuslikku osa õpetuslikust tähtsamaks. Ta kinnitab, et õpetajal on ju tegemist "Eesti omapärase hingega", milles esinevad orjaaja jäanustena "ühistunde puudus, varguse- ja pettuseiha, avaliku korra ja puhtuse puudus, kius ja jonn, kadedus, joomakommed, argus, kohmetus, ärevus jne.". Autor peabki koduloo esimeseks ülesandeks alustada võitlust

---

(33) K.Michelson-Silde. Moodne vaateõpetus ehk kodulugu II. Tallinn, 1921.

(34) H.Turp. Koduloo metoodika. Tallinn, 1921.

(35) Jaan Rumma. 1921. a. ilmunud maateadusline koolikirjandus. "Kasvatus", 1922, nr. 15, lk. 250.

(36) E.Rungi. Koduloo õpperaamatud. "Kasvatus", 1922, nr. 4.

(37) H.Turp. Minu "Koduloo metoodika" arvustamise puhul. "Kasvatus", 1922, nr. 8, lk. 125.



üldmäärgitud "Eesti omapärase hinge"nähtuste vastu.

Teiste ülesannete kõrval leidub H.Turpi raamatus erilist rõhutamist kodu- ja kodumaarmastuse kasvatamine, millist autor peab "koduloo õpetamise kandejõuks ja keskkohaks". "Koduloo õpetaja peab oma kodumaad armastama... Armastada võiakse ainult seda, keda tuntakse... Nüüd õppigu siis koduloo õpetaja kodumaad tundma ja armastus järgneb sellele siis iseenesest. Kes aga kodumaad armastada ei suuda, see ärgu koduloo õpetajaks hakaku. See helistaks kella õhutusruumis, kus häält ei kuuldu" (38).

Nende küllaltki sümpaatsete mõtete vastu pole midagi ütelda. Aga üsna segaseks läheb autori mõttekäik jälle siis, kui ta hakkab koduloo olemust kindlaks tegema. Raamatu 7. leheküljel märgib ta, et "kodulugu ei ole mitte kodumaa tundmine, vaid hoopis uus õppeaine." Varsti kinnitab aga H.Turp, et "kodulugu on kodu lugu, mida tuleb õpetada kolmes kontsentrilis (autoril "veerväljas"): kodukoht (ühes koduga), kodukuru ja kodumaa. lk.36 kirjutab ta üsna kategoorilises toonis: "Kodulugu peab kodulooks jääma, mitte mõneks eriteaduseks kujunema". Vastavalt sellele annab autor ka koduloo mõiste järgmiselt: "Kodulugu on alg-eriteadus, mis lapse vaimlist arendamist ja hingelist harimist perekondlikel viisil jätkates ~~jätkates~~ kodu selle mõiste igas ulatuses tundma õpetab ja sealjuures kaudselt algmõisteid kõigist algkoolis õpetatavaist eriteadustest annab." Koduloo ülesanded sõnastab H.Turp järgmiselt:

- 1) vaimne arendamine (mälu ja mõtlemisvõime arendamine);
- 2) kõlbeline kasvatus (tahte ja tunnete kasvatamine);
- 3) järsu ülemineku kaotamine kodu ja kooli vahelt;
- 4) püsiva armastuse kasvatamine kodu ja kodumaa vastu.



Järgnevalt tutvustab autor neid meetoteid, kuidas praktilise koolitöö käigus ülaltoodud eesmärgid saavutada. Ta soovib õppekäike ja õpilastele "küsimuse vabaduse andmist". Koolitunni ülesehitamiseks soovib H. Turp järgmist skeemi: 1) tabav sissejuhatus; 2) teema "tutvustus", mis oleks tunni peaosaks, kus õpilased vaatlevad, uurivad, küsivad, seletavad; 3) järelduste väljatoomine ja kokkuvõtete tegemine; 4) mõistete laiendamine ja süvendamine; 5) ülesanne, mille kaudu omandatud teadmised rakendatakse praktikasse.

Raamatu põhiosaks on koduloo teemade ("õppealade") üksikasjalikum tutvustamine. "Põhialasid" on tal 20. Need on esitatud vastavalt autori poolt antud tunniskeemile. Kuna iga "põhiala" käsitletakse laieneva kontsentrina, siis on näidatud ka aine ulatus nii 1., 2. kui ka 3. klassis.

Raamatu lõpuosas näitab autor ära koduloo ja teiste õppeainete vahekorra ning hoiatab, et üleminek ei tohi olla järsk ja et "kodulugu kui algteadus jäägu kõikide teiste õppeainete aluseks." Oma arvustuses märgib E. Rungi: "Peaaegu kõikide tundide jaoks on liig palju materjaali arvatud, missugune materjaali rohkus just noortele (õpetajatele) komistuse kiviks võib saada, kes kõige rohkem just meetoodilist juhatust tarvitavad."

Peatusime pikemalt meie koduloometoodikat käsitleva algupärase esiklapse juures peamiselt just sellepärast, et anda pilti, millised segased ja vastukaivad mõttekäigud valitsesid 1920-ndate aastate algul koduloo valdkonnas. Uus õppeaine oli küll toodud õppeplaani, kuid isegi sama ala juhtivad koolimehed ei osanud lahti mõtestada koduloo olemust, eesmärgid, ülesandeid, kõnelemata headest praktilistest nõuannetest laiale õpetajaskonnale.

Lehitsedes kodanlikus Eestis ilmunud pedagoogilist perioodikat leiame küll vahete vahel lühikesi sõnavõtte koduloo õpetami-



108

sest, kuid neil on rohkem hindav iseloom ja nad ei küündi põhjalikuma metoodilise nõuandeni ega püüa ka tungida sügavamalt koduloo olemusse. Ühe sisukama artikli leiame 1923.a. ajakirjas "Kasvatus", kus Friedbergi seminari õpetaja dr. W. Stuhlfath peatub pikemalt koduloo juures (39). Selle kirjutuses avardatakse veelgi rohkem koduloo olemust, mis aitas kaasa Eesti õpetajaskonna püüdlustele täiustada selle aine kasutamist kogu õppe-kasvatustöö huvides. Autor märgib: "Kodulugu muutus (Saksamaal) õppeainest õppeprintsipiiks, mis algjõuliselt tungis kõikidesse õppeainetesse: algades kirjutamis-, lugemisharjutustega kodukoha aabitsast kuni kodulinna kulude ja tulude väljaarvamiseni ülema astme arvuteaduse õpetusel. Kes praegusel ajal mingisuguse aine metoodilist käsiraamatut vaatleb, leiab, et koduloolisele printsiibile palju suurem ala on jäetud."

Nimetatud kirjutus on tähelepanuvääriv, et selles leidis esmakordselt eestikeelses kirjasõnas kasutamist mõiste "koduloo printsiip". Selle termini import Saksamaalt ei ole juhuslik, sest just saksa koolides leidis kodukohast väljakasvanud mitmesugune materjal kõige ulatuslikumat kasutamist. 1920-ndate aastate algul pühendati just Saksamaal palju tähelepanu mitmesuguse eripalgega ja -varjunditega koolitöökorraldustele. Oli käibel mõistete, nagu "die deutsche Produktionsschule", "die Montessori-Schule", "die Dalton-Schule", "die Lebenschule" kõrval ka mõiste "die Heimatschule" (40).

Põhjalikumalt hakkab koduloo-õpetamise küsimusi lahendama varsti pärast Võru Õpetajate Seminari direktori kohale asumist Johannes Käis. Hariduselt oli ta loodusteadlane. Alustanud õpetaja ametit juba 1906.a. kasutas Joh. Käis loodusloo õpetamisel rohkesti näitlikku materjali, mida pakkus õpilastele lähedane ümbrus. Niiviisi

---

(39) W. Stuhlfath. Saksa kooliuuendus. "Kasvatus", 1923, nr. 3.

(40) Adolf Rude. Die neue Schule und ihre Unterrichtslehre I Band. 1932.



ligines Joh.Käis praktilise koolitöö käigus otsekui iseenesest kodu-ümbruse tähelepanelikule vaatlemisele ja uurimisele. Sellepärast sisal-  
davad juba tema esimesed trükis ilmunud kirjutised palju niisugust,  
mis pakuvad huvi ka koduloo probleemidega tegelevaile õpetajaid (41).

Joh.Käisi esimene pikem kirjutis koduloost ilmus 1924.a.  
koguteoses "Teel töökoolile I". Ta oli kogunud Võru Seminari harjutus-  
koolis 1922/23. ja 1923/24. kooliaastal omandatud kogemused kokku ja  
töötanud nende põhjal välja süstemaatilise koduloo töökava II ning  
III klassi jaoks ja avaldas need seminari koguteose "Teel töökoolile"  
esimeses väljaandes (42).

Juba selles esimeses koduloo pühendatud kirjutises  
rõhutab autor koduloo omapära võrreldes muude õppeainetega: "Mis tei-  
sed ained endile eesmärgiks võtavad, on koduloo õpetamisel ainult abi-  
nõuks... Koduloo ülesanne on lapse kõiki meeli teritada, tema väljen-  
dusvõimet igapidi kasvatada ja vaimu arendada" (lk.8). Edasi jätkab  
autor samas: "...on ka selge, et koduloo tund ei või olla lihtne, ele-  
mentaarne loodusloo või maateaduse tund ja ta ei või endale eesmär-  
giks looduslooliste või maateaduseliste mõistete selgitamist võtta,  
olguigi, et kodulugu selleks haad pinda ette valmistab."

Koduloolise materjali käsitlemiseks soovitab J.Käis  
vaatlust, jutustamist, joonistamist, väljalõigete tegemist paberist ja  
papist, voolimist, liivakastis kujundamist, lugemist, luuletuste õppimist,  
laule, mängu, kirjutamist.

Ю.Кайс. Об учебнических экскурсиях по природоведению. (Из сборника

"Отчет о деятельности Ритской Александровской гимназии за 1912/13 учеб. года).

(41) Ю.Кайс. Программа по природоведению для начальной школы.  
(В сборнике: Программы для начальных училищ? Рига, 1914.

Ю.Кайс. Дневник краткосрочных курсов по природове-  
дению и родному ведению. №1-29. Верро и Юрьев, 1916.

(42) Joh.Käis. Kodulugu. "Teel töökoolile I". Võru, 1924, lk.8-110.



Koduloo raamkavas soovitat autor:

1). Õppeaasta jooksul korduvalt käsitletavaid nähtusi (lin-  
dude, loomade, puude, lillede elu, ilmad, päikese liikumine, päeva pikkuse  
muutumine).

2. Kindlaid kalendaarseid tähtpäevi (pööripäevad, mardi- ja  
kadripäev, jõulud, uusaasta, vastlad, kevadpühad, laat, riigi aastapäev).

3. Ilma kindla tähtajata aastaaegade seotud nähtusi (sügi-  
sel - kooliaias, veskil; sügise tulek; talvel - talve tulek, elu metsas,  
lumi; kevadel - kevade ootel, kevade tulek, kooliaed).

4. Kodu ja tema ümbrus (inimese töö ja tegevus, koduloomad,  
kodulinn, tema ajalugu, kaart, kodumaa tähtsamad linnad).

5. Juhuslikud sündmused (tulikahju, näitus, koolipidu, jalutus-  
käik).

"Teel töökoolile I" leidis sooja vastuvõtu. "Päevaleht" ni-  
metas seda esimeseks eesti algupäraseks pedagoogiliseks raamatuks  
tegeliku õppetöö alalt (43). Rikkalikku ja väärtuslikku materjali ja  
näpunäiteid koduloolise aine läbitöötamiseks leiavad sellest teosest  
teisedki arvustajad (44). "Sarnased head käsiraamatud, nagu "Teel  
töökoolile" on aidanud seda ainet märksa ratsionaalsemale alusele  
seada..." märkis Petserimaa koolinõunik A. Usai 1925. a. (45). Virumaa  
koolinõunik J. Karell kirjutas oma 1925/26. õppeaasta aruandes: "Kodu-  
lootunnid on sedavõrd paranemas, kuivõrd kärmesti jõuab piirkonna  
soo- ja rabatagustesse nurkadesse teed Võru seminari aastaraamat  
"Teel töökoolile" (46).

Edaspidistel aastatel kujunevad Joh. Käisi seisukohad  
koduloo olemuse, sisu, käsitlemise ja teiste ainetega vahekorra problee-

---

(43) "Päevaleht", 1924, 25. juuni.

(44) "Loodus", 1924, nr. 11/12.

(45) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 919.

(46) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 920, leht 303.

(47) Suur Eesti Entsüklopeedia, vihik 26, veerg 893.



mides järjest selgemaks ja ta ei väsi neid selgitamast trükisõnas ning arvukatel õpetajate täienduskursustel.

Joh.Käisile on kodulugu ehk kodulooline vaateõpetus üldõpetuse tuumaks ja hingeks algõpetuse astmel.Koduloo mõiste redigeerib ta "Eesti Entsüklopeedia" sekretärina järgmiselt:"Kodulugu - õppeaine algkoolis,mille eesmärgiks on teritada õpilaste meeli ja arendada laste vaimseid võimeid,käsitelles nähtusi,asju ja nende lihtsamaid seoseid looduses ja inimeste elus lapse ligemas ümbruses.Kodulugu on algastmel kogu õpetuse aluseks ja keskuseks.temaga liitub ligemalt külblusõpetus.Kodulugu on ettevalmistavaks astmeks loodusõpetusele,kodumaa ajaloole,kodanikuõpetusele ja maateadusele.Kodulugu kuulub uute õppeainete hulka,mis alles viimasel ajal on leidnud tunnustamist" (47).

Kodulugu on Joh.Käisile üsna komplitseeritud mõiste. Selles eraldab ta kõigepealt kaht astet.

Esimest nimetab Joh.Käis kodulooliseks vaateõpetuseks (Soomes ympäristö-opetus, Saksa ja Austrias - Anschauungsunterricht). "Tema peamiseks ülesandeks on selgitada,täiendada ja korraldada kujutlusi,mis lapsel on küll olemas,kuid osutuvad ebaselgeiks ja lünklikeks."(48).

Kodulooline vaateõpetus on samal ajal kogu algõpetuse keskuseks ja annab üldõpetusele teema.Viimane saab otsekui tüveks,millest kasvab välja eriainate õpetamine ja oskuste harjutamine.

Õppeprintsipiidest leiab sel astmel rõhutamist näitlikustamine (vaateõpetus).Esemeid ja nähtusi tuleb vaadelda võimalikult voogavas elus,mitte eraldatuna loodusest ja inimeste tegevusest.Vaatlusele järgneva nähtu läbitöötamine nn. vabas õppejutus,mis on vahendiks lapse kujutlusvõime,fantaasia ja mõtlemise arendamisele,lapse meelte

---

(47) Suur Eesti Entsüklopeedia,vihik 26,veerg 893.

(48) Joh.Käis.Koduloo olemus ja koht algõpetuses."Eesti Kool",1935, nr. 2, lk. 58.



ja vaatlusvõime arendamisele.

Koduloolise vaateõpetuse astmel koondub raskuspunkt mitte niivõrd teadmiste pakkumisele ja omandamisele, vaid just lapse võimete arendamisele. Aga just selle mittemõistmine tekitaski paljudele õpetajatele raskusi ja just sellest tingituna tulidki päevakorrade 1920-ndail aastail rohked ebaõnnestumised. Kodulugu kujuneb sel astmel peamiselt kasvatusprobleemiks ja omaette õpetamisprintsipiibiks, algastme koolitöö organiseerimise üheks vormiks. Sellepärast kõneldaksegi sel astmel kodulooprintsipi rakendamisest.

Koduloost kui iseseisvast õppeainest võime kõnelda alles koduloo teise astmena. See on kodulugu kitsamas mõttes (49). Soome koolides on see aste tuntud nime all "kotiseutooppi", Sveitsis, Saksas ja Austrias "Heimatkunde" nime all. Koduloo sisu moodustavad niid maateaduse, loodusõpetuse, ajaloo ja ühiskonnaõpetuse alged tihedas seoses kodulooga. Kodulugu sel kujul leiab käsitlemist peamiselt 3. ja 4. õppeaastal. Kodulugu on sel astmel "eelkooliks või põhiõpetuseks kõigi nende õppeainete jaoks, mis edaspidi hakkavad iseseisvalt esinema" (50).

Koduloo kaitseks kirjutatud artiklis (51) juhib Joh. Käis tähelepanu mitme tuntud kasvatusteadlase arvamusel. Nii tsiteerib ta Fröbelit: "Midagi ei anna lastele ja noortele rohkem jõutunnet, elavat ja kindlat kõrgema vaimse elu tunnet, midagi ei mõju selleks kosutavamalt, arendavamalt ja ühendavamalt kui kindel tunne ja elav teadvus, et tuntakse hästi oma lähemat ümbrust, oma sünnipaika ja kasvamiskohta, et ollakse kodus oma ümbruse looduses". Samas

---

(49) Joh. Käis. Koduloo olemus ja koht algõpetuses. "Eesti Kool", 1935, nr. 2, lk. 58.

(50) Jütting-Weber. "Anschauungsunterricht", lk. 3.

(51) Joh. Käis. Koduloo olemus ja koht algõpetuses. "Eesti Kool", nr. 2.



artiklis rõhutab Joh.Käis veelgi, et koduloo kohastamine lapse kodu- ja kooliümbrusele (saksa-keelses kirjanduses "Bodenständigkeit") on kasvatuslikult väga suure väärtusega - Joh.Käis toetab täielikult E.Sprangeri seisukohta, et "kodulugu peaks koolis kujunema keskseks haridusaineks, kusjuures talle on antud iseseisvad tunnid õppeplaanis ja kusjuures ta samal ajal annab keskustusteemasid ning põimub võimalikult kogu õppetegevuse sisusse"(52).

Alates 1927.aastast süveneb Joh.Käis üha rohkem didaktika küsimuste valdkonda. Kuni 1936.a. tegeleb ta hoolega algõpetuse metoodika kujundamisega. Samal ajavahemikul ilmub ulatuslik metoodiline käsiraamat liitklassidele "Uusi teid algõpetuses I-IV" rohkete lisadega. Käsiraamatus esitatud teoreetilised seisukohad on samal ajal praktikasse rakendatud nii aine sisu otstarbeka valimise kui ka sobiva metoodilise lahenduse pakkumise näol. See käsiraamat on samal ajal ka üheks ulatuslikumaks teoseks koduloo teooria ja praktika alalt(53).

Otsekui ümmarguseks teoreetiliseks kokkuvõtteks koduloo üldõpetuse alusena kujunesid Joh.Käisi loengud Eesti Õpetajate Liidu Tartu täienduskursustel 1938.a. suvel, mis ilmusid trükist koguteoses "Loenguid ja kokkuvõtteid I" pealkirja all "Õpetuse ühtlustamine üldõpetuse põhimõttel"(54).

Joh.Käis esitab ülalmärgitud kirjutises küsimuse: "Mispärast tuleb võtta üldõpetuse aluseks ja keskuseks kodulugu (kodulooline vaateõpetus)?" Oma vastuses ta kinnitab:

1. Tänapäeva kool peab tunnustama õppeaine valikus ja käsitluses kõigepealt kaht pedagoogilist põhinoet - lapsepärasuse ja

---

(52) Joh.Käis. Koduloo olemus ja koht algõpetuses. "Eesti Kool", 1935, nr.2.

(54) Joh.Käis. Õpetuse ühtlustamine üldõpetuse põhimõttel. "Loenguid ja kokkuvõtteid I", Tln., 1939, lk.89-129.

(53) Joh.Käis. Uusi teid algõpetuses I-IV, Tln., 1935.a. -



eluligiduse nõuet. Seda on kodulooline aine.

2. Koduloolises vaateõpetuses on hõlpsasti ja täielikumalt teostatav vaatlikkuse, näitliku õpetuse nõue just sellepärast, et ei tule puudu ainest, mille käsitlel saab laps harjutada kõiki oma meeli ja leida mitmel viisil rahuldust oma tegevus- ja väljendustungi-  
le.

3. Kõige selle tõttu on koduloolises vaateõpetuses häid võimalusi isetegevuse põhimõtte rakendamiseks, õpilaste vaimsete võime-  
te arendamiseks ja ta isiksuse kujundamiseks.

4. Kuna tänapäeva kasvatustöös on eriti tõusnud kodukoha  
ehk kodumaa pedagoogilise printsiibi tähtsus, siis pannaksegi just kodulooga, kui kodumaa tundmise õpetusega kindel alus armastuse kasva-  
tamiseks oma kodumaa vastu.

Joh. Käis ütleb kokkuvõttes: "...ei võiks kahtlust olla, et õpetuse täielikum keskustus üldõpetusena on võimalik ja tarvilik koduloo kaudu" (55).

A. Elango kirjutas 1945. a.: "See, mis meil algõpetuse metoo-  
dika alal enne J. Käisi olemas oli või J. Käisi tegevusega paralleel-  
selt kujunes, on üsna vähene ja kahvatu, võrreldes J. Käisi loominguga...  
On raske kujutleda, milline oleks meie algõpetuse tase tänapäeval ilma  
J. Käisi ja tema koolkonna pöörettekitava tegevusega sel alal" (56).

Joh. Käisile oli algõpetus kujuteldamatu ilma üldõpetuseta  
ja sellele baasiks oleva koduloota. Sellepärast on eespool toodud tunnus-  
tus täiel määral kehtiv ka Joh. Käisi loomingule koduloo alal.

Eespool peatusime veidi pikemalt nende autorite juures,  
kes vaatlesid kodulugu õpetajapoolse pilguga, - kes püüdsid anda õpe-  
tajale juhiseid koduloo olemuse, tema asendi ja tema käsitlemise pare-  
maks mõistmiseks. Vaadeldaval ajavahemikul ilmus aga ka rida raamatuid,

(55) Joh. Käis. Õpetuse ühtlustamine üldõpetuse põhimõttel. "Loenguid ja  
kokkuvõtteid I", Tln., 1939, lk. 89-129.

(56) A. Elango. Joh. Käis didaktikuna. "Nõukogude Kool", 1945, nr. 12, lk. 591-592.



mis esmajoones olid mõeldud õpilastele koduloo ainevallaga hõlpsamaks tutvumiseks. Üks esimesi sellelaadseid ilmus M. Sillaotsa ja H. Riikoja sulest I ja II klassi õpilastele 1923. a. (57). Nimetatud raamat koosneb jutukestest, milles kirjeldatakse kahe lapse, Lilli ja Poisu, elu nende kodus ja maal vanaema juures. Raamat sisaldab ka luuletusi ja mõistatusi ning on illustreeritud G. Segesseri lihtsate ja selgete joonistega. Peagu samast eesmärgi teenivad ka M. Kampmanni raamatud (Eesti Kodumaa I - 1918, II - 1922), A. Rõõki teos (Looduslooline lugemik, 1924), M. Nurmiku brošüürid seeriast "Loodus ja inimene" (Kevad, Suvi, Sügis, Talv - 1932), G. Põldmaa raamatud (Minu kodutiik, Noor katsetaja - 1934, Kodulugu - 1936), K. Kirss, A. Lillberg, J. Port ja Ed. Tasa koostatud vihikud (Talvine loodus, Kevadine looduse ärkamine, Loomade ja taimede elust - 1934), Joh. Käisi saateainekogud (Sügisese loodusest, Kodumaa loodusande - 1937) jne. jne. Samasse liiki võib lugeda ka A. Oengo-Johansoniga koostatud brošüüri seeriast "Masinimete tööst ja elust" (Vilja-aed, Meie igapäevane leib, Loomi talitamas, Karjapoiss on kuningas - 1930). Omaette liigi moodustavad mitmesugused vaatlusvihikud ja -lehed, millede viljakamaks autoriks kujunes jälle Joh. Käis. Juba 1926. a. ilmus tema sulest neli "loodussõbra vaatlusvihikut" (Minu kodukoha looduse elust, Elu kodukoha loodusühiskondades, Missugust ilma homme oodata, Ilmavaatlused). 1937.-1938. a. avaldas sama autor vaatluslehed ("Kodukoha looduse elust" eraldi kaheksa kuu kohta (septembrist maini). Muudugi ei tohi märkimata jätta ka õpikuid ja tööjuhataste kogusid, mis vaadeldaval perioodil ilmusid selleks, et aidata nii õpilasi kui õpetajaid koduloo teemade läbitöötamisel mitte ainult klassis, vaid ka kodus. Iseloomulik on asjaolu, et traditsioonilise õpiku nõudeid täitvat koduloo raamatut ei ilmunud kogu kodanliku Eesti ajal (kui selleks mitte lugeda piiratud tiraaži; 1920. a. ilmunud S. Sutti "Kodulugu"). ~~Selle~~

---

(57) M. Sillaots-H. Riikoja. Kodu I. 1923. ja Kodu II 1926.



Selle lünga täitsid emakeele lugemikud, mis sisaldasid rohkesti koduloolist materjali ja saateainekogud, vaatlusvihikud, vaatluslehed ning 1933.a. III klassi jaoks ilmunud tööjuhataste kogu (58).

Kokkuvõttes võib märkida, et kogu kodanliku perioodi jooksul ilmus Eestis üsna rohkesti mitmesuguseid raamatuid, artikleid perioodikas, vaatlusvihikuid, tööjuhatusi ja õpikutesse mahutatud materjali, mis kõik teenisid koduloo õpetamist. See mitmetesse tuhandetesse lehekülgedesse kätketud materjal tõendab, et üldine huvi koduloo vastu oli üsna suur.



## 5. Hinnangud koduloole ja kodulooõpetamisele.

Koduloo tunnid võeti küll juba 1919.a. jaanuarist alates õppeplaani, kuid väga paljud õpetajad ei osanud nende tundidega midagi peale hakata. Tavaliselt kujunesid nad naiivseteks maateaduse tundideks kodumaatundmise nime all või püüdsid programmi materjaliga kasvatada last heaks. Juba poolaastase kogemuse järel märkis Eesti Õpetajate Keskliidu esimees Jüri Annuson järgmist: "Me tõendame, et tahame kasvatust omapäraseks teha, kuidas teeme aga seda? Me katsume seda ülesannet kodu ja ümbruskonna tundmise õpetamisega täita; tegelikult aga muutub see, mis peab olema terve õppetöö põhimõte, enamalt jaolt kõige igavamaks õppeaineaks" (59).

Mõni aeg hiljem kirjutas Valgamaa Koorküla algkooli juhataja Karl Ruut: "Kõige enam pehendumist tekitab üks uus õppeaine, nime all "kodulugu", millest keegi ei tea, mis selle all arvatakse, sest iga ülemus ja iga kursus seletab teda isemoodi: üks arvab teda loodusõpetuseks, teine isamaatundmiseks, kolmas "aineõpetuseks" - Begriffslehre, neljas "vaatlusõpetuseks" - Anschauungslehre, viies kõne- ja keeleharjutuseks jne. Suuremas hulgas koolides muutub ta lobisemise ja ajaviite tunniks. Ning selle ebaõpetuse peale on määratud mitte vähem kui 4 tundi nädalas kolm aastat otsa" (60). K. Ruut peab selle "ebaõpetuse" sissetoojaks "koolinõunik Mikkelsaart", kes olevat jätnud algkoolide õppeplaanist 1919.a. välja usuõpetuse, et võtta sisse kodulugu.

Vahepalaks olgu märgitud, et samale raamatule kogusummas ja ka ülaltoodud mõttekäigule andis peagi hinnangu tuntud ajalooõpetaja V. Orav moto all, mille ta võttis K. Ruuti raamatust lk. 26:

---

(59) J. Annuson. Õpetajaskonna ülesanded. "Kasvatus", 1919, nr. 1, lk. 7.

(60) K. Ruut. Eesti rahvakoolide ajalugu. I jagu. Viljandis, 1921.



"Nagu joodik ei tunne, et ta purjus on, nii ei taipa rumal, et ta rumal on" (61).

K.Ruuti "vaimust" on kantud hiljem ka mõned perioodikas ilmunud sõnavõtted, millest tsiteerime järgmist: "...praegu kurdavad mitmel pool kooliõpetajad, et nad ei teadvat, mida hakata peäle praeguse suure arvu koduloo tundidega" (62).

Teadlikumad jälgijad ei näe olukorda nii mustas valguses. Juba 17. juunil 1921. Eesti õpetajate V üleriiklikul kongressil märgib koolinõunik H. Summer oma ettekandes, et "kodulooga olid paljud õpetajad niikaugemale jõudnud, et see lastele kõige armsamaks tunniks sai, kuna mõned õpetajad olid vale teele sattunud tema asemel kodumaa tundmist Turpi õpperaamatu järele õpetama hakanud, mis kuiva õppeviisi juures lastele muidugi tühjaks sõnade ja nimede õppimiseks sai" (63). A. Oengu-Johanson tunnistab: "Uus kord annab lastele eriti koduloo tundidel palju võimalusi kõneharjutusteks. Võib kindlasti ütelda, et kodulugu, kui suudame selle aine väärilisele kõrgusele tõsta oma koolides, emakeelele ses suhtes palju kaasa aitab. Kodulugu kasutab õpilaste sõnatagavara, põimides sellesse uusi sõnu ja ütlusi" (64). Õpetajate VI üleriiklikul kongressil esinedes võtab Tallinna koolinõunik Chr. Brüller üsna selgeilmelise hoiaku: "...õpetus alamas kahes klassis tohiks olla ainult koguõpetus (üldõpetus, A.V.), kus käsitatakse ainult üht ainet, kodulugu, ümbruse õpetust." Samas ettekandes lausub Chr. Brüller veel: "Sääl on õpetajale laialdane vabadus tegutsemiseks jäetud, sääl nõutakse õpetajalt oma kohalise kava loomist, nagu see teisiti olla ei saagi" (65).

1921/22. õppeaasta tulemusi analüüsisites leiab Võru

---

(61) V. Orav. K. Ruuti "Eesti rahvakooli ajalugu". "Kasvatus", 1921, nr. 23/24.

(62) H. B. Rahvahäälatusi keerdküsimusi. "Päevaleht", 1923, nr. 42.

(63) H. Summer. Kooliuuendus ja kool. "Kasvatus", 1921, nr. 13 ja 14.

(64) A. Oengu-Johanson. Vaba väljendumine kõnes ja kirjas. "Kasvatus", 1921, nr. 23/24.

(65) Chr. Brüller. Algkooli õppekavad. "Kasvatus", 1923, nr. 7.



maa koolinõunik J.Sultson:" Koduloo õpetamise ja laste teadmistega I ja II õppeaasta klassides võib enam-vähem rahul olla.Tunduvalt selleks on kaasa aidanud "Moodne vaateõpetus ehk kodulugu" ja H.Turpi koduloo metoodika,mis 1921/22.õppeaasta vältel ilmusid.Ka hakka- vad õpetajad aimest kui niisugusest aru saama" (66).Petserimaa kooli- nõunik A.Usai kirjutab sama aasta aruandes:"... võib koduloo õpetamises võrreldes 1920/21.õppeaastaga teatud edu saavutada.Kaasa aidanud on siin kahtlemata suvekursused" (67).

Haridusministeeriumis võetakse koduloo õpetamine esmakordselt põhjalikumale analüüsimisele 1923/24. õppeaasta tulemuste põhjal.Vastavas aruandes kinnitatakse: "Selle aine käsitletus koolides on väga mitmesugune.Just siin tulevad esile mitmesugused vastandid: ühel õnnestuvad koduloo tunnid väga hästi,teisel sugugi mitte"(68).Ebaõnnestumiste peamiseks põhjuseks peetakse selles aruandes:"Vanemad raamatukoolis töötama harjunud õpetajad ei suuda elujõudu anda uuele ainele,mis ei põhjene otsekohe raamatu tekstil".Miks ebaõnnestub mitmete kodulooteemade käsitlemine? Sama aruanne loetleb põhjustena:

1. õpetajad on puudulikult ettevalmistatud koduloo käsitlemiseks;
2. käsitletus on pealiskaudne - kas valgutakse liialt laiali või kiirustatakse,nii,et kogu kava on paari kuuga ammendatud;
3. õpilaste eneseavaldustele ei jäeta võimalusi;
4. kokkuvõtteid ei tehta;
5. joonistamine ja voolimine muutuvad ajaviitmiseks;
6. ei kasvatata laste vaatlemisvõimet;
7. õppekäike on väga vähe;
8. õppekäikude materjalid ja muljed jäävad läbitöötamata;

---

(66) ORKA fond llo8,nimistu 4,toimik 956,lk.1-3.

(67) ORKA fond llo8,nimistu 4,toimik 956,lk.82.

(68) ORKA fond llo8,nimistu 4,toimik 918,leht 32.



9. satutakse küsimuste-kostmiste rägastikku.

Järgmise, 1924./25. õppeaasta kokkuvõttes konstateerivad koolinõunikud (69): "Koduloo õpetamine jätab rohkem soovida kui ühegi teise aine õpetamine" (Harjumaa - J. Johanson). "Kodulootundide käsitlemine on ikka endiselt enamjagu koolides puudulik, pealiskaudne, vähepakuv ja arendav. Tuli ette juhuseid, kus ainet jätkus ainult 5 minutiks. 31 koolis nägin alla rahuldavat koduloo tundide käsitlemist ja ainult 6 koolis rahuldavat" (Virumaa - M. Meos). "Koduloo tunnid ei õnnestu sageli: tuleb materjalist puudu ja püütakse tundi kunstlikult lõpetada, lüües kallist kooliaega surnuks. Käsitlemisel ollakse pealiskaudne. Nii paistavad mulle nähtud tundidest tublisti üks kolmandik nõrkadena" (Virumaa - H. Lins). "Koduloo tund tundub viljatu küsimuste reana, mida iga laps raskusteta vastab ja millest midagi õppida ei ole" (Saaremaa - J. Koppel). "Koduloo õpetamisel tuleb ette üksikuid klasse, kus on töötatud hääde tagajärgedega. Aineõpetajaiks on niisugustes klassides ilma erandita seminarist (Võru) tulnud isikud" (Võrumaa - J. Sultson).

Samataolises aruandes 1925./26. kooliaasta kohta öeldakse kokkuvõttes: "Koduloo käsitlel on üldiselt märgata paranemist. Ta hakkab aegamööda üle jõudma murdeajast, kuigi ta ei ole veel saanud algõpetuse kontsentratsiooniks, ka väliselt mitte, sest tihti on emakeel, joonistamine ja käsitöö mitme õpetaja käes. Korduvad endised vead: puht *katehütiline meetod* ühe ja sama aine kordamine tüütuseni, kodu-kohta ignoreerimine. Ei kasutata küllalt õpilaste isetegevust. Aine valikul ollakse liig juhuslik. Vähe elustatakse tunde voolimise, vaatlemise, õppekäikude ja laulu kui ka mänguga ning lepitakse seletuste, lugemise ja jutustamisega".

"Õpetamine paraneb kindlasti neis koolides, kus õpetavad noored seminaristid, kes ise tutvunud koolides koduloo õpetamise



meetoditega ning seal, kus õpetajal samas klassis võimalikult rohkem aineid õpetada. Nõrga pedagoogilise ettevalmistusega õpetajate tunnid jätaavad soovida õige palju." (70).

Alates 1926./27. õppeaastast muutuvad hinnangud positiivsemaiks. Konstateeritakse, et õpetajaskond tuleb kodulooga järjest paremini toime. Valgamaa koolinõunik A. Kõiv tunnistab näiteks: "Ikka enam ja enam hakatakse seda ainet (kodulugu, ) kasutama üldõpetuse alusena." Edasi toob A. Kõiv ära rea koolitegelaste arvamised koduloost. "See õppeaine on muutunud hädatarvilikuks, sest ta seob ja ühtlustab alamais klassides kõik ained" (Keeni algkooli juhataja). "Oli märgata kerget ja huvitavusega aine omandamist õpilaste poolt" (Leebiku algkooli juhataja). "Oli märgata, et kodulugu õpilastele meeldib" (Patkila algkooli juhataja). A. Kõiv kirjutab ministerruumi jaoks koostatud kokkuvõttes edasi: "Sarnaseid mõtteavaldusi leidub veel teiste õpetajate juures. Ja need on hoopis teistsugused hääled, kui olid nood hääled, millega kodulugu alguses meie koolides vastu võeti" (71)

Ka Tartumaa I ringkonna koolinõunik A. Kurvits kinnitab oma 1929./30. a. aruandes ministerruumile: "Kodulugu näitas täiendamise ja süvenemise tundemärke neis koolides, kus püüti üle minna üldõpetusele (Rannu asunduse, Kambja ja mõned teised koolid). Neis kooliklassides omandas kodulugu põhiaine tähenduse, mille alusel süstematiseeriti ja <sup>te</sup>konkretiseeriti kogu õpetamist klassis. Paljuis kooles püüti ligineda üldõpetusele teadlikult ja ettevaatlikult sel teel, et koondati õppeained alamates klassides võimalikult suuremal arvul ühe õpetaja kätte, mis võimaldas õpetajale põhjalikumalt tutvuneda õpilaste annete, võimete, kalduvuste ja huvidega. Sarnase õppeainete

---

(70) ORKA fond 1108, nimistu 4, toimik 920.

(71) ORKA fond, nimistu 4, toimik 921, leht 297.



koondamise juures klassis ühe õpetaja kätte omandas kodulugu tõelisema ja kaaluvama tähenduse kui varem, mil kodulugu sai õpetatud lahus õppeainena "(72).

Tartumaa II ringkonna koolinõunik G.Reial hoiatab samal ajal: "Tervet algõpetust koduloo ümber üldõpetusele kontsentreerida ei saa praegu. Ei suuda seda isegi paremad õpetajad. Puudub ju meil sellekohane ettevalmistus"(73).

Ja veel väljavõte ühest 1930./31.õppeaasta aruandest. See kuulub Petserimaa koolinõunik K.Greenbergile. "Kodulugu on rahuldavas seisukorras igas koolis. I-s ja II-s klassis on see aine saanud üldõpetuse aluseks ja lähtekohaks, ja seda - paljuis koolis. Selle aine käsitlemisele on palju kaasa aidanud Võru Õpetajate Seminari aastaraamatud "Teel töökoolile" (74).

Koduloo populaarsuse tõusule õpilaste hulgas mõjusid kahtlemata ka õppekäigud, ekskursioonid ja mitmesugused vaatlused.

Nende sageduse kohta on raske leida andmeid. Üks väheseid sel alal leidub Tallinna koolinõunik Chr.Brülleri 1926./27.õppeaasta aruandest. Ta märgib, et õppekäike organiseeriti aasta jooksul Tallinna Seminari algkoolis 52, 24.algkoolis 50, 12.algkoolis 48, 18.algkoolis 29, 13.algkoolis 16, 2.algkoolis 18 ning 15. ja 16.algkoolis kummaski 14. Muude koolide kohta ta andmeid ei esita (75).

Pole huviüritust ka vaadelda küsimust, kuidas kodulugu mõjutas õppeedukust. Seda uuris 1924./25.õppeaastal Pärnu koolinõunik J.Estam ja märgib puudulikult edasijõudvate õpilaste protsendi järgmiselt:

§

(72) ORKA fond 1108, nimistu 4, toimik 928, leht 198.

(73) ORKA fond 1108, nimistu 4, toimik 928, leht 219.

(74) ORKA fond 1108, nimistu 4, toimik 929, leht 117.

(75) ORKA fond 1108, nimistu 4, toimik 921, leht 66.



|              | I klassis | II klassis | III klassis |
|--------------|-----------|------------|-------------|
| eesti keeles | 13        | 15         | 21          |
| matemaatikas | 17        | 19         | 23          |
| koduloos     | 9         | 8          | 8           |

Tallinna koolinõunik Chr.Brüller leidis, et samal aastal ei suutnud klassikursust lõpetada vaatluse alla võetud koolides (76)

|     |         | koduloo tõttu | emakeele tõttu | matemaatika tõttu |
|-----|---------|---------------|----------------|-------------------|
| I   | klassis | 60 õpilast    | 127 õpilast    | 114 õpilast       |
| II  | "       | 24 "          | 184 "          | 195 "             |
| III | "       | 92 "          | 244 "          | 244 "             |

1925./26.õppeaasta kohta märgitakse Haridusministeeriumi koondaruandes haridustöö seisukorrast (77): "Klassikursuse sagedamaks mittelõpetamise põhjuseks oli algkoolides emakeel, matemaatika ja võõras keel... Algkoolides esinevad osalt nõrgalt ka kodulugu, laulmine ja usuõpetus."

Sama õppeaasta puhul märgib Tallinna koolinõunik Chr.Brüller: "Tallinna koolides... oli alla rahuldava <sup>hine</sup> matemaatikas 1521 juhul, emakeel 1267, võõrkeel 1035, looduslugu 349, maateadus 326, ajalugu 285 ning lõpuks ilmsüüta kodulugu, mis koguni 144 juhusel õpetajale on annud põhjust hinnata õpilast nõrgaks (78).

1920. aastate lõpuks oli kodulooõpetamine oma esialgsest organiseerimisperioodist välja jõudnud, võtnud ~~enda~~ enam-vähem kindla ilme ja võitnud rohkesti pooldajaid. Ees seisis

(76) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 919.

(77) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 924.

(78) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 920.



niüid kodulooõpetamise kvaliteedi süvendamine. Selleks löi head eel-  
dused järjest süvenev arusaamine algklasside töö korraldamisest  
üldõpetusena koduloo alusel, milline fikseeriti ka 28. juulil 1928. a.  
haridusminister A. Möttuse allkirjaga kehtestatud <sup>põhiliselt</sup> Joh. Käisi poolt  
~~põhiliselt~~ koostatud "Algkoolide õppekavades" selge suunava lau-  
sega: "Kogu õppetöö algkoolis peab keskustuma kodumaise aine ja ole-  
vikuelu küsimuste ümber, eriti alamates klassides, kus soovitav on  
töökorraldus üldõpetusena või vähemalt ühe õpetaja juhatusel" (79).



## 6. Võitlus koduloo ümber.

1930.a. kevadel suleti Võru Õpetajate Seminar. Suleti õppeasutus, mille lõpetajad koolinõunike hinnangute põhjal just koduloo käsitlemisel silmapaistva eduga töötasid. Suleti õppeasutus, mille praktikast välja kasvanud aastaraamatud "Teel töökoolile" olid õpetajatele väärtuslikeks nõuandjaiks ka koduloo õpetamisel.

1930.a. sügiseks vallandati klassikomplektide ulatusliku koondamise järel üle 300 õpetaja. Koondamise tulemusel tekkis juurde hulk kahe- ja kolmeklassilisi komplekte ning kogu riigis tuli kuues koolis ühel õpetajal töötada korraga kuue erineva klassiga.

1929./30. õppeaastal oli algkoolides kokku 94665 õpilast 3534 klassikomplektis. Pärast koondamist tuli lo4902 õpilast mahutada 3208 klassikomplekti. Üldse tuli nüüd õpetajail tervelt 2/3-1 koolides töötada korraga kahe või enam klassiga ühes ruumis ning maal koguni 3/4-s koolidest (80).

Samal ajal algas ka õpetajate töötasu pidev allasurumine. Kui 1933.a. suvel maaõpetajate palkasid kärbiti veel 10-15% võrra, siis jäi nooremate maaõpetajate kuupalk alla 60 krooni, olgugi et töökoormus oli liitklasside suurenemise tõttu järjest suuremaks paisunud.

Loomulikult ei jätnud see mõju avaldamata koolitöö tulemustele, eeskätt koduloo õpetamisele ja üldõpetuse süvendamisele, kui raskematele tööloikudele algklassides.

Sellele õpetajaile raskes olukorras hakati pinda valmistama järjekordseks koolireformiks, mille tõeline siht seisis ühtluskooli lõhkumises ja selles, et koos koolikohustuse vanuse



ülempiiri alandamisega muuta haridus kättesaadavaks ainult kitsale jõukamale elanikkonnale.

On iseloomulik, et just sel perioodil hakati teravalt eritiseerima ka kodulugu. Ametlikes ringkondades alustas sellega Tartumaa koolinõunik A. Kurvits, kes oma aruandes haridusministeeriumile kirjutas 1931./32. õppeaasta tulemusi analüüsides järgmist: "Koduloo juures, mis on meie kooliuuenduse katsekiviks, kuid sealjuures on kodulugu kujunenud ka meie kooli valulapseks. Koduloo järsk sissetoomine meie koolidesse ilma vastava ettevalmistuseta dokumenteerib veel kord seda pedagoogilist algtöde, et revolutsioonilised eksperimendid koolikasvatuse alal ei või anda tagajärgi: kooli alal ei saa midagi ette võtta, mis ületab õpetaja arusaamise, nende oskused, võimised ja kogemused ja mida kodu ei oska mõista ega toetada. Sellepärast on kodulugu jäänud üldiselt eluvööraks õppeaineks meie algkoolis ja ei suuda pea üheski koolis täita temale määratud ülesannet - olla algastmel kogu õpetuse aluseks ja keskuseks: Kodulugu on õppekavaliselt mõeldud liig elulise aiena, et eluvöörad ja lapsepsühholoogiat puudulikult tundjad õpetajad võiksid seda mõista ja eluliselt õpetada... Selle asemel, et näidata teed öönsa verbalismi kõrvaldamiseks koolist, on kodulugu kujunenud öönsaks ja verbaalseks aineks, mida ei võta kuigi tõsiselt ei õpilased ega ka õpetajad" (81).

Teine Tartumaa koolinõunik, nimelt G. Reial kirjutab samal ajal haridusministeeriumile: "Kodulugu pole veel täies ulatuses saanud algastmel antava õpetuse keskuseks, mis ühtlasi oleks lapse kodusest elust kooli viivaks sillaks ja lähtekohaks pärastisele õpet tööle. Põhjuseks tuleb lugeda osalt asjaolu, et aine ise on ebamäärane, sisaldades peamiselt formaalseid ülesandeid" (82).

A. Kurvitsa kriitika oli otsekui signaaliks. Järgneval aastal hakkavad kõik koolinõunikud kodulugu teravalt silmas pidama.

---

(81) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 931, leht 31.

(82) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 931, leht 128.



Mitmed peavad aga tunnistama, et peamised puudujäägid ei esine mitte üldõpetusega haaratud I ja II klassis, vaid ainult III klassis, kus kodulugu õpetatakse eelkursusena loodusloole, maateadusele ja ajaloolle. Nii märgib Harjumaa koolinõunik J. Johanson 1933/34. a. aruandes: "III klassis, kus... Õppekava järele peaks vaatlema kodukoha ümb- rust "ettevalmistavalt" loodusõpetusele ja maateadusele, oli palju ebaproduktiivset tööd, sest õpetajaile näib tekitavat suuremaid ras- kusi õpetada vaatlema..." (83).

"Koduloo alal paistab silma nii mõnigi kord tunni sisu vaesus, eriti III klassis", seisab Järvamaa koolinõunik M. Ulki 1934/35. a. aruandes (84). "Osa õpetajaid ei tunne aine olemust, seetõttu aine käsitus osa koolest pinnaline ja süsteemitu" märgib Läänemere koo- linõuniks V. Altoa samal aastal (85). "Kodulugu - rahuldav kuni häa. Üksikutes koolides selle õpetamine venitatud - kunstlik ja nagu üle- aruseks peetud," konstateerib Virumaa koolinõunik H. Linsi (86). Kooli- nõunik M. Meos Virumaalt kirjutab: "Tähelepanu väärrib, et edasijõudmi- ne koduloos on olnud takistuseks klassikursuse lõpetamisel 22% pois- test ja 15,5% tütarlastest (87). "Vaja oleks rohkem vaatlusi, niid tikub ta muutuma sõnaliseks õpetuseks", kurdab Valgamaa koolinõunik M. Univer. (88)

Koduloost ja tema käsitlemisest koolis mõtles tõenäoli- semalt ka 1934/35. õppeaastal kõige rohkem koolinõunike peres A. Kur- vits. Jälle võtab ta ministeeriumi ees pikemalt sõna ja arutleb järg- miselt: "Kodulugu oli, nagu eelmistel aastatel problemaatiliseks õppe- aineks. Kodulugu nõuab õpetajalt organiseerimistunnet, leidlikkust, painduvust ja pedagoogilist loomingut, sest koolidel puudusid vastavad käsiraamatud ja aineallikad. Osa õpetajaid sai koduloo õpetamisega rahuldavalt hakkama, kuna teised, kelle õppetöö oli suunatud raamatulikult

---

(83) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 935, leht 74.

(84) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 936.

(85) - samas -

(86) - samas -

(87) - samas - (88) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 936.



mehaaniliselt, ei saavutanud õpilaste tunnetuslikust küljest suuremaid tulemusi. Kui küsisin õpilasi üldiselt, mis nad on koduloost õpinud või missugused küsimused neid koduloos huvitasid, siis ei vastanud nad I kuni III kl. pea midagi või andsid pooleldi fantastilisi vastuseid. Selleks näiteid õpilaste vastustest: 1) mind huvitas käbi-lind, kes ei mädane; 2) Vesipapp elab vees ja läheb ühest jääaugust sisse ja teisest tuleb välja; 3) Telefon inimeses; 4) Linnud söövad lõpnuid hobuseid jne. Need näited on toodud II kl õpilaste vastustest. Nii kippus kodulugu kui reaallaine muutuma fantaasia asjaks... Kodulugu kui väljendusaine täitis siiski oma ülesande, julgustades õpilasi ja võimaldades neil avaldada ennast suuliselt, kirjas ja kujutamises enam kui teistes õppeainetes" (89).

Tundub, et A. Kurvitsal pole koduloo kui kodukoha põhimõttele rajatud aine vastu üldiselt midagi eitavat. Ta teeb vaid etteheiteid metoodikuile, et nad tunnevad rohkem muret selle üle, kuidas õpetada, aga tunnevad üpris vähe muret sellest, mida õpetada, mis sihiga ja mis jaoks? See selgub ühest tema pikemast artiklist (90). Autor peab Eesti koolikorralduse suurimaks veaks seda, et surutakse liigselt peale õpilase mälu tegevusele, kuid jäetakse "inimese kõige olulisema omaduse - sotsiaalsuse arendamise tähelepanemata ja hoole-tusse." Autor toonitab, et "kasvatuse ülesanne seisab reaalse maailma avardamises". Selles suunas kasvatatud inimene on reaalne, sõltu-matu, sotsiaalne, kes tunneb ennast vabana ja peremehena, arutleb A. Kurvits. "Meie kasvatuse viga ongi selles, et me ei arenda lastes kül-laltki vajalikke reaalseid suhteid ümbritseva maailmaga (seda tunnis-tas ka Pestalozzi)".

Tundub, et A. Kurvitsa mõtted on üsna lähedased sellele, mida avaldasid saksa "Heimatschule" eest võitlejad. Üks neist, nimelt

---

(89) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 937, leht 19.

(90) A. Kurvits. Kodukoha põhimõte õppe- ja kasvatustöös. "Kasvatus", 1936,



Huth kirjutas: "Was dem Mittelalter die christliche Kirche war, was dem Neuhumanismus das vollendete Griechentum bot, das ist unserer Zeit - die Heimat. Heimat ist eine wundersame Verschmelzung von Land und Leuten; Heimatmenschen sind so wie die Erde, die sie geboren hat. Heimat ist ein Brunn der Schönheit; aber nur einer, dem Heimatliebe im Herzen brennt, vermag den Brunn zu finden" etc. (91).

A. Kurvits töstis üles küsimuse koduloo sisu kohta. Tema võrdlemisi looritatud mõtete taga ei ole raske taibata soovi rakendada kodulugu K. Eenpalu poolt propageeritud "eesti rahvasterviku kasvatamisele", eesti natsionalismi teenimisele vastukaaluks valitsevais ringkondades avaldatud murinale, et Eesti kool on läinud "punaste" kätte. Koduloo programm oli ju koostatud Joh. Käisi poolt. Koduloo innukamaid kaitsjaid oli samuti Joh. Käis. Aga Joh. Käis oli ju N. Kanni sõnade järgi "Pihkva professor" ja "kommunist". "Hr. Käisi teened sotsialismi levitamise alal on minu arvates vastuvaidlematud" (92).

Koduloole 1928. a. "Algkoolide õppekavades" antud sisu üle mõtisklevad mõned teisedki koolinõunikud mitte ainult A. Kurvits. Nii arvab teine Tartumaa koolinõunik G. Reial: "Koduloos valmistab õpetajatele raskusi sellele ainele õige sisu andmine" (93). Ka Tartumaa kolmas koolinõunik A. Kaalep arvab, et "kodulugu on õppeaineid, millele paljud õpetajad ei suuda veel õiget sisu anda ja tunnid muutuvad seepärast tihti sihita jutlemiseks" (94).

Pange tähele korduvat sõna "õiget sisu" - ja milline see "õige sisu" oleks, sellest vaikivad kritiseerijad. Aga vaikivad targu, sest 30-ndatel aastatel hakkas kodanlik Eesti vappuma mitte ainult majanduskriisis vaid ka poliitilise kriisi käes, millest vabane-

---

(91) Huth. Die Heimatschule als Erziehungsstätte. München, 1924. 4. 4.

(92) N. Kann. "Kas Võru seminaris valitses sotsialistlik vaim?" "Päevaleht", 1939, nr. 129.

(93) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 937, leht 32.

(94) - samas -



miseks ei osanud kodanlus muud teha, kui asus kogu elu fasiseerimise teele hitlerlaste eeskujul.

Aktsioon koduloo vastu oli vaid üks lüli kõige progressiivse vastu koolielus. Koduloo õpetamise küsimärgi alla asetamine algas õieti juba 1930.a. koos kodanliku ladviku üldise pealetungiga koolisüsteemile ja koolielule. Kogupöllumehest haridusministri J. Hüner-soni juhtimisel kuulutati meie väljakujunenud koolisüsteem ebasobivaks, Eesti rahva kandejõule kõlbmatuks. Kodulugu ja üldõpetust peeti ultramodernseks liialduseks ning Eesti rahvale mittevajalikuks ka 1932-1934.a. arendatud vapside liikumise poolt. Kui õpetajate XI üldkongress 1933.a. suvel ütles vapsidele ja nendega sõprust sobitanud vähesete keskkooliõpetajaile oma kindla "ei", ja kui sellel kongressil sõnavõtjad ning hiljem ka maakondade õpetajate päevadel demokraatlikud haridussüsteemi kaitsjad kuulusid samal ajal peagu eranditult eesti kooliuuendusliikumise kandjate hulka, siis juhtus see, mis tavaliselt poliitilises võitluses ikka juhtub, et koos ristimisveega viisatakse välja ka laps. Kodulugum, üldõpetus ja rida muid kooliuuendussüsteemi ideesid kuulutati kõlbmatuks lihtsalt seepärast, et nende kandjad olid isiklikult kodanlikule ladvikule ebameeldivad. Näiteks võtsid 1933.a. sügisel Valgamaa õpetajate päeval üldõpetuse ja koduloo vahekorra selgitamiseks sõna mõned noored õpetajad (E. Kuslapuu, J. Aarna, A. Vallner). Sellest piisas, et kohalik rahvaerakondlik ajaleht "Lõuna-Eesti" pühendas kogu oma järgmise numbri peagu tervikuna nimetatud õpetajate süüdistamiseks, et "kortsunud lipsudega noormehed püüdsid kogu Valgamaa õpetajaskonda sundida vahtima itta traataia taha". Ajalehemeestele ei olnud tähtis tõde, vaid siltide pealekleepimine.

Fasistlik mõtteviis oli 1933-1934. aastateks juba sedavõrd omaseks saanud, et paljud nägid ka noorsoo kasvatamise ideaalina hitlerlikku süsteemi. Saksa tuntud filosoof Keyserling tunnistas tollal, et "saksa noorusele on kõik puhtvaimne saanud sarkasmi objektiks" (95)

(95) Prantsuse päevaleht "Le Temps" aineil "Kasvatus", 1934, nr. 8, lk. 397.



Ka kodanlikus Eestis püüti kultiveerida jõudu, mitte vaimu ja õpetada rahvuseluse doktriini ning valitsuse vastuvaidlematut autoriteeti, nagu seda tehti Saksamaal Reichsjugendführer Baldur von Schirachi organisatsiooni kaudu.

Tundes koolinõunike A. Kurvitsa ja eriti G. Reiali pedagoogilist tegevust tuleb jätta üsna kaugele süüdistus, et nad olid koduloole vaenulikud, ning et nad nagu nõuaksid muutunud poliitilises olukorras koduloo õppeplaani kustutamist. Ei. Nende sõnavõtted ja ettekanded haridusministeeriumi ees näitavad pigem liberaalsele väikekodanlusele omase manööverdamisena, et päästa kodulugu tema vaenlaste käest. Peagu samalaadset manööverdamiskunsti näitas ka Joh. Käis, kes koduloo kaitseks võttis sõna Eesti Haridusministeeriumi pedagoogilises ajakirjas "Eesti Kool" (96). Joh. Käis alustab koduloo kaitsmist vastavalt ajavaimu häälestusele alapealkirjaga "Kodulugu kodumaakasvatuse alusena". Autor väidab: "Kodulooõpetusega pannakse kindel alus kodumaakasvatusele, sest kes tahab oma kodumaad armastada, see peab kõigepealt õppima teda tundma ja hindama". Oma väitele suurema veenmisjõu andmiseks toob ta ära tsitaadi R. Sticklerit (97): "Kodulooõpetus on eriliselt hää vahend isamaaarmastuse äratamiseks ja kasvatamiseks, vahend rahvusliku jõu tõstmiseks". On tähelepanuvääriv, et oma varasemais kirjutusis koduloo üle pole Joh. Käis kunagi armastanud rõhutada koduloo seost patriotismi kasvatamisega, kuid nüüd võtab ta taktikalistel kaalutlustel tarvitusele kodanliku ladviku lemmiksõnad "Isamaaarmastus" ja "rahvuslik jõud". Pärast siisugust avaakordi ei olnud tal raske üle minna asjalikuma temaatika juurde, et põhjendada igakülgselt koduloo tähtsust ja vajadust. Ka see oli Joh. Käisi taktikaline kaalutus või manööver, et ta saatis ülalnimetatud artikli avaldamiseks mitte kooliuuenduslikku

---

(96) Joh. Käis. Koduloo olemus ja koht algõpetuses. "Eesti Kool", 1935, nr. 2.

(97) R. Strickler. Der Unterricht in der Heimatkunde.



joont kaitsvale Eesti Õpet. Liidu ajakirjale "Kasvatus", vaid just Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi väljaandele "Eesti Kool", milline asjaolu tundus tollal paljudele hämmastavana. Koduloo kaitseks võttis Joh. Käis sõna veel 1936. a. Ja siis juba "Õpetajate Lehes" (98). Eni aidanud mingid mõistlikud argumendid. Kodulugu toodi ohvriks ajavaimule 1937. a. sügisel, sest ebaselges olukorras ei sõandanud ükski koolimeestest hakata ka koduloo sisu revideerima, nagu soovitasid A. Kurvits, G. Reial ja teised.

Kodulugu kustutati õppeplaanist, kuid tema sisu jäi alles õppekavades seoses emakeelega. Praktiliselt tähendas see aga koduloo peagu täielikku väljatõrjumist, sest peale kooliuuendusrühma kuuluvate õpetajate unustasid ülejäänud õpetajad ripatsina heljuva koduloo ning kasutasid kogu õppeplaanis antud aja peamiselt ainult eesti keele ja kirjanduse õpetamisele.

---

(98) Joh. Käis. Kodulugu peab jääma algkooli õppekavva. "Õpetajate Leht", 1936, nr. 47.



## 7. Koduloo osa kooliuuendusliikumises.

Protest herbartliku koolisüsteemi vastu reformpedagoogilise liikumisena jõudis Eestis laienema hakata koos tsaarivalitsuse lagunemisega. Ebapopulaarseks saanud tsaariaegse kooli asemele taheti rajada ükskõik millist kooli, peaasi, et see oleks endiselt erinev. See mõte ühendas koolipoliitilisis küsimusis kõiki rahvaklasse ja -kihte, väljaarvatud muidugi monarhistid ja äärmised klerikaalid.

Ühed nägid lahendusteed nägevat individuaal- ehk isiksuspedagoogika laialdases rakendamises. Ellen Key "Lapse sajand", "Ventzeli" vaba lapse maja", Gaudig ja Gurlitt näisid reale Eestigi kasvatus- teadlastele üsna sümpaatsetena. Teised otsisid tõde töökooli ideedest. Claussou-Kaas oli ju vanema põlve õpetajaile tuttav. Nüüd lisandusid veel Kerschen-Steineri mõtted. Kolmandaid veetles pragmatistlik pedagoogika ja sealt eriti õppetöö organiseerimine üldõpetuse alusel.

Kui lugeda 1919. a. ilmuma hakanud pedagoogilise ajakirja "Kasvatus" esimeste aastakäikude numbreid, siis märkame otsekohe, kui pakatavalt tulvil on enamik kirjutusi reformpedagoogilistest mõtetest ja soovist "luua uus omapärane Eesti kool".

Headest soovidest ja mõtetest ei piisanud siiski selleks, et tõsta kasvatusprobleeme esiplaanile ja muuta senist väljakujunenud didaktikat. Reformpedagoogiline vormel "vom Kinde aus" unustati laias õpetajaskonnas otsekohe, kui oli tarvis praktiliselt hakata teostama üldõpetust ja kodulugu. Tartumaa koolinõunik A. Kurvits nimetas kunagi "kodulugu meie kooliuuenduse katsekiviks" (99). Tundub, et selles on suur tõde, sest just koduloo õppeplaani võtmine 1919. a. oli esimeseks praktiliseks reformpedagoogiliseks sammuks. Selleks, et aru saada koduloo olemusest ja kohast õppetöös, oli vaja vabaneda Herbartist



ja tõsiselt ligineda reformpedagoogikale.

Eespool oli meil võimalik jälgida, kui aegamisi kodulugu võitis kodanliku Eesti koolides eluõiguse ja muutus selleks, milleks ta oli mõeldud. See konsolideerumise ja selgumise periood oli umbes kümme aastat pikk. Sama pikk oli ka üldõpetuse tee. Sama pikk oli ka aeg, mil Eesti kodanlik kool kasvas uute reformpedagoogiliste ürituste jaoks. Nimelt algas individuaalse tööviisi, tööjuhendite menetluse ja testidega tegelemine alles kolmekümnendate aastate algul.

Kodulooõpetamise rakenduslik praktika valmistas järelikult pinda ette. Tööpoolest, koduloo kaudu hakati rohkem tähelepanu pöörama kunstilisele kasvatusel - joonistamine, voolimine, laulmine, dramatiseerimine, vabad kirjandid; aga ka iseseisvale vaimsele ja käelisele tegevusele (Kerschensteiner), vabale lugemisele, diskussioonidele, kirjanditele (Gaudig); õppekäikudele - matkadele, käsitööle (Gurlitt). Kuna kodulugu seadis õpetajate ette ka väga tähtsana õpilaste tundmaõppimise, siis tuli sai seda kaudu isegi eksperimentaal-pedagoogika suurema eluõiguse. Seda üldist tõe märkas ühena esimestest Tallinna koolinõunik Chr.Brüller, kui ta VI üleriiklikul kongressil lausus: "Ainukene aine terves algkooli kursuses, mille kava töökooli (minu sõrendus, A.V) meetodi tarvitada lubab oleks vist küll ainult kodulugu (minu sõrendus, A.V.) (loo).

Tänu reformpedagoogilise liikumise niisugusele aeglasele arengule ja küpsemisele, kusjuures "proovikivik" oli kodulugu kooskoos üldõpetusega, kujunesidki kõik reformitaotlused realistliku möödutundega rakendatavaks. Kõige selle tulemuseks oli tööpoolest omapärase algõpetuse süsteemi väljakujunemine, milles puudusid igasugused liialdused. Kooliuuenduslik liikumine piirdus põhiliselt siiski ainult algkoolidega. Keskkoolini ta peaaegu ei jõudnud. See omakorda

---

(loo) Chr.Brüller. Algkooli õppekavad. "Kasvatus", 1923, nr. 7.



tõendab töökooli ja individuaalse tööviisi tugevaid koduloo õpetamisest välja kasvanud mõjutusi.

Kogu reformpedagoogiline liikumine oli kaua aega ilma organisatsioonilise keskuseta, kui selleks mitte lugeda Eesti Õpetajate Liidu ajakirja "Kasvatus", mis enam kui 20 aasta jooksul meeleldi andis ruumi kooliuuenduslikule mõttele. Alles 1932.a. loodi Eesti Õpetajate Liidu juurde teadusliku sekretäri koht, millisele kohale kutsuti Joh. Käisi. Ja 1933.a. koondusid reformpedagoogikast huvitatud pedagoogid üsna stiihiliselt Joh. Käisi ümber nn. kooliuuendusrühmaks. Algul kuulus sellesse veidi üle 300 õpetaja, peamiselt algkooliõpetajate pe-rest, kuid aastatega arv suurenes, nii et 1936.a. võis Joh. Käis teatada: "Kooliuuendusrühmas on 10% kõigist õpetajaist (lol)."

Teoreetiliste seisukohtade selgitamiseks ja kogemuste vahetamise kohaks sai väikeseformaadiline 8-lo korda aastas ilmuv ajakiri "Kooliuuenduslane", mille esimene number ilmus 1933.a. detsembris. Selles ajakirjas ilmus seitsme aasta jooksul ka rida koduloõalasid kirjutusi, kusjuures viljakamaiks autoreiks oli V. Ordlik ja Joh. Lillmaa. Kooliuuenduslike mõtete tagasihoidlikuks tribüüniks sai kolmekümne-dail aastail ka "Õpetajate Leht" ning perioodiliselt ilmuvad "Pedagoogilise ühingu "Võru Seminar" Teated".

Kodanliku vabariigi algaastail saadi õpetajate puudusest üle kutsekursuste korraldamisega, millele järgnesid eksamid Tartu ja Tallinna õpetajate seminari juures. Koduloo metoodika eksamil nõuti teadmisi M. Kampmanni raamatu "Kodumaatundmise õpeviis" järgi (lo2). Peagi järgnes M. Kampmannile teisigi, kes tundsid sügavamat huvi koduloo vastu, nagu H. Turp, S. Sütt, K. Michelson-Silde, Jaan Rumma, E. Murdmaa, A. Oengo-Johanson, M. ja Th. Brandtid, J. Parijõgi j.t. Kahekümne-date aastate lõpuks liitusid nendega veel silmapaistvamatest õpeta-

---

(lol) Joh. Käis. "Kooliuuenduslane", 1936, nr. 3.

(lo2) vt. "Kasvatus" 1922, nr. 5, lk. 78.



jatest G.Reial, A.Kurvits, Ed.Tasa, M.Nurmik, J.Karma ja veel hiljem H.Kirpson, G.Pöldmaa, B.Rea, R.Taba, J.Voites, V.Ordlik, Joh.Lillmaa jt. Kogu selle umbes kahekümneaastase perioodi kestel kujunes aga kõiki ühendavaks lüliks Joh.Käisi kuju, kes pärast M.Kampmanni ja H.Turpi sai sagedasemaks koduloo metoodika lektoriks õpetajate täienduskursustel ning viljakamaks autoriks koduloo-küsimuste arutamisel.

Koduloo täienduskursustel, eriti neil, kus lektoriks oli Joh.Käis, ei kõneldud ainult koduloost, vaid seoses sellega ka mitmesugustest muudest reformpedagoogilistest küsimusist. Sellega kujunesid alates 1925.a. koduloo täienduskursused samal ajal ka kooliuuenduste levitamiskolleteks. 1925.a. Tallinna suvekursustelt võttis osa 236 õpetajat. Koduloo metoodikat luges Joh.Käis. Tallinna 31. algkooli õpetaja A.Schneider andis mitmed näitetunnid jne. (lo3). Samalaadsed kursused toimusid 1926.a. Narvas ja Haapsalus, 1927.a. Valgas ja Viljandis, 1928.a. Rakveres ja Kuressaares jne. (lo4). Osavõtt oli kõikjal rohkearvuline, hoolimata, et kedagi ei kohustatud ja kellelegi ei jagatud söidu-ega päevarahasid. See ei kõnele muust, kui vaid õpetajaskonnas valitsevast sügavast huvist.

Aastate jooksul kasvas töö käigus rida õpetajaid, kes oma koolis suutsid kodulugu meisterlikult käsitleda. Olgu näitena toodud mõningad nimed juhuslikest aastaist. Nii märkis Võrumaa koolinõunik E.Muuga 1926/27.a. aruandes parimatena Sõmerpalu algkoolist Paul Mitti, Vana-Piigastest Adele Fercheni ja Kanepist Voldemar Feldmanni (lo5). 1933/34.a. aruandes tõstab Petserimaa koolinõunik K.Greenberg esile Eduard Palgi, Aleksander Roopi ja Boris Rea Obinitse algkoolist, Eduard Kalli, Leida Udrase ja Georg Rooviku Satserina koolist, Linda Käisi Värskas koolist, Helene Michelsoni Igrise koolist

---

(lo3) "Kasvatus" 1925, nr.10.

(lo4) ORKA fond 1108, nimistu 4, toimikud 920 (leht 54), 924 (leht 104), 925 (leht 42-43).

(lo5) ORKA fond 1108, nimistu 4, toimik 921.



ja Gerta Mülleri Kolosova koolist (lo6).

Kodulugu oli oma iseloomu poolest niisugune "õppeaine", et teda ei saadudki käsitleda "vanas koolis" harjutud arusaamiste ja meetoditega. Mida rohkem õpetajaskond süvenes koduloo probleemistikku, seda enam kaldus ta ka mitmesugustele kooliuuenduslikkudele radadele. Enamik eespool märgitud innukamatest koduloo õpetajaist olid samal ajal tuntud ka muudel kooliuuenduslikkudel tegevusväljadel.

Väga ekslik on samal ajal arvamine, nagu oleks koduloo probleemidega tegelemine olnud mõne kitsa kildkonna asi; eriti ekslik on veel arvamine, et see oli jäänud Võru Õpetajate Seminariga seotud õpetajate "monopoliks". Kodanliku Eesti algaastail oli küll mõningaid koole, kus kodulugu unustati nädala-tunniplaanist ja asemele pandi õppeplaani mittekuuluv usuõpetus (lo7). Need moonutused likvideeriti lühikese ajaga. Oli ka koolinõunikke, kes koduloo tundidele tähelepanu ei pööranud ja neid oma aruannetes kas siis täielikult ignoreerisid või ei leidnud neis midagi peale kasutu ajaraiskamise (Saaremaa koolinõunik Koppel). Ometi oli üle kogu Eesti rohkesti õpetajaid, kes koduloosse suhtusid väga hoolikalt ja olid pärit kas Tartu, Rakvere, Läänemaa ja Tallinna seminaridest võimsa saanud hariduse hoopis muud teed kaudu. Ja kui ligemalt vaadata neidki nimesid, kes on käesolevas töös märkimist leidnud, siis ei ole Võru Seminariga seotud inimest arv kuigi suur. "Ei või nimetada kõiki uuenduslikke mõjusid Võru seminari teeneks, vaid teda tuleb hinnata kui üht aktiivsemat eestvõitlejat", kirjutas R. Taba 1936. a. (lo8). Ja tõde seisabki selles aktiivsuses, millega propageeriti kirjas ja sõnas kooliuuenduslikke ideesid ning liideti tõsisele uuenduslikule tööle rohkesti õpetajaid üle kogu Eesti. Joh. Käis ise oli väsimatu tulesüütaja, kuid tule edasikandjaid leidis mitte ainult Võrust, vaid ka mujalt.

---

(lo7) Kuidas tunnikava moonutatakse. "Kasvatus" 1921, nr. 23/24.

(lo8) R. Taba. Võru Õpetajate Seminari pedagoogiline pärandus. Koguteos. "Võru Õpetajateseminar", 1936, lk. 131.



Eestikeelset kirjandust koduloo-alalt  
=====

1917 - 1940.

1917.

M.Kampmann. Kodumaatundmise õpeviis.

1918.

✓ M.Kampmann. Eesti Kodumaa I osa: Põhja-Eesti.

M.Kampmann. Eesti keele õpeviis.

1920.

✓ J.Aan. Omapärase Eesti kooli loomisel

✓ S.Sütt. Kodulugu. I, II, III õppeaasta ained. 98 + 54 lk.

1921.

✓ H.Turp. Koduloo metoodika. 152 lk.

✓ Joh.Kühnel. Moodne vaateõpetus ehk kodulugu I. 76 lk.

✓ Ketty Michelson-Silde. Moodne vaateõpetus ehk Kodulugu II.  
181 lk.

✓ H.Summer. Kooliuuendus ja kool. "Kasvatus" 13/14, lk. 221.

A.Oengo-Johanson. Vaba väljendumine kõnes ja kirjas.  
"Kasvatus" 23/24.

1922.

✓ M.Kampmann. Eesti Kodumaa II osa: Lõuna-Eesti.

✓ E.Rungi. Koduloo õpperaamatud. "Kasvatus" 4.

H.Turp. Minu koduloo metoodika arvustamise puhul. "Kasvatus" 8.

1923

✓ M.Sillaots-J.Riikoja. Kodu I. Kogu koduloolist materjali.

✓ W.Stuhlfath. Saksa kooliuuendus. "Kasvatus" 3.

✓ Chr.Brüller. Algkooli õppekavad. "Kasvatus" 7. VI üleriik-  
line õpetajate kongress. "Kasvatus" 9, lk. 268.



1924.

- ✓ Joh.Käis. Üldõpetus algkoolis. "Kasvatus" 8.  
Joh.Käis. Teel töökoolile I.Kodulugu lk.8-110.  
A.Rõuk. Looduslooline lugemik.

1925.

- Joh.Käis. Teel töökoolile II. Looduslugu 4.õppeaastal.  
Üldõpetus.

1926.

- M.Sillaots- H.Riikoja. Kodu II.  
Joh.Käis. Minu kodukoha looduse elust.Looduskoha vaat-  
lusvihk nr.1.  
✓ Joh.Käis.Elu kodukoha loodusühiskondades.Loodussõbra  
vaatlusvihk nr.2.  
Joh.Käis.Missugust ilma homme oodata.Loodussõbra vaat-  
lusvihk nr.3.  
Joh.Käis. Ilmavaatlused. Loodussõbra vaatlusvihk nr.4.  
✓ J.Port. Vaatlused,katsed ja ekskursioonid."Kasvatus"11 ja 12.

1927.

- J.Port. Vaatlused,katsed ja ekskursioonid."Kasvatus"1.  
E.Martinson. Kooliuudendus Austrias,eriti Viinis."Kasvatus"  
5,lk.199.  
M.Brandt, J.Parinbak. Üldõpetuse ja koduloo töökava.

1928.

- J.Parinbak, M. ja Th.Brandt. Üldõpetus Rakvere seminari  
harjutuskoolis. 242 lk.  
M.Raud. Kodu ja tema mineviku tundmaõppimine rahvusliku  
kasvatuse alusena."Kasvatus" 2, lk.65.

1929.

- B.Rea. Õpilaste ilmavaatlustest algkoolis."Kasvatus" 4,lk.170.  
A.Oengo-Johanson. Üldõpetuse töökava Tallinna algkoolidele.

1930.

- A.Oengo-Johanson. Üldõpetuse töökava maa-algkoolidele I ja  
II õppeaasta, 117 lk.  
A.Oengo-Johanson. Üldõpetuse töökava maa-algkoolidele  
III õppeaasta.



B.Rea. Mõtteid üldõpetusest. "Kasvatus" lo.

A.Oengo-Johanson seeriast. Maainimeste tööst ja elust"  
brosüürid "Viljaaed", "Meie igapäevane leib",  
"Loomi talitamas", "Karjapoiss õu kuningas".

1931.

Joh.Käis. Uusi teid algõpetuses I.

H.Kirpson. Töökava ühekomplektilisele (I-IV) koolile.  
"Kasvatus".

B.Rea. Mõtteid üldõpetusest. "Kasvatus" lo.

1932.

Joh.Käis. Uusi teid algõpetuses II ( kahes osas ).

Joh.Käis. Lugemisaine ühes tööjuhatusetega 1. ja 2.õppe-  
aastal.

Joh.Käis. Esimesed vaod I õppeaasta (kahes osas).

Joh.Käis. Esimesed vaod II õppeaasta (kahes osas).

Joh.Käis. Individuaalse tööviisi kasutamine üldõpetuses.  
"Kasvatus" 4.

R.Taba. Individuaalse töö rakendamisest I klassis. "Kasva-  
tus" 8.

M.Nurmik brošüürid seeriast "Loodus ja inimene": Kevad,  
Suvi, Sügis, Talv.

1933.

Joh.Käis-J.Parijõgi. Kodulugu. Tööjuhatusi ja saateainet.

J.Käis. Uusi teid algõpetuses III (kahes osas).

1934.

B.Rea. Kuidas töötada üldõpetuse põhimõttel. "Kasvatus"  
6, lk.287.

Joh.Lillmaa. Üldõpetuse praktikast. "Kooliuuenduslane" 9.

G.Pöldmann. Minu kodutiik.

G.Pöldmann. Noor katsetaja.

H.Kirss, A.Lilberg, J.Port, Ed.Tasa. Talvine loodus.

- " - Kevadine looduse ärkamine.

- " - Loomade ja taimede elu. (Kirt, Port,  
Tasa- 1934).

1935.



1935.

- ✓ Joh.Käis. Koduloo olemus ja koht algõpetuses."Eesti Kool" 2.
- Joh.Käis. Isetegevus ja individuaalne tööviis.
- Joh.Käis. Keskustuse põhimõte ja selle teostamise võimalusi."Pedagoogiline aastaraamat III".
- Joh.Käis. Individuaalsuse ja sotsiaalsuse põhimõte õppetöös."Kasvatus" 5/6, lk.252-257.
- J.Karma. Loodusvaatluste korraldamisest algkoolis "Eesti Kool" 7, lk.282-283.
- ✓ J.Piiper. Laps ja loodus." Eesti Kool" 4, lk.129-135.
- V.Ordlik. Tööst liitklassis nelja noorema õppeaastaga. "Kasvatus" 3.

1936.

- Joh.Käis. Võru Õpetajate Seminar (koguteos).
- ✓ A.Kurvits. Kodukoha põhimõte õppe-ja kasvatustöös."Kasvatus" 1, lk.1-8.
- ✓ Joh.Käis. Kooliuuendustöö pedagoogilisel näitusel. "Kasvatus" 5, lk.223-225.
- V.Ordlik. Koduloo tööjuhatastest. "Kooli uuenduslane" 7,8/9 ja lo.
- ✓ G.Pöldmaa. Kodulugu I ja II klassile, Tartu.

1937.

- Joh.Käis. Kodukoha looduse elust.(sept., okt., nov.,dets. vaatluslehed).
- Joh.Käis. Loodussõbra töövihik I ja II 3.õppeaasta.
- Joh.Käis. Sügisese loodusest (saateainekogu).
- Joh.Käis. Kodumaa looduseande (saateainekogu).
- K.Pöldmaa. Kolm lendu "Looduslooline"lugemik.Tallinn.

1938.

- ✓ V.Ordlik. Minu kodu."Kasvatus" 8, lk. 411.
- ✓ G.Vilbaste. Looduskaitse ja koduümbruse tundmaõppimine õppetöös."Eesti Kool" 5, lk. 315-318.
- Joh.Käis. Õpetuse ühtlustamine üldõpetuse põhimõttel. "Loengud ja kokkuvõtted I", lk.89-129.
- Joh.Käis. Kodukoha looduse elust (veebr.,märts,apr.,mai vaatluslehed).



V.Ordlik. Ühispiimatalitus."Kooliuuenduslane" 8.

B.Rea. Õppejutt ühenduses individuaalse tööviisiga."Kasvatus" 7.

Joh.Käis. Loomade elust (saateainekogu).

Joh.Käis. Kevadisest loodusest (saateainekogu).

1939.

Joh.Käis. Loodusvaatluste korraldamisest."Loengud ja kokkuvõtted II ", lk.138-148.

1940.

Joh.Käis. Õppetöö korraldusest üldõpetuse põhimõttel.  
"Kooliuuenduslane" 1, lk. 6-12.



Joh. Käs ja

KODULUGU KODANLIKU EESTI

KOOLIDES.

Alleks Vallner.



## Sisukord.

|                                                                    |       |
|--------------------------------------------------------------------|-------|
| 1. Kodulugu Lääne-Euroopa pedagoogide käsitluses.                  | lk. 1 |
| 2. Koduloo-õpetus Eesti rahvakoolides enne Oktoobri-regolutsiooni. | lk. 4 |
| 3. Kodulugu leiab kindla koha kodanliku Eesti koolis.              | lk. 9 |
| 4. Koduloo-õpetamist käsitlev eestikeelne kirjandus.               | lk.15 |
| 5. Hinnangud koduloole ja kodulooõpetamisele.                      | lk.29 |
| 6. Võitlus koduloo ümber.                                          | lk.37 |
| 7. Koduloo osa kooliuuendusliikumises.                             | lk.45 |
| 8. Eestikeelset kirjandust koduloo-alalt (bibliograafia)           | lk.50 |



## 1. Kodulugu Lääne-Euroopa pedagoogide käsitluses.

Seoses reformpedagoogikaga hakati rõhutama lastepärasuse ja eluligiduse nõudeid. Päevakorraks kerkis niisuguse ainevalla valimine õpetuse sisuks, mis kuuluks lapse huvide ringi, oleks lapsele arusaadav ja seotud lapse tunnetega, Eeskätt peeti silmas lapsi, kes alustavad oma kooliteed. Laps tuleb ju kooli teatud kogemuste ja teadmiste hulgaga, mille on ta omandanud kodukoha loodusest, inimeste elust ja tegevusest. Loomulik, et kool peaks jätkama iga lapse arendamist just sealt, kuhu ta parajasti on jõudnud ja peaks lähenema lapsele samade nähtuste ning asjadega, mis senini on olnud tema huvide keskpunktis. Seda ei saa teha, kui kool alustab tööd mitmesuguste eriainetega. "Sellepärast peaks algõpetus saama isesuguse ilme, oleks tarvis mingi õppeaine, mis on ainesüsteemi ahelaist vaba, mille ülesanne ja eesmärk oleks anda laste mitmekesistele tunnetele ja püüetele teatav siht ja ühtlus, kõrvaldada nende puudusi ja viia lapsi vaimselt niikaugele, et nad võiksid alata üksikuis aineis loovat ja ehitavat tööd" (1)

J. Kühnel väidab, et niisuguseks õppeaineiks oleks kodulugu. See oleks ühelt poolt sillaks kodu ja kooli vahel, teiselt poolt ka sillaks järgneva õpetuse juurde.

J. Kühnel püstitab samas teoses koduloole järgmised ülesanded:

1. laste tundmaõppimine kehaliselt ja intellektuaalselt, s.t. lapse igakülgne uurimine;

2. kuna laste meeled on veel väheselt arenenud, siis tuleb

---

(1) J. Kühnel. Moodne vaateõpetus ehk kodulugu. Tln., 1921.



kõiki meeli kindlalt teritada ja harjutada;

3. juhtima lapsi pealiskaudse vaatlemise juurest, mille tulemuseks on sageli moonutatud tõde, tähelepanelikule vaatlemisele;

4. et tajul on ainult kogupildina kõrgeim väärtus, siis tuleb lapsi kasvatada kõigekülgselt vastuvõtmisele;

5. tuleb arendada laste fantaasiat, loogilist mõtlemist, tunde- ja tahteilma;

6. tuleb arendada ja harjutada laste kujutlusvõimet kõnes, joonistamises, vormis ja miimikas (2).

Richter ütleb, et inimeste arengu ja vaimuelu allikateks on inimeste elu ja loodus. Nendest peabki kodulugu ainet võtma, kuid ainult see peab tulema vaatlemisele, mis on lapse arenemisele vajalik ja väärtuslik ja mis suudab lapsi köita ning neis huvi äratada.

Pöschl soovib nii maa- kui ka linnakoolides ühendada looduslugu kultuuriloo ja. Linnakoolides peaks olema esikohal loodus, linnas - kultuurielu.

Heinemann seab esikohale <sup>kodu</sup> aastaaegade nähtusi vaadeldes.

Grüllrich ja Eichler rõhutavad, et ainult need objektid ja nähtused võivad käsitlusele tulla, mis on lapse huvi- de keskpunktis, mis end oteskui sumnivad peale ja mis võivad tema vaimseid jõude arendada. Igatahes peab aga loodus avanema igas aastaajas.

Kühnel nõuab kodu osa rõhutamist ja et kodulugu peab oma aine võtma inimeste elust ning loodusest. (3)

(2) J. Kühnel. Moodne vaateõpetus ehk kodulugu. Tln., 1921.

(3) J. Parinbak, U. ja Th. Brandt. Üldõpetus Rakvere õpetajateseminari harjutuskoolis. Tln., 1928, lk. 11-12



Saksa ja Austria pedagoogid ei suutnud ühisele seisukohale jõuda ka koduloo koha määramisel algõpetuses. Ühed asetasid koduloo ainult keeleõpetuse teenistusse. Nad arvasid, et kui lapsed vastavalt valitud lugemispala juures õpivad hästi kõnelema, mõtlema ja sealjuures laiendavad ka oma teadmisi, et siis ongi eesmärk saavutatud. Keudel märgib: "Koduloo eesmärgiks peaks olema keele arendamine vaatlemise ja kirjeldamise kaudu, valides muidugi teaduslikult ja kasvatuslikult väärtuslikke aineid. Kodulugu peaks andma keeleõpetusele ainet või temaga täiesti liituma" (4)

Teised seavad koduloo ühendusse ajaloo ja tunnustavad kodulugu ainult niipalju, kui ta on ajalooõpetamise seisukohalt vajalik. Nes eitab koguni koduloo kasvatuslikku mõju, kui ta pole ühendatud muinaslugude ja ajalooliste sündmustega.

Grüllrich ja Heinemann annavad koduloole täiesti iseseisva koha. Ta ei tohi rippuda teiste ainete küljes. Ometi soovivad nad, et koduloo ja teiste ainete vahel valitseks teatav side.

Richter nimetab kodulugu tüveõpetuseks (Stammunterricht), millest aegamisi kujunevad välja eriained. "Tema üksikud harud, mis temaga kõige lähemas seoses, nagu meeleline, keeleline, reaalne ja kõheline kasvatus, on tema sisse ja alla mahutatud. Tema valmistab järgnevale õpetusele pinna, millel alatud tööd võib kindlalt jätkata, ta sõlmib lapse huvide lõimed mitmekilgselt kinni... Me nõusame, et kirjutamise ja lugemise õpetus koduloo alla korraldataks. See saab ainult siis sündida, kui kodulugu saab algõpetuse keskpunktiks ja peaasjaks... Ta ühendab endas kõike, mida käsitada võib, ja oma harjutuste isesuguse viisiga loob ta algastme praktilisele õpetusele." (5)

---

(4), (5) Tsiteeritud J. Parinbaki j.t. "Üldõpetus Rakvere Õpetajateseminari harjutustekoolis" järgi, lk. 18-19.



Pöschl nõuab, et õppetöö algastmel peab olema tervikuline üldõpetus, mille keskpunktis on kodulug.

Koduloolise materjali käsitlemisel on aukohal didaktikas tuntud näitlikustamise printsiip. J.Komensky ja J.Pestalozzi käsitluses anti näitlikkusele ehk vaatlusele kõrge hinnang. Seoses kodulooga kujunes Saksamaal välja kaks erinevat vaateõpetuse suunda. Nimelt:

1.kirjeldav vaateõpetus (objekti vaatlemine, vestlus ja lõpuks kokkuvõtlik kirjeldus). Selle suuna esindaja A.W.Lay soovitas vaadelda ümbritsevat loodust ja inimeste tegelikku elu, mitte muinasjuttu, sest "laps tahab teadmistes täpset ja kainet tõe".

2.jutustav ehk muinasjutuline vaateõpetus võtab aine 1.õppeaastal muinasjuttudest, 2.õppeaastal aga Robinsoni lugudest. Selle suuna esindaja J.Herbart rõhutab, et lapse huvi on kõige elavam fantaasiast ja tegevusest rikaste jutustuste vastu.(6)

Kodulugu kaotab tõeliselt oma ilme, kui õpetaja ei loo võimalusi käsitlemisel oleva objekti vaatlemiseks kas klassis või voo-  
gavas elus eneses. Sellepärast on sõna "koduloo" asemel eestikeelse  
pedagoogilises kirjanduses tarvitatud kas ühendit "kodulooline vaate-  
õpetus" ehk "moodne vaateõpetus" (Anschauungsunterricht).

## 2.Koduloo-õpetus Eesti rahvakoolides enne Oktoobri- revolutsiooni.

Pärast Liivimaa ja Eestimaa Talurahva seaduste avaldamist(vastavalt 1849. ja 1856.) võeti ette ka rahvakoolide mõnesugune ümberkorraldamine. Märgime ära, et vallakooli õppeplaani võeti pooleldim koduloolisi aineid - "asjad, mis puudutavad talurahvast" ja kihelkonnakoolides hakati õpetama geograafiat.

---

(6) M.Kampmann.Eesti keele õpeviis.Tln., lk. 33-43.



Vastavalt sellele hakkasid ilmuma ka esimesed sellelaadsed õpikud. Nimetame B. Gildenmanni "Mailma made õppetud" (1849.a.), J. G. Schwarzi toimetusel koostatud seitsmejaoline "Koli-ramat" (1852-1861.a.), C. R. Jakobsoni "Kooli lugemise raamat" kolmes jaos (1867-1876.a.), J. Kunderi "Looduse õpetus" (1875.a.), sama autori "Weikene looduse õpetus" (1879.a.) ja "Maakera elu ja olu" (1878.a.) ning C. E. Malmi "Laulud ja Loud" III (1884.a.).

Üheks esimeseks puhtklerikaalse sisuga rahvakooli eitajaks sai Fr. R. Kreutzwald, kes toonitas, et vaja on lapsi õpetada "loodud asju tähele panema ja neid muutmata seadusi tundma õppima, mis silmnähtaval asjal põhjuseks seisvad" (7). Mõned aastad hiljem kirjutas ta Koidulale: "Meie viletsad kilakoolid kasvavad pikkamööda katekismusest ja vana testamendi muutsajuttudest välja ja viskavad neile kitsaks jäänud lapsekingad prügihunnikuile. Loodusteaduste hele valgus leiab oma kiirtele ka meie juures sissepääsu" (8).

Esimeseks kodulooprintsibi algete toojaks eestikeelseise kooliõpikuisse sai C. R. Jakobson. Oma "Kooli lugemise raamatu" II jao eessõnas märgib ta: "Alustada tuleb majast ja kodust ning jätkata nende teadustega, kellega meie oma päävese<sup>8</sup> elus kõige enam kokku puutume, ja neist saame samm-sammult edasi astuma vaimu valdadesse, kus meeled enam ühtegi ei makea, vaid üksi mõistus" (9).

(7) Fr. R. Kreuzwald. Eesti rahva Kasuline Kalender. Tartu, 1867. lk. 58.

(8) Fr. R. Kreutzwaldi kiri L. Koidulale 16. veebr. 1871.a.

(9) C. R. Jakobson. Kooli lugemise raamat. Teine jagu. Tartu, 1875.



Täiesti ajakohaseid metoodilisi nõuandeid jagab ka Fr.R.Kreutzwald, et geograafia õpetamisel tuleb alustada lapse kodu ja kooli ümbrusest ja siis sammuda järjest kaugemale (10), ja et loodust õppida tundma ekskursioonidel (11).

Koduloolise aine käsitlemiseks vajaliku metoodilise raamatu kirjutas Fr.R. Kreutzwaldi väimees Gustav Blumberg (1834-1892), kes töötas tollal Tartus gümnaasiumi ettevalmistuskooli juhatajana. Esialgselt ilmus nimetatud raamat saksa keeles pealkirjaga "Baltische Heimatkunde" (1869.a.), hiljem eesti keeles "Juhataja kodu ja isamaa tundmisele" nime all (1871.a.).

G.Blumbergile on raamatu koostamisel eeskujuks olnud mõningad saksa autorid (näiteks Finger), kes oma koolipraktikas olid mõjutatud Pestalozzist. Tõenäoliselt on Pestalozzilt pärit ka G.Blumbergi raamatu sissejuhatuses toodud õpetuse üldised printsiibid, nagu: "Õpeta näitlikult. Õpeta nõnda, et ligemalt kaugemale samm-sammult astud. Astu samm-sammult kergemalt raskemale" jne. Samas sissejuhatuses ütleb G.Blumberg, et "kodumaa õpetuse" eesmärgiks on "mitte nimesid palju õppida, vaid et lapse meel ja mõistus saaks äratatud ja kosutatud".

G.Blumbergi raamatu esimene osa "Kodu ja isamaast" sisaldab peatükke, mis tutvustavad klassi plaani, silmapiiri, ilmakaari, ilmastiku nähtusi, sademeid, vee ringkäiku, Maad, Kuud ja Päikest. Teises osas - "Elu- ja koolimajast" on aga koduümbrusest üpris vähe juttu. Autor siirdub selles osas Kalevi kalmu ja Ülemiste järve juurest kähku kaugemale Venemaale (Moskva, Nižni-Novgorod, Kaukaasia, Siber).

---

(10) Fr.R.Kreutzwald. Eesti rahva Kasuline Kalender. Tartu, 1870, lk. 52.

(11) A.Elango. Fr.R. Kreutzwaldi seisukohti rahvahariduse ja kooli küsimustes. .... lk. 89.



Tema üldine koduloo-alane tegevus on saanud Eesti NSV Teaduste Akadeemia Kodu-uurimise Komisjoni poolt järgneva hinnangu: "G. Blumbergil on küll teeneid kodulooliste õpetamisviiside propageerimisel, kuid ideeline langemine balti-saksa reaktsiooniliste ringkondade mõju alla avaldus negatiivselt ka Blumbergi vaadetes kodu-uurimise kohta" (12).

Kodulooõpetamise probleemid kerkisid elavalt päevakorrale 70-ndate aastate ümber. Juhtivaks pedagoogiliseks isiksuseks oli Fr. R. Kreutzwaldi ning pedagoogilise mõtte tsentrumiks Eesti Kirjameeste Selts. Üsna suurt mõju just kodulooõpetamisele avaldas ka saksa filosoof ja pedagoog Ludwig Strümpell (1812-1899), kes 1845-1870.a. oli Tartu Ülikooli professoriks ja kellest hiljem kujunes üks pedagoogilise psühholoogia ning patoloogia rajajaid (13).

Venestusperioodil soikus koduloo õpetamine. Aastakümneid aeti läbi C. R. Jakobsoni lugemike ja G. Blumbergi raamatu kordustrükkidega. Uudiskirjandust ilmus vähe. Võib märkida ainult 1887. ja 1888.a. Ado Grenzsteini "Eesti Lugemise-raamat" I ja II jagu. Võrreldes C. R. Jakobsoni lugemikkudega oli Grenzsteini raamat koduloolistest paladest palju vaesem.

Uue sajandi algul hakkab koduloo probleemidega innukamat tegelema H. Turp. Tema õpik "Kodumaa geograafia" leidis teed paljudesse erakoolidesse (14). Veel innukamaks kodulooprintsipi propageerijaks ja rakendajaks kasvas Mihkel Kampmann (1867-1943). Tema 1907.a. ilmunud "Kooli Lugemisraamatus" leiame rohkesti koduloo õpetamist teeinivaid palasid. Agara lektorina õpetajate suvekursustel Paides, Tallinnas, Kuressaares, Pärnus ja Rakveres tutvustas ta kuulajaid "asja ehk vaate-

---

(12) V. Järv. Kodu-uurimise ajaloost Eestis. Koguteosest "Kodu-uuri-ja käsiraamat" Tln., 1966, lk. 15.

(13) Eesti Entsüklopeedia. Tartu, 1936, veerg 1060.

(14) H. Turp. Kodumaa geograafia. Viljandi, 1908.



õpetuse" probleemidega. M.Kampmanni loengud, millised ta koondas hiljem raamatuteks (15) said õieti esimesteks eesti keelseiks juhatajaiks kõige selle juurde, milleni sajandi esimese kahekümne aasta jooksul Lääne-Euroopa pedagoogiline mõte oli jõudnud vaateõpetuse alal. Sellega võime M.Kampmanni lugeda üheks esimeseks tähelepanuväärivaks kodulooõpetamise teerajajaks Eestis.

Üheks esimeseks katseks rajada "kodumaatundmise" õpetamine ühtsele programmile kujunes Otepää Kooliõpetajate Ühisuse poolt 1918.a. koostatud 4-aastaste rahvakoolide õppekava. Selles oli "Kodumaatundmisele" nähtud esimesel õppeaastal 2 nädalatundi, teisel ja kolmandal õppeaastal a 3 nädalatundi. Neljandas klassis pakuti "Kodumaatundmise" asemele maateadust ja looduslugu. Kõne all olevas õppekavas soovitati kasutada mitmesuguseid käsiraamatuid Kapelkini, Zingeri, Levini ja Vagneri sulest.

Rahulolematust tsaariaegse kooliga avaldus selgelt veebruarirevolutsioonile järgnenud kuudel. Reformpedagoogilised ideed ei olnud enam tundmatud. Järjest arvukamaiks kasvas vaateõpetuse pooldajate arv. Selle kaitsjad ei toetunud mitte ainult Komenskyle ja Pestalozzile, vaid ka reale saksa kasvatusteadlastele, nagu Diesterweg ja Rein. M. Kampmanni loengute järgi võib otsustada, et lisaks eelmistele oli au sees ka Ušinski.

Koduloo võtmine uue rahvakooli õppeplani leidis toetust I ülemaalisel eesti hariduskongressil (Tartus 7.-9.apr.1917), kus Tartu õpetaja J.Neumann soovitas "ümbruse õpetamiseks ja kodumaa tundmiseks" kasutada nii I kui ka II klassis 3 nädalatundi. Veelgi iseloomulikum on II hariduskongressil (Tartus 20.-23.juunil) vastu võetud M.Kampmanni ettepanek. Algastmel olgu ümbruse ja kodukoha tundmine

---

(15) M.Kampmann. Kodumaatundmise õpeviis. Tallinn, 1917.

- " - Eesti keele õpeviis. Tallinn, 1918.



õppeaineks, mis tervet asjaõpetust eneses mahutab. Tema peab rahvakoolis algõpetuse nurgakiviks saama" (16).

Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu olid järjekordsel III üldraamatlikul õpetajate kongressil (Tallinnas 28.-30. detsembril<sup>1917</sup>) tooniandjad juba marksistliku pedagoogika esindajad. Paljude tähtsamate ja koolielu põhjalikult ümberkorraldavate küsimuste lahendamise juures rõhutati siingi seisukohti, mis toetasid koduloole väärtusliku asendi andmist (17).

### 3. Kodulugu leiab kindla koha kodanliku Eesti koolis.

Eesti hariduskongresside otsused ja reformpedagoogiliste ideede sissetung mõjutasid tunduvalt ka kodanliku Eesti hariduse korraldamist. Küsimus oli kujunenud teravaks ühiskondlikuks vajaduseks. Ümberkorraldusi ei nõudnud üksnes töörahvas, vaid ka liberaalne kodanlus. Viimase hulgast kerkisidki kodanliku Eesti algaastail niisugused tulised koolireformi eest võitlejad, nagu Jüri Annusson, Ernst Martinson (Murdmaa), Fr. Volrad Mikkelsaar j.t. Kui Asutavas Kogus arutati "Avalikkude algkoolide seaduse" eelnõu, siis pääsesid võidule mitmed proletaarselt häälestatud III õpetajate kongressi seisukohad, nagu usuõpetuse kaotamine, ühtluskooli idee jne. Teatud mõju avaldas ka Nõukogude Venemaa koolielu kujundamine. Selle intensiivsusest ja eeskujust kõnelesid Asutava Kogu koosolekuil isegi niisugused väikekodanlike parteide esindajad, nagu K. Ait ja V. Ernits.

Algõpetuse ümberkorraldamisel küpses järjest selgemaks arusaamine, et 1) õppeainete kontsentratsioon (keskustes) tuleb lahendada üldõpetuse näol;

---

(16) L. Hallop. Pool sajandit tagasi. "Nõukogude Õpetaja," 1967, nr. 25.

(17) Arthur Vallner. "Usuõpetuse asemel loodusõpetus." Eesti Kool,"



2) üldõpetuse aluseks tuleb võtta kodulugu;

3) õppeprintsibiina anda suur tähtsus näitlikustamisele vaateõpetuse nime all.

Esmakordselt antakse koduloole ametlik tunnustus Haridusministeeriumi määrusega 11.jaanuarist 1919, millega viidi kodulugu algkooli õppeplaani kolmel esimesel õppeaastal a 4 tunniga nädalas. Sama aasta 15.veebr. saatis Haridusministeerium koolidele laiali ringkirja, mis sisaldas koduloo õppekava. Loetleti rida teemasid, neid klasside vahel jagamata. Õpetajail soovitati katsetada ja hiljem esitada oma ettepanekud Haridusministeeriumi õppekavade komisjonile.

Sama ringkirja juures oli lühike seletuskiri, kus märgiti koduloo tundide eesmärkideks: 1) ümbrusega tutvumine ja vaatlemine; 2) nähtustest arusaamine ja nende edasiandmine. Edasi märgitakse seletuskirjas: "Koduloo tunnid peavad olema huvitava jutuaajamise, töötamise, õppekäikude ja -reisude ajaks; nendel tundidel pannakse kindel alus edaspidisele loodusloo, ajaloo ja maateaduse õpetamisele" (18). Nimetatud seletuskirjas asuti täiesti ajakohasele seisukohale ka selle printsibiibi püstitamisega, et iga õpetaja peab vastavalt kohalikele oludele küsimustele loovalt lähenema ja ise "korraldama" koduloo õppekava.

Järjekordselt kohustatakse kooli koduloo õpetamisele Haridusministri määrusega nr.2783, 24.sept.1919.a. Nimetatud määrusele kirjutas alla J.Kartau ministrina ja E.Martinson kooliosakonna juhatajana. Järgmisel päeval avaldati ka riigikoolinõunik Fr.V.Mikkelsaare allkirjaga juba täpsem koduloo programm (19). Selles antakse järgmised teemad:

I klassile - Kodu.Maja.Aed.Sügis käes.Talve tulek.  
Kevade käes.Tervishoiu algmõisted.

(18) Koduloo ja kodanikuteaduse õppekavad.H/m ringkiri 15.veebr. 1919. nr.624.

(19) Koduloo programm.H/m ringkiri 25.sept.1919, nr.7145.



- II klassile - Kodu.Mälestused suvest.Sügis.Talv.Kevade tulek.Tervishoid.
- III klassile - Päikese päevatee.Plaani tegemine.Maapind.Vesi. Ilmad.Sügisese nähtused.Talvel.Kevadel.Suvel. Kalender.Ümbruse inimesed,nende töö ja kombed. Maapinna kultuuriline tarvitamine.Kihelkond.Linn.Maakond.Liikumise abinõud.Ümbruse tähtsamad isikud.Tervishoid (20).

Järgmisena sanktsioneeriti kodulugu Asutava Kogu poolt 7.mail 1920.a. kehtestatud "Avalikkude algkoolide seaduses",kus kodulugu on võetud kohustuslike õppeainete nimekirja.

Mõnesugused põhjused annavad aluse oletamiseks,et Haridusministeeriumi poolt kehtestatud esimeste kodulooprogrammide koostamisel oli peamiseks nõuandjaks tuntud geograaf Jaan Rumma.Vähemalt lubab seda oletada riigikoolinõunik Fr.Mikkelsaare pöördumine avalikkuse poole 7.aug.1920.a. (vt."Kasvatus" nr.13-16, 1920.).Kui 1921.a. ilmunud "Algkooli õppe-ja tunnikavade koostamine toimus juba riigikoolinõunik Joh.Käisi otsesel juhtimisel ja selles avaldatud põhimõtted koduloo õpetamiseks on väga lähedased kõigele sellele,mis hiljem Joh.Käisi teoreetilises ning praktilises tegevuses väljendamis leidsid.

1921.a. programmide seletuskirjas leiab rõhutamist kontsentratsiooni printsiip: "Mida noorem on klass,seda ligemalt on tarvis koondada õppeaineid, neid võimalikult kõiki ühes klassis andes ühe õpetaja hoolde" (21). Edasi toonitatakse samas,et "õpetamisel tuleb silmas pidada kooli kui ka üksikute õpilaste individuaalseid iseärasusi, ... et õppetöö peaprintsiibiks meie koolides töö,tegevus peab olema, ja seda igas õppeaines". Õppekavas kohustatakse ilmavaatluste

---

(20) Koduloo programm.H/m ringkiri 25.sept.1919, nr.7145.

(21) Algkooli õppe-ja tunnikavad. Tln., 1921.



ja õppekäikude organiseerimisele: "Koduloo õpetamise aluseks peavad olema õpikäigud, kui näitliku õpetuse põhi... Samuti on tarviline lasta lastel iseseisvalt vaadelda mitmesuguseid nähtusi ja sealt saadud järeldusi üles märkida" (22). Õppekäike soovitatakse korraldada 1. õppeaastal ehituse juurde, põllule, veskile, piimavabrikusse" ja kevadkiilvi juurde; 2. õppeaastal - turule, kevadisse metsa ja aasale; 3. õppeaastal - kohalike maavarade leiukohta, pinnavormide tundmaõppimist looduses, veekogu äärde jne.

Programmi seletuskirjas öeldakse, et "igal koolil, igal maa kohal peab olema omapärane aine järjestus, kohalik õppekava, mis tingitud kohalikkudest oludest ja loodusest". Esialgul ei soovitata koduste tööde andmist ja õpiku kasutamist. Seletuskirjas toodi ära ka nende palade loetelu lugemikest ja ilukirjanduslikest teoseist, mida kodulooõpetamisel võiks kasutada saatematerjalina.

Kõige põhja ikuma ja läbimõeldava käsitlemise sai kodulugu 1928.a. Haridusministeeriumi poolt avaldatud dokumendis, mis kannab pealkirja "Algkooli õppekavad". See dokument koostati peamiselt Joh. Käisi poolt ja andis oma seletuskirjades kokkuvõtte kõikidest didaktilistest ja metoodilistest lahendustest, milleni Eesti algkooli rajajate pedagoogiline mõte oli antud ajaks jõudnud areneda.

1928<sup>8</sup>.a. õppekavade seletuskirjas lausutakse: "Koduloo sihiks on teritada laste meeli ja arendada tema tähtsamaid vaimlisi omadusi: vaatlus- ja kujutlusvõimet, fantaasiat, mõtlemist, tundeid ja väljendusvõimet. Selle sihi saavutamiseks käsitleb kodulugu nähtusi, asju ja nende tähtsamaid sidemeid lapse kogemuste ja huvide ringis - tema ligemas ümbruses, looduses ja inimese elus, niipalju kui see ümbrus maal ja linnas aastaegade järgi sügisel, talvel, kevadel ja suvel



pekub käsitlemiseks lapsekohast ainet. Võõrale ja kaugele ainele antakse aset niivõrd, kui seda vaja laste loomuliku huvi rahuldamiseks" (23).

Samas märgitakse ka: "Kodulool 1. ja 2. õppeaastal ei ole otseseks ülesandeks anda lastele kindlaks määratud teadmiste hulka ja üksikuid oskusi.... Kodulugu 3. õppeaastal on ettevalmistavaks astmeks loodusõpetusele, kodumaa ajaloole, kodanikuõpetusele ja maateadusele... Kodulugu on kogu õpetuse alus ja keskus algastmel." (24).

1937. a. sügisel kustutati kodulugu algkooli õppeplaanist. Ilmus uus õppekavade kogumik. Kodulooline temaatika oli aga kantud üle uude õppekavva ja ... peaaegu täpselt samas sõnastuses, nagu see oli 1928. a. õppekavades (võrdle lk. 7, 8-9, 9-10). Kodulooline materjal oli liidetud nüüd emakeele juurde. "Kodulugu, mis oma ühiseilt kasvatuslikelt eesmärkidelt moodustab koos emakeelega tervikliku ainerühma, seab oma eesmärgiks teritada lapse meeli ja arendada tema tähtsamaid vaimseid omadusi...." (25).

Uue õppekava seletuskirjas toonitatakse: "Algkooli algastmel omab koduloo käsitus suurt tähtsust. Lapsi tuleb õpetada vaatlema asju ja nähtusi nende ligemas ümbruses, looduses ja inimelus.

Sellega arendame laste meelteteravust ja tähelepanelikkust. Vaatlusi tuleb korraldada nii klassis kui õppekäikudel eri aastaaegadel. Kuna kodulugu on ühendatud emakeelega, on avanenud avarad võimalused vaatlusaine üleskirjutamiseks ja täiendamiseks lookestega vastavaid lugemispaladest. Koduloolise aine töökava koostamine jääb iga õpetaja hooleks, kes selle kindlaks määrab kohalike olude põhjal. Õppekavas on tähistatud ainult põhiteemad... Kolmanda klassi emakeelekursusse kuuluvad

(23) Algkooli õppekavad. Tln., 1928, lk. 2.

(24) - " - , lk. 3

(25) Algkooli õppekavad, Ilm., 1937, lk. 14.



koduloolistest teemadest ühiskondliku elu korraldusse puutuvad küsimused" (26).

Pealiskaudsel vaatlemisel näib, et 1937.a. "reform" kandis ainult lihtsa temaatilise ümberpaigutamise ilme. Tegelikult tõrjuti aga nüüd haridusminister A. Jaaksoni allkirja kandva dokumendiga kodulugu algkoolist välja. Kodulootundide kustutamisega õppeplaanist kadus kõigepealt aeg õppekäikudeks. Õppekäikude ja ekskursioonide arv hakkas koolides otsekohe vähenema. Seda tõendavad koolide igaaastased statistilised aruanded, millede üks punkt nõudis ka vastust õppekäikude arvu kohta. Kui alates 1930-ndast aastast peagu igas koolis õppekäikude koguarv kõikus 30-50 vahel, siis alates 1937.a. sügisest langes see keskmiselt kümnele ja isegi alla seda. Olgu siin kohal vaid üks näide. Valga III algkooli statistilistest materjalidest. Õppekäikude arv 1929/30 kooliaastal - 29; 1930/31 - 45; 1931/32 - 33; 1932/33 - 31; 1933/34 - 22; 1934/35 - 27 ja 1938/39. - 8 (27). Sama kooli kroonika raamat toob ära ka õppeedukuse keskmise alates 1925.aastast kuni 1940.aastani. Selgub huvitav kokkulangus: õppekäikude kõrgperioodil püsis õppeedukuse % 84 ja 94 vahel, kuid hakkas pidevalt langema pärast 1937.aastat, jõudes 1940.a. kevadeks 76%. Veelkordne näide kahjust, mida tõi kaasa koduloolise käsitlusviisi praktiliselt väljatõrjumine ning loobumine õppematerjali keskustamisest koduloo tüvel.

Nädalatundide arv koduloole oli järgmine: 1919/20. õppeaastal kolmes esimeses klassis a 4 tundi. 1920/21.-1929/30. õppeaastail a 3 tundi. 1930/31.-193<sup>3</sup>0/34. suurendati III klassi nädalatundide arvu neljale, kuid edaspidi jäi kõigis klassides arvuks kolm.

---

(26) Algkooli õppekavad. Tallinn, 1937, lk.15.

(27) Valga III algkooli kroonika raamat (käsikiri).



#### 4. Koduloo-õpetamist käsitlev eestikeelne kirjandus.

Koduloo võtmine õppeplaani oli kodanliku Eesti rahva-  
koolis üks julgemaid ja omapärasemaid samme. Tsaariaegses koolis  
oli harjutud kindlailmelise nn. minimaalprogrammiga. Uus õppeaine aga  
jättis õpetajale väga vabad käed materjali valimiseks. Haridusminis-  
teeriumi poolt avaldatud koduloo programm püstitas ainult üldised  
põhijooned ning seletuskirjades rõhutati korduvalt õpetaja õigust  
ning isegi kohustust materjali valimiseks, programmi täiendamiseks  
või isegi kärpimiseks. Selle uudse seisukohaga ei olnud õpetajad har-  
junud ja muidugi tekitas see mitmeti ebakindlust. Tolleaegseid mee-  
olusid annab küllaltki selgelt edasi Jaan Aani kirjutus "Omapärase  
Eesti kooli loomisel", milles kodulugu käsitles autor jõuab järg-  
nevaile seisukohtadele:

- 1). kodulugu on väga tänuväärne õppeaine;
- 2) siin on põld aga veel söötis, sest ministeeriumi  
poolt antud õppekava on jäme kirvetöö, milles täielikult on unusta-  
tud meie põllumajanduslik elu;
- 3) kestab ikkagi vaidlus: kas kodulugu on iseseisev õp-  
peaine või tuleks ta liita emakeele või geograafia juurde;
- 4) kodulugu on tõeliselt heaks ettevalmistajaks mitte  
ainult maateadusele, vaid ka loodusõpetusele ja ajaloole ning teenib  
hästi emakeele õpetamist;
- 5) õpetajad ei ole koduloo jaoks ettevalmistatud;
- 6) tarvis välja anda õpetajaile käsiraamat (28).

Esimeseks abistajaks kujuneski Tartus 1920.a. mimeograaf-  
trükkis ilmunud S. Sütt'i "Kodulugu" kolmes erivihikus. Need vihikud

---

(28) J. Aani. Omapärase Eesti kooli loomisel. "Kasvatus", 1920, nr. 13-16.



sisaldavad rea kodulootundide konspekte. Need on vanema õpetaja konspektid nooremaile (29).

Kuigi S.Sütt pole suutnud veel vabaneda endisest sõnakoolist, kuigi ta armastab sageli moraliseerida, kuigi vihikuis on palju õigekirjutusvigu, on toodud konspektides rohkesti head. S.Sütt näitab, et kodulootundidesse on võimalik tegevust tuua, on võimalik lapsi koolitoast välja vaatlemisele viia ja et on võimalik hankida hulk lihtsaid õppevahendeid vaatluste hõlbustamiseks ning koolitundide elustamiseks. S.Sütti vihikud leidsid õpetajaskonnas hea vastuvõtu ning arvustus märkis: "Kuigi Sütti vihikud koduloo ainet piiratult ja ühekülgsest käsitlevad, ei ole selle töö väärtus mitte nii väike, nagu mõnelt poolt seda vast arvatakse" (30).

Vajadus teaduslik-teoreetilise väljaande järgi juhtiski ajakirja "Kasvatuse" toimetust saatma õpetajate lugemislauale Leipzigi seminari ülemõpetaja J.Kühneli raamatut, mis ilmus Ketty Michelson-Silde tõlkes pealkirja all "Moodne vaateõpetus ehk kodulugu" (31). J.Kühnel oli Saksamaal selle voolu esindajaid, kes kujundasid vaateõpetuse ehk koduloo nn. tüvi- ehk põhiõpetuseks, millest lähtuvad teised õppeained. Selles mõttes seisis Kühnel kõrvuti niisuguste metoodikutega, nagu Lay, Jütting, Weber j.t.

J.Kühneli teose ilmumisega avanes koduloo olemus ees-  
tikeelses metoodilises kirjanduses täiesti uuest seisukohast. Alates Fingerist (1844.a.) ja tema populariseerijast G.Blumbergist (1871.a.) asusid ka M.Kampmann ja Jaan Rumma (32) seisukohal, et kodulugu on põhiliselt ainult maateaduse laiendatud eelkursuseks. J.Kühnel avardab aga koduloo lapse meelte, tunnete ja tahte arendamisele. Sellepärast

---

(29) S.Sütt. Kodulugu. I ja II õppeaasta - I vihik; ja II õppeaasta-II vihik; III õppeaasta- III vihik, Tartu 1920.

(30) E.Rungi. Koduloo õpperaamatud. "Kasvatus", 1922, lk. 53.

(31) J.Kühnel. Moodne vaateõpetus ehk kodulugu I. Tln., 1921.

(32) J.Rumma. Maateaduse õpeviis. Tartu, 1920.



oli J.Kühneli raamatu avaldamine tähelepanuväärseks sammuks meie koduloolases kirjanduses ja ta mõjutas tunduvalt koduloo metoodika ning praktika kujunemist kodanliku Eesti koolides.

K.Michelson-Silde kirjutas pärast ülalnimetatud tõlke ilmumist samale raamatule järgmise osa (33). 180 lk. ulatuses on K.Michelson-Silde püüdnud Kühneli teoreetilisi seisukohti rakendada 84 koduloolise teema juures ja andis lisaks veel seitsme sisuliselt erineva teema võrdlemisi üksikasjalikuma käsitlemise. Tuleb aga tunnustada, et autoril ei ole see kõik erilise õnnestumisega korda läinud.

Järgmisena tuleb peatuda üsna pretensioonika pealkirjaga raamatul. Selle autoriks on Rakvere Seminari koduloo metoodik Hans Turp (34). Nimetatud raamat on välja kasvanud autori poolt kolme aasta jooksul peetud loenguist õpetajate suvekursustel, samuti autori tunnistust mööda umbes 5000 koduloo tunnikonspekti kontrollimisest ja reast proovitundidest. Püüdliku koolimehe tunnustamist vääriv praktika ei ole kahjuks aga selget teoreetilist üldistamist leidnud. Seda märkis ära juba tookordne kriitika (35).

H.Turp püüab välja arendada omapärast ainult eesti lapsele kohandatavat kodulugu. Polemiseerides ühe arvustajaga (36) leiab H.Turp, et J.Kühneli "Moodne vaateõpetus ehk kodulugu" ei anna Eesti kodulooõpetajaile mitte midagi väärtuslikku (37). H.Turp peab kasvatuslikku osa õpetuslikust tähtsamaks. Ta kinnitab, et õpetajal on ju tegemist "Eesti omapärase hingega", milles esinevad orjaaja jäänustena "ühistunde puudus, varguse- ja pettuseiha, avaliku korra ja puhtuse puudus, kius ja jonn, kadedus, joonakomne, argus, kohmetus, ärevus jne.". Autor peabki koduloo esimeseks ülesandeks alustada võitlust

---

(33) K.Michelson-Silde. Moodne vaateõpetus ehk kodulugu II. Tallinn, 1921.

(34) H.Turp. Koduloo metoodika. Tallinn, 1921.

(35) Jaan Rumma. 1921.a. ilmunud maateadusline koolikirjandus. "Kasvatus", 1922, nr.15, lk.250.

(36) E.Rungi. Koduloo õpperaamatud. "Kasvatus", 1922, nr.4.

(37) H.Turp. Minu "Koduloo metoodika" arvustamise puhul. "Kasvatus", 1922, nr.8, lk.125.



ülalmärgitud "Eesti omapärase hinge"nähtuste vastu.

Teiste ülesannete kõrval leidub H.Turpi raamatus erilist rõhutamist kodu-ja kodumaarmastuse kasvatamine, millist autor peab "koduloo õpetamise kandejõuks ja keskkohaks". "Koduloo õpetaja peab oma kodumaad armastama...Armastada võiakse ainult seda, mida tuntakse...Nüüd õppigu siis koduloo õpetaja kodumaad tundma ja armastus järgneb sellele siis iseenesest. Kes aga kodumaad armastada ei suuda, see ärgu koduloo õpetajaks hakaku. See helistaks kella õhutamisas ruumis, kus häält ei kuuldu" (38).

Nende küllaltki sümpaatsete mõtete vastu pole midagi ütelda. Aga üsna segaseks läheb autori mõttekäik jälle siis, kui ta hakkab koduloo olemust kindlaks tegema. Raamatu 7.leheküljel märgib ta, et "kodulugu ei ole mitte kodumaa tundmine, vaid hoopis uus õppeaine." Varsti kinnitab aga H.Turp, et "kodulugu on kodu lugu, mida tuleb õpetada kolmes kontsentrilis (autoril "veerväljas"): kodukoht (ühes koduga), kodukuru ja kodumaa. lk.36 kirjutab ta üsna kategoorilises toonis: "Kodulugu peab kodulooks jääma, mitte mõneks eriteaduseks kujunema". Vastavalt sellele annab autor ka koduloo mõiste järgmiselt: "Kodulugu on alg-eriteadus, mis lapse vaimlist arendamist ja hingelist harimist perekondlikel viisil jätkates jätkates kodu selle mõiste igas ulatuses tundma õpetab ja sealjuures kaudselt algmõisteid kõigist algkoolis õpetatavaist eriteadustest annab."Koduloo ülesanded sõnastab H.Turp järgmiselt:

- 1) vaimne arendamine (mälu ja mõtlemisvõime arendamine);
- 2) kõlbeline kasvatus (tahte ja tunnete kasvatamine);
- 3) järsu ülemineku kaotamine kodu ja kooli vahelt;
- 4) püsiva armastuse kasvatamine kodu ja kodumaa vastu.



Järgnevalt tutvustab autor neid meetoteid, kuidas praktilise koolitöö käigus ülaltoodud eesmäärke saavutada. Ta soovib õppekäike ja õpilastele "küsimuse vabaduse andmist". Koolitunni ülesehitamiseks soovib H. Turp järgmist skeemi: 1) tabav sissejuhatus; 2) teema "tutvustus", mis oleks tunni peaosaks, kus õpilased vaatlevad, uurivad, küsivad, seletavad; 3) järelduste väljatoomine ja kokkuvõtete tegemine; 4) mõistete laiendamine ja süvendamine; 5) ülesanne, mille kaudu omandatud teadmised rakendatakse praktikasse.

Raamatu põhiosaks on ~~koduloo~~ ("õppealade") üksikasjas Need on esitatud vastavalt "põhiala" käsitletakse laieneva kontsentrina, siis on näidatud ka aine ulatus nii 1., 2. kui ka 3. klassis.

Raamatu lõpuosas näitab autor ära koduloo ja teiste õppeainete vahekorra ning hoiatab, et üleminek ei tohi olla järsk ja et "kodulugu kui algteadus jäägu kõikide teiste õppeainete aluseks." Oma arvustuses märgib E. Rungi: "Peaaegu kõikide tundide jaoks on liig palju materjaali arvatud, missugune materjaali rohkus just noortele (õpetajatele) komistuse kiviks võib saada, kes kõige rohkem just meetoodilist juhatuset tarvitavad."

Peatusime pikemalt meie koduloometoodikat käsitleva algupärase esiklapse juures peamiselt just sellepärast, et anda pilti, millised segased ja vastukäivad mõttekäigud valitsesid 1920-ndate aastate algul koduloo valdkonnas. Uus õppeaine oli küll toodud õppeplaani, kuid isegi sama ala juhtivad koolimehed ei osanud lahti mõtestada koduloo olemust, eesmäärke, ülesandeid, kõnelemata headest praktilistest nõuannetest laiale õpetajaskonnale.

Lehitsedes kodanlikus Eestis ilmunud pedagoogilist perioodikat leiame küll vahete vahel lühikesi sõnavõtte koduloo õpetami-



sest, kuid neil on rohkem hindav iseloom ja nad ei kiiñi pñhjalikuma metoodilise nõuandeni ega pñia ka tungida sñgavamalt koduloo olemusse. Õhe sisukama artikli leiame 1923.a. ajakirjas "Kasvatus", kus Friedebergi seminari õpetaja dr.W.Stuhlfath peatub pikemalt koduloo juures (39). Selle kirjutuses avardatakse veelgi rohkem koduloo olemust, mis aitas kaasa Eesti õpetajaskonna pñidlustele tñiustada selle aine kasutamist kogu õppe-kasvatustõõ huvides. Autor mñrgib: "Kodulugu muutus (Saksamaal) õppeainest õppeprintsipiiks, mis algjõuliselt tungis kõikidesse õppeainetesse: algades kirjutamis-, lugemisharjutustega kodukoha aabitsast kuni kodulinna kulude ja tulude väljaarvamiseni ülema astme arvuteaduse õpetusel. Kes praegusel ajal mingisuguse aine metoodilist käsiraamatut vaatleb, leiab, et koduloolisele printsiibile palju suurem ala on jñetud."

Nimetatud kirjutus on tähelepanuvññriv, et selles leidis esmakordselt eestikeelses kirjasõnas kasutamist mõiste "koduloo printsiip". Selle termini import Saksamaalt ei ole juhuslik, sest just saksa koolides leidis kodukohast väljakasvanud mitmesugune materjal kõige ulatuslikumat kasutamist. 1920-ndate aastate algul pñhendati just Saksamaal palju tähelepanu mitmesuguse eripalgega ja -varjunditega koolitõõkorraldustele. Oli kñibel mõistete, nagu "die deutsche Produktionsschule", "die Montessori-Schule", "die Dalton-Schule", "die Lebensschule" kõrval ka mõiste "die Heimatschule" (40).

Pñhjalikumalt hakkab koduloo-õpetamise küsimusi lahendamama varsti pärast Võru Õpetajate Seminari direktori kohale asumist Johannes Kñis. Hariduselt oli ta loodusteadlane. Alustanud õpetaja ametit juba 1906.a. kasutas Joh.Kñis loodusloo õpetamisel rohkesti näitlikku materjali, mida pakkus õpilastele lähedane õmbrus. Niiviisi

---

(39) W.Stuhlfath. Saksa kooliuuendus. "Kasvatus", 1923, nr.3.

(40) Adolf Rude. Die neue Schule und ihre Unterrichtslehre I Band. 1932.



ligines Joh.Käis praktilise koolitöö käigus otsekui iseenesest kodu-ümbruse tähelepanelikule vaatlemisele ja uurimisele. Sellepärast sisaldavad juba tema esimesed trükiis ilmunud kirjutised palju niisugust, mis pakuvad huvi ka koduloo probleemidega tegelevaid õpetajaid (41).

Joh.Käisi esimene pikem kirjutis koduloost ilmus 1924.a. koguteoses "Teel töökoolile I". Ta oli kogunud Võru Seminari harjutuskoolis 1922/23. ja 1923/24.kooliaastal omandatud kogemused kokku ja töötanud nende põhjal välja süstemaatilise koduloo töökava II ning III klassi jaoks ja avaldas need seminari koguteose "Teel töökoolile" esimeses väljaandes (42).

Juba selles esimeses koduloo pühendatud kirjutises rõhutab autor koduloo omapära võrreldes muude õppeainetega: "Mis teised ained endile eesmärgiks võtavad, on koduloo õpetamisel ainult abinõuks... Koduloo ülesanne on lapse kõiki meeli teritada, tema väljendusvõimet igapidi kasvatada ja vaimu arendada" (lk.8). Edasi jätkab autor samas: "...on ka selge, et koduloo tund ei või olla lihtne, elementaarne loodusloo või maateaduse tund ja ta ei või endale eesmärgiks looduslooliste või maateaduslike mõistete selgitamist võtta, olgugi, et kodulugu selleks haad pinda ette valmistab."

Koduloolise materjali käsitlemiseks soovitab J.Käis vaatlust, jutustamist, joonistamist, väljalõigete tegemist paberist ja papist, voolimist, liivakastis kujundamist, lugemist, luuletuste õppimist, laule, mängu, kirjutamist.

Ю.Кайс. Об учебнических экскурсиях по природоведению (из Сборника  
"Отчет о деятельности Ритской Александровской Гимназии за 1912/13 уч. года)  
(41) Ю.Кайс. Программа по природоведению для начальной школы.  
В Сборнике "Программы для начальных училищ". Рига, 1914  
Ю.Кайс. Дневные краткосрочных курсов по природоведению  
и родниковедению. № 1-29. Ветеро и Юрков, 1916

(42) Joh.Käis.Kodulugu. "Teel töökoolile I". Võru, 1924, lk.8-110.



Koduloo raamkavas soovitab autor:

1). Õppeaasta jooksul korduvalt käsitletavaid nähtusi (lindude, loomade, puude, lillede elu, ilmad, päikese liikumine, päeva pikkuse muutumine).

2. Kindlaid kalendaarseid tähtpäevi (pööripäevad, mardi- ja kadripäev, jõulud, uusaasta, vastlad, kevadpühad, laad, riigi aastapäev).

3. Ilma kindla tähtajata aastaaegade seotud nähtusi (sügisel - kooliaias, veskil; sügise tulek; talvel - talve tulek, elu metsas, lumi; kevadel - kevade ootel, kevade tulek, kooliaed).

4. Kodu ja tema ümbrus (inimese töö ja tegevus, koduloomad, kodulinn, tema ajalugu, kaart, kodumaa tähtsamad linnad).

5. Juhuslikud sündmused (tulikahju, näitus, koolipidu, jalutus-käik).

"Teel töökoolile I" leidis sooja vastuvõtu. "Päevaleht" nimetas seda esimeseks eesti algupäraseks pedagoogiliseks raamatuks tegeliku õppetöö alalt (43). Rikkalikku ja väärtuslikku materjali ja näpunäiteid koduloolise aine läbitöötamiseks leiavad sellest teosest teisedki arvustajad (44). "Sarnased head käsiraamatud, nagu "Teel töökoolile" on aidanud seda ainet märksa ratsionaalsemale alusele seada..." märkis Petserimaa koolinõunik A. Usai 1925. a. (45). Virumaa koolinõunik J. Karell kirjutas oma 1925/26. õppeaasta aruandes: "Kodulootunnid on sedavõrd paranemas, kuivõrd kärmesti jõuab piirkonna soo- ja rabatagustesse nurkadesse teed Võru seminari aastaraamat "Teel töökoolile" (46).

Edaspidistel aastatel kujunevad Joh. Käisi seisukohad koduloo olemuse, sisu, käsitlemise ja teiste ainetega vahekorra problee-

(43) "Päevaleht", 1924, 25. juuni.

(44) "Loodus", 1924, nr. 11/12.

(45) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 919.

(46) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 920, leht 303.

(47) Suur Eesti Entsüklopeedia, vihik 26, veerg 993.



mides järjest selgemaks ja ta ei väsi neid selgitamast trükisõnas ning arvukatel õpetajate täienduskursustel.

Joh.Käisile on kodulugu ehk kodulooline vaateõpetus üldõpetuse tuumaks ja hingeks algõpetuse astmel.Koduloo mõiste redigeerib ta "Eesti Entsüklopeedia" sekretärina järgmiselt:"Kodulugu - õppeaine algkoolis,mille eesmärgiks on teritada õpilaste meeli ja arendada laste vaimseid võimeid,käsitelles nähtusi,asju ja nende lihtsamaid seoseid looduses ja inimeste elus lapse ligemas ümbruses.Kodulugu on algastmel kogu õpetuse aluseks ja keskuseks:temaga liitub ligemalt kõlblusõpetus.Kodulugu on ettevalmistavaks astmeks loodusõpetusele,kodumaa ajaloolise,kodanikuõpetusele ja maateadusele.Kodulugu kuulub uute õppeainete hulka,mis alles viimasel ajal on leidnud tunnustamist" (47).

Kodulugu on Joh.Käisile üsna komplitseeritud mõiste. Selles eraldab ta kõigepealt kaht astet.

Esimest nimetab Joh.Käis kodulooliseks vaateõpetuseks (Soomes ympäristö-opetus, Saksa ja Austrias - Anschauungsunterricht). "Tema peamiseks ülesandeks on selgitada,täiendada ja korraldada kujutlusi,mis lapsel on küll olemas,kuid osutuvad ebaselgeiks ja lünklikeks."(48).

Kodulooline vaateõpetus on samal ajal kogu algõpetuse keskuseks ja annab üldõpetusele teema.Viimane saab otsekui tüveks,millest kasvab välja eriainate õpetamine ja oskuste harjutamine.

Õppeprintsipiidest leiab sel astmel rõhutamist näitlikustamine (vaateõpetus).Esemeid ja nähtusi tuleb vaadelda võimalikult voogavas elus,mitte eraldatuna loodusest ja inimeste tegevusest.Vaatlusele järgnegu nähtu läbitöötamine nn. vabas õppejutus,mis on vahendiks lapse kujutlusvõime,fantaasia ja mõtlemise arendamisele,lapse meelte

---

(47) Suur Eesti Entsüklopeedia,vihik 26,veerg 893.

(48) Joh.Käis.Koduloo olemus ja koht algõpetuses."Eesti Kool",1935, nr. 2, lk. 58.



ja vaatlusvõime arendamisele.

Koduloolise vaateõpetuse astmel koondub raskuspunkt mitte niivõrd teadmiste pakkumisele ja omandamisele, vaid just lapse võimete arendamisele. Aga just selle mittemõistmine tekitab paljudele õpetajatele raskusi ja just sellest tingituna tulidki päevakorrale 1920-ndate aastail rohked ebaõnnestumised. Kodulugu kujuneb sel astmel peamiselt kasvatusprobleemiks ja omaette õpetamisprintsipiiks, algastme koolitöö organiseerimise üheks vormiks. Sellepärast kõneldaksegi sel astmel kodulooprintsipi rakendamisest.

Koduloost kui iseseisvast õppeainest võime kõnelda alles koduloo teise astmena. See on kodulugu kitsamas mõttes (49). Soome koolides on see aste tuntud nime all "kotiseutooppi", Sveitsis, Saksas ja Austrias "Heimatkunde" nime all. Koduloo sisu moodustavad nüüd maateaduse, loodusõpetuse, ajaloo ja ühiskonnaõpetuse alged tihedas seoses kodulooga. Kodulugu sel kujul leiab käsitlemist peamiselt 3. ja 4. õppeaastal. Kodulugu on sel astmel "eelkooliks või põhiõpetuseks kõigi nende õppeainete jaoks, mis edaspidi hakkavad iseseisvalt esinema" (50).

Koduloo kaitseks kirjutatud artiklis (51) juhib Joh. Käis tähelepanu mitme tuntud kasvatusteadlase arvamusel. Nii tsiteerib ta Fröbelit: "Midagi ei anna lastele ja noortele rohkem jõutunnet, elavat ja kindlat kõrgema vaimse elu tunnet, midagi ei mõju selleks kosutavamalt, arendavamalt ja ühendavamalt kui kindel tunne ja elav teadvus, et tuntakse hästi oma lähemat ümbrust, oma sünnipaika ja kasvamiskohta, et ollakse kodus oma ümbruse looduses". Samas

(49) Joh. Käis. Koduloo olemus ja koht algõpetuses. "Eesti Kool", 1935, nr. 2, lk. 58.

(50) Jütting-Weber. Anschauungsunterricht, lk. 3.

(51) Joh. Käis. Koduloo olemus ja koht algõpetuses. "Eesti Kool", nr. 2.



artiklis rõhutab Joh.Käis veelgi, et koduloo kohastamine lapse kodu- ja kooliümbrusele (saksa keelses kirjanduses "Bodenständigkeit") on kasvatuslikult väga suure väärtusega -- Joh.Käis toetab täielikult E.Sprangeri seisukohta, et "kodulugu peaks koolis kujunema keskseks haridusaineks, kusjuures talle on antud iseseisvad tunnid õppeplaanis ja kusjuures ta samal ajal annab keskustusteemad ning põimub võimalikult kogu õppetegevuse sisusse"(52).

Alates 1927.aastast süveneb Joh.Käis üha rohkem didaktika küsimuste valdkonda.Kuni 1936.a. tegeleb ta hoolega algõpetuse meetodika kujundamisega.Samal ajavahemikul ilmub ulatuslik metoodiline käsiraamat liitklassidele "Uusi teid algõpetuses I-IV" rohkete lisadega.Käsiraamatus esitatud teoreetilised seisukohad on samal ajal praktikasse rakendatud nii aine sisu otstarbeka valimise kui ka sobiva metoodilise lahenduse pakkumise näol.See käsiraamat on samal ajal ka üheks ulatuslikumaks teoseks koduloo teooria ja praktika alalt(53).

Otsekui ümarguseks teoreetiliseks kokkuvõtteks koduloo üldõpetuse alusena kujunesid Joh.Käisi loengud Eesti Õpetajate Liidu Tartu täienduskursustel 1938.a. suvel, mis ilmusid trükitist koguteoses "Loenguid ja kokkuvõtteid I" pealkirja all "Õpetuse ühtlustamine üldõpetuse põhimõttel"(54).

Joh.Käis esitab ülalnimetatud kirjutises küsimuse:

"Mispärast tuleb võtta üldõpetuse aluseks ja keskuseks kodulugu (kodulooline vaateõpetus)?" Oma vastuses ta kirjutab:

1.Tänapäeva kool peab tunnustama õppeaine valikus ja käsitluses kõigepealt kaht pedagoogilist põhiolet - lapsepärasuse ja

---

(52) Joh.Käis. Koduloo olemus ja koht algõpetuses. "Eesti Kool", 1935, nr.2.

(54) Joh.Käis. Õpetuse ühtlustamine üldõpetuse põhimõttel. "Loenguid ja kokkuvõtteid I", Tln., 1939, lk.89-129.

(53) Joh.Käis. Uusi teid algõpetuses I-IV, .Tln., 1935.a.



eluligiduse nõuet. Seda on kodulooline aine.

2. Koduloolises vaateõpetuses on hõlpsasti ja täielikumalt teostatav vaatlikkuse, näitliku õpetuse nõue just sellepärast, et ei tule puudu ainest, mille käsitlel saab laps harjutada kõiki oma meeli ja leida mitmel viisil rahuldust oma tegevus- ja väljendustungi-  
le.

3. Kõige selle tõttu on koduloolises vaateõpetuses häid võimalusi isetegevuse põhimõtte rakendamiseks, õpilaste vaimsete võime-  
te arendamiseks ja ta isiksuse kujundamiseks.

4. Kuna tänapäeva kasvatustöös on eriti tõusnud kodukoha  
ehk kodumaa pedagoogilise printsiibi tähtsus, siis pannaksegi just kodulooga, kui kodumaa tundmise õpetusega kindel alus armastuse kasva-  
tamiseks oma kodumaa vastu.

Joh. Käis ütleb kokkuvõttes: "...ei võiks kahtlust olla, et õpetuse täielikum keskustus üldõpetusena on võimalik ja tarvilik koduloo kaudu" (55).

A. Elango kirjutas 1945. a.: "See, mis meil algõpetuse metoo-  
dika alal enne J. Käisi olemas oli või J. Käisi tegevusega paralleel-  
selt kujunes, on üsna vähene ja kahvatu, võrreldes J. Käisi loominguga...  
On raske kujutleda, milline oleks meie algõpetuse tase tänapäeval ilma  
J. Käisi ja tema koolkonna pöörettekitava tegevusega sel alal" (56).

Joh. Käisile oli algõpetus kujuteldamatu ilma üldõpetuseta  
ja sellele baasiks oleva koduloota. Sellepärast on eespool toodud tunnus-  
tus täiel määral kehtiv ka Joh. Käisi loomingule koduloo alal.

Eespool peatusime veidi pikemalt nende autorite juures,  
kes vaatlesid kodulugu õpetajapoolse pilguga, - kes püüdsid anda õpe-  
tajale juhiseid koduloo olemuse, tema asendi ja tema käsitlemise pare-  
maks mõistmiseks. Vaadeldaval ajavahemikul ilmus aga ka rida raamatuid,

(55) Joh. Käis. Õpetuse ühtlustamine üldõpetuse põhimõttel. "Loenguid ja  
kokkuvõtteid I", Tln., 1939, lk. 89-129.

(56) A. Elango. Joh. Käis didaktikuna. "Nõukogude Kool", 1945, nr. 12, lk. 591-592.



mis esmajoones olid mõeldud õpilastele koduloo ainevallaga hõlpsamaks tutvumiseks. Üks esimesi sellelaadseid ilmus M. Sillaotsa ja H. Riikoja sulest I ja II klassi õpilastele 1923. a. (57). Nimetatud raamat koosneb jutukestest, milles kirjeldatakse kahe lapse, Lilli ja Poisu, elu nende kodus ja maal vanaema juures. Raamat sisaldab ka luuletusi ja mõistatusi ning on illustreeritud G. Segesseri lihtsate ja selgete joonistega. Peagu samast eesmärki teenivad ka M. Kampmanni raamatud (Besti Kodumaa I - 1918, II - 1922), A. Rõõki teos (Looduslooline lugemik, 1924), M. Nurmiku brošüürid seeriast "Loodus ja inimene" (Kevad, Suvi, Sügis, Talv - 1932), G. Põldmaa raamatud (Minu kodutiik, Moor katsetaja - 1934 Kodulugu - 1936), K. Kirss, A. Lillberg, J. Port ja Ed. Tasa koostatud vihikud (Talvine loodus, Kevadine looduse ärkamine, Loomade ja taimede elust - 1934), Joh. Käisi saateainekogud (Sügisest loodusest, Kodumaa loodusande - 1937) jne. jne. Samasse liiki võib lugeda ka A. Oengo-Johansonini koostatud brošüüri seeriast "Maainimeste tööst ja elust" (Vilja-aed, Meie igapäevane leib, Loomi talitamas, Karjapoiss on kuningas - 1930). Omaette liigi moodustavad mitmesugused vaatlusvihikud ja -lehed, millede viljakamaks autoriks kujunes jälle Joh. Käis. Juba 1926. a. ilmus tema sulest neli "loodussõbra vaatlusvihikut" (Minu kodukoha looduse elust, Elu kodukoha loodusühiskondades, Missugust ilma homme oodata, Ilmavaatlused). 1937.-1938. a. avaldas sama autor vaatluslehed ("Kodukoha looduse elust" eraldi kaheksa kuu kohta (septembrist maini). Muidugi ei tohi märkimata jätta ka õpikuid ja tööjuhataste kogusid, mis vaadeldaval perioodil ilmusid selleks, et aidata nii õpilasi kui õpetajaid koduloo teemade läbitöötamisel mitte ainult klassis, vaid ka kodus. Iseloomulik on asjaolu, et traditsioonilise õpiku nõudeid täitvat koduloo raamatut ei ilmunud kogu kodanliku Eesti ajal (kui selleks mitte lugeda piiratud tiraazi 1920. a. ilmunud S. Sütti "Kodulugu"). Selle

---

(57) M. Sillaots-H. Riikoja. Kodu I. 1923. ja Kodu II 1926.



Selle lünga täitsid emakeele lugerikud, mis sisaldasid rohkesti koduloolist materjali ja saateainekogud, vaatlusvihikud, vaatluslehed ning 1933.a. III klassi jaoks ilmunud tööjuhataste kogu (58).

Kokkuvõttes võib märkida, et kogu kodanliku perioodi jooksul ilmus Eestis üsna rohkesti mitmesuguseid raamatuid, artikleid perioodikas, vaatlusvihikuid, tööjuhatusi ja õpikutesse mahutatud materjali, mis kõik teenisid koduloo õpetamist. See mitmetesse tuhandetesse lehekülgedesse kätketud materjal tõendab, et üldine huvi koduloo vastu oli üsna suur.



## 5. Hinnangud koduloole ja kodulooõpetamisele.

Koduloo tunnid võeti küll juba 1919.a. jaanuarist alates õppeplaani, kuid väga paljud õpetajad ei ~~ajunud~~ nende tundidega midagi peale hakata. Tavaliselt kujunesid nad naiivseteks maateaduse tundideks kodumaatundmise nime all või püüdsid programmi materjaliga kasvatada last heaks. Juba poolaastase kogemuse järel märkis Eesti Õpetajate Keskliidu esimees Jüri Annus<sup>59</sup> järgmist: "Me tõendame, et tahame kasvatust omapäraseks teha, kuidas teeme aga seda? Me katsume seda ülesannet kodu ja ümbruskonna tundmise õpetamisega täita; tegelisel aga muutub see, mis peab olema terve õppetöö põhimõte, enamalt jaolt kõige igavamaks õppeaineks" (59).

Mõni aeg hiljem kirjutas Valgamaa Koorküla algkooli juhataja Karl Ruut: "Kõige enam pahandust tekitab üks uus õppeaine, nime all "kodulugu", millest keegi ei tea, mis selle all arvatakse, sest iga ülemus ja iga kursus seletab teda isemoodi: üks arvab teda loodusõpetuseks, teine isamaatundmiseks, kolmas "aineõpetuseks" - Begriffslehre, neljas "vaatlusõpetuseks" - Anschauungslehre, viies kõne- ja keeleharjutuseks jne. Suuremas hulgas koolides muutub ta lobisemise ja ajaviite tunniks. Ning selle ebaõpetuse peale on määratud mitte vähem kui 4 tundi nädalas kolm aastat otsa" (60). K. Ruut peab selle "ebaõpetuse" sissetoojaks "koolinõunik Mikkelsaart", kes olevat jätnud algkoolide õppeplaanist 1919.a. välja usuõpetuse, et võtta sisse kodulugu.

Vahepalaks olgu märgitud, et samale raamatule kogusummas ja ka ülaltoodud mõttekäigule andis peagi hinnangu tuntud ajalooõpetaja V. Orav moto all, mille ta võttis K. Ruuti raamatust lk. 26:

---

(59) J. Annuson. Õpetajaskonna ülesanded. "Kasvatus", 1919, nr. 1, lk. 7.

(60) K. Ruut. Eesti rahvakoolide ajalugu. I jagu. Viljandis, 1921.



"Nagu joodik ei tunne, et ta purjus on, nii ei taipa rumal, et ta rumal on" (61).

K.Ruuti "vaimust" on kantud hiljem ka mõned perioodikas ilmunud sõnavõtted, millest tsiteerime järgmist: "...praegu kurdavad mitmel pool kooliõpetajad, et nad ei teadvat, mida hakata pääle praeguse suure arvu koduloo tundidega" (62).

Teadlikumad jälgijad ei näe olukorda nii mustas valguses. Juba 17. juunil 1921. Eesti õpetajate V üleriiklikul kongressil märgib koolinõunik H. Summer oma ettekandes, et "kodulooga olid paljud õpetajad niikaugele jõudnud, et see lastele kõige armsamaks tunniks sai, kuna mõned õpetajad olid vale teele sattunud tema asemel kodumaa tundmist Turpi õpperaamatu järele õpetama hakanud, mis kuiva õpeviisi juures lastele muidugi tühjaks sõnade ja nimede õppimiseks sai" (63). A. Oengu-Johanson tunnistab: "Uus kord annab lastele eriti koduloo tundidel palju võimalusi kõneharjutusteks. Võib kindlasti ütelda, et kodulugu, kui suudame selle aine väärilisele kõrgusele tõsta oma koolides, emakeelele ses suhtes palju kaasa aitab. Kodulugu kasutab õpilaste sõnatagavara, põimides sellesse uasie sõnu ja ütlushi" (64). Õpetajate VI üleriiklikul kongressil esinedes võtab Tallinna koolinõunik Chr. Brüller üsna selgeilmelise hoiaku: "...õpetus alamas kahes klassis tohiks olla ainult koguõpetus (üldõpetus, A.V.), kus käsitatakse ainult üht ainet, kodulugu, ümbruse õpetust." Samas ettekandes lausub Chr. Brüller veel: "Sääl on õpetajale laialdane vabadus tegutsemiseks jäetud, sääl nõutakse õpetajalt oma kohalise kava loomist, nagu see teisiti olla ei saagi" (65).

1921/22. õppeaasta tulemusi analüüsides leiab Võru

- 
- (61) V. Orav. K. Ruuti "Eesti rahvakooli ajalugu". "Kasvatus", 1921, nr. 23/24.  
(62) H. B. Rahvahääletusi keerdküsimusi. "Päevaleht", 1923, nr. 42.  
(63) H. Summer. Kooliuuendus ja kool. "Kasvatus", 1921, nr. 13 ja 14.  
(64) A. Oengu-Johanson. Vaba väljendumine kõnes ja kirjas. "Kasvatus", 1921, nr. 23/24.  
(65) Chr. Brüller. Algkooli õppekavad. "Kasvatus", 1923, nr. 7.



maa koolinõunik J.Sultson." Koduloo õpetamise ja laste teadmistega I ja II õppeaasta klassides võib enam-vähem rahul olla.Tunduvalt selleks on kaasa aidanud "Moodne vaateõpetus ehk kodulugu" ja H.Turpi koduloo metoodika,mis 1921/22.õppeaasta vältel ilmusid.Ka hakkavad õpetajad ainekult kui niisugusest aru saama" (66).Petserimaa koolinõunik A.Usai kirjutab sama aasta aruandes:"... võib koduloo õpetamises võrreldes 1920/21.õppeaastaga teatud edu saavutada.Kaasa aidanud on siin kahtlemata suvekursused" (67).

Haridusministeeriumis võetakse koduloo õpetamine esmakordselt põhjalikumale analüüsimisele 1923/24. õppeaasta tulemuste põhjal.Vastavas aruandes kinnitatakse: "Selle aine käsitlemine koolides on väga mitmesugune.Just siin tulevad esile mitmesugused vastandid: ühel õnnestuvad koduloo tunnid väga hästi,teisel sugugi mitte"(68).Ebaõnnestumiste peamiseks põhjuseks peetakse selles aruandes:"Vanemad raamatukoolis töötama harjunud õpetajad ei suuda elujõudu anda uuele ainele,mis ei põhjene otsekohe raamatu tekstil".Miks ebaõnnestub mitmete kodulooteemade käsitlemine? Sama aruanne loetleb põhjustena:

1. õpetajad on puudulikult ettevalmistatud koduloo käsitlemiseks;
2. käsitlemine on pealiskaudne - kas valgutakse liialt laiali või kiirustatakse,nii,et kogu kava on paari kuuga ammendatud;
3. õpilaste eneseavaldustele ei jäeta võimalusi;
4. kokkuvõtteid ei tehta;
5. joonistamine ja voolimine muutuvad ajaviitmiseks;
6. ei kasvatata laste vaatlemisvõimet;
7. õppekäike on väga vähe;
8. õppekäikude materjalid ja muljed jäävad läbitöötamata;

---

(66) ORKA fond llo8,nimistu 4,toimik 956,lk.1-3.

(67) ORKA fond llo8,nimistu 4,toimik 956,lk.82.

(68) ORKA fond llo8,nimistu 4,toimik 918,leht 32.



9. satutakse küsimuste-kõnnete rägastikku.

Järgmise, 1924./25. õppeaasta kokkuvõttes konstateerivad koolinõunikud (69): "Koduloo õpetamine jätab rohkem soovida kui ühegi teise aine õpetamine" (Harjumaa - J. Johanson). "Kodulootundide käsitlemine on ikka endiselt enamjagu koolides puudulik, pealiskaudne, vähepeakuv ja arendav. Tuli ette juhuseid, kus ainet jätkus ainult 5 minutiks. 31 koolis nägin alla rahuldavat koduloo tundide käsitlemist ja ainult 6 koolis rahuldavat" (Virumaa - M. Meos). "Koduloo tunnid ei õnnestu sageli: tuleb materjalist puudu ja püütakse tundi kunstlikult lõpetada, lihtsalt kallist kooliaega surnuks. Käsitlemisel ollakse pealiskaudne. Nii paistavad mulle nähtud tundidest tublisti üks kolmandik nõrkadena" (Virumaa - H. Lins). "Koduloo tund tundub viljatu küsimuste reana, mida iga laps raskusteta vastab ja millest midagi õppida ei ole" (Saaremaa - J. Koppel). "Koduloo õpetamisel tuleb ette üksikuid klasse, kus on töötatud hääde tagajärgedega. Aineõpetajaiks on niisugustes klassides ilma erandita seminarist (Võru) tulnud isikud" (Võrumaa - J. Sultson).

Samataolises aruandes 1925./26. kooliaasta kohta öeldakse kokkuvõttes: "Koduloo käsitlemisel on üldiselt märgata paranemist. Ta hakkab aegamööda üle jõudma murdeajast, kuigi ta ei ole veel saanud algõpetuse kontsentratsiooniks, ka väliselt mitte, sest tihti on emakeel, joonistamine ja käsitöö mitme õpetaja käes. Korduvad endised vead: puhtkatehoolne <sup>meetod</sup>..., ühe ja sama aine kordamine tüütuseni, kodu-kohta ignoreerimine. Ei kasutata küllalt õpilaste isetegevust. Aine valikul ollakse liig juhuslik. Vähe elustatakse tunde voolimise, vaatlamise, õppekäikude ja laulu kui ka mänguga ning lepitakse seletuste, lugemise ja jutustamisega".

"Õpetamine paraneb kindlasti neis koolides, kus õpetavad noored seminaristid, kes ise tutvunud koolides koduloo õpetamise



meetoditega ning seal, kus õpetajal samas klassis võimalikult rohkem aineid õpetada. Nõrga pedagoogilise ettevalmistusega õpetajate tunnid jätavad soovida õige palju." (70).

Alates 1926./27, õppeaastast muutuvad hinnangud positiivsemaiks. Konstateeritakse, et õpetajaskond tuleb kodulooga järjest paremini toime. Valgamaa koolinõunik A. Kõiv tunnistas näiteks: "Ikka enam ja enam hakatakse seda ainet (kodulugu, ) kasutama üldõpetuse alusena." Edasi toob A. Kõiv ära rea koolitegelaste arvamusel koduloost. "See õppeaine on muutunud hädatarvilikuks, sest ta seob ja ühendab alamais klassis kõik ained" (Keeni algkooli juhataja). "Oli märgata kergem ja huvitavusega aine omandamist õpilaste poolt" (Lebiku algkooli juhataja). "Oli märgata, et kodulugu õpilastele meeldib" (Patkila algkooli juhataja). A. Kõiv kirjutab ministeeriumi jaoks koostatud kokkuvõttes edasi: "Sarnaseid mõtteavaldusi leidub veel teistegi õpetajate juures. Ja need on hoopis teistsugused hääled, kui olid nood hääled, millega kodulugu alguses meie koolides vastu võeti" (71)

Ka Tartumaa I ringkonna koolinõunik A. Kurvits kinnitab oma 1929./30. a. aruandes ministeeriumile: "Kodulugu näitas täiendamise ja süvenemise tundemärke neis koolides, kus püüti üle minna üldõpetusele (Rannu asunduse, Kambja ja mõned teised koolid). Neis kooliklassides omandas kodulugu põhiaine tähenduse, mille alusel süstematiseeriti ja <sup>e</sup>konkretiseeriti kogu õpetamist klassis. Paljuis kooles püüti ligineda üldõpetusele teadlikult ja ettevaatlikult sel teel, et koondati õppeained alamates klassides võimalikult suuremal arvul ühe õpetaja kätte, mis võimaldas õpetajale põhjalikumalt tutvuneda õpilaste annete, võimete, kalduvuste ja huvidega. Sarnase õppeainete

---

(70) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 920.

(71) ORKA fond, nimistu 4, toimik 921, leht 297.



koondamise juures klassis ühe õpetaja kätte omandas kodulugu tõelisema ja kaaluvama tähenduse kui varem, mil kodulugu sai õpetatud lahus õppeainena "(72).

Tartumaa II ringkonna koolinõunik G.Reial hoiatab samal ajal: "Tervet algõpetust koduloo ümber üldõpetusele kontsentreerida ei saa praegu. Ei sunda seda isegi paremad õpetajad. Puudub ju meil sellekohane ettevalmistus"(73).

Ja veel väljavõte ühest 1930./31.õppeaasta aruandest. See kuulub Petserimaa koolinõunik K.Greenbergile. "Kodulugu on rahuldavas seisukorras igas koolis. I-s ja II-s klassis on see aine saanud üldõpetuse aluseks ja lähtekohaks, ja seda - paljulis koos. Selle aine käsitlemisele on palju kaasa aidanud Võru Õpetajate Seminari aastaraamatud "Teel töökoolile" (74).

Koduloo populaarsuse tõusule õpilaste hulgas mõjusid kahtlemata ka õppekäigud, ekskursioonid ja mitmesugused vaatlused.

Nende sageduse kohta on raske leida andmeid. Üks vähesed sel alal leidub Tallinna koolinõunik Chr.Brülleri 1926./27.õppeaasta aruandest. Ta märgib, et õppekäike organiseeriti aasta jooksul Tallinna Seminari algkoolis 52, 24.algkoolis 50, 12.algkoolis 48, 18.algkoolis 29, 13.algkoolis 16, 2.algkoolis 18 ning 15. ja 16.algkoolis kummaski 14. Muude koolide kohta ta andmeid ei esita (75).

Pole huvituseta ka vaadelda küsimust, kuidas kodulugu mõjutas õppeedukust. Seda uuris 1924./25.õppeaastal Pärnu koolinõunik J.Estam ja märgib pundulikult edasijõudvate õpilaste protsendi järgmiselt:

§

(72) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 928, leht 198.

(73) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 928, leht 219.

(74) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 929, leht 117.

(75) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 921, leht 66.



|              | I klassis | II klassis | III klassis |
|--------------|-----------|------------|-------------|
| eesti keeles | 13        | 15         | 21          |
| matemaatikas | 17        | 19         | 23          |
| koduloos     | 9         | 8          | 8           |

Tallinna koolinõunik Chr.Brüller leidis, et samal aastal ei suutnud klassikursust lõpetada vaatluse alla võetud koolides (76)

|     |         | koduloo tõttu | emakeele tõttu | matemaatika tõttu |
|-----|---------|---------------|----------------|-------------------|
| I   | klassis | 60 õpilast    | 127 õpilast    | 114 õpilast       |
| II  | "       | 24 "          | 184 "          | 195 "             |
| III | "       | 92 "          | 244 "          | 244 "             |

1925./26.õppeaasta kohta märgitakse Haridusministeeriumi koondaruandes haridustöö seisukorrast (77): "Klassikursuse sageda-  
maks mittelõpetamise põhjuseks oli algkoolides emakeel, matemaatika  
ja võõras keel...Algkoolides esinevad osalt nõrgalt ka kodulugu,  
laulmine ja usuõpetus."

Sama õppeaasta puhul märgib Tallinna koolinõunik Chr.Brüller: "Tallinna koolides...oli alla rahuldava <sup>d</sup>hine matemaatika-  
tikas 1521 juhul, emakeel 1267, võõrkeel 1035, loodulugu 349,  
maateadus 326, ajalugu 285 ning lõpuks ilmsüüta kodulugu, mis koguni  
144 juhusel õpetajale on annud põhjust hinnata õpilast nõrgaks (78)."

1920. ndate aastate lõpuks oli kodulooõpetamine oma  
esialgsest organiseerimisperioodist välja jõudnud, võtnud ~~suure~~  
enam-vähem kindla ilme ja võitnud rohkesti pooldajaid. See seisis

(76) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 919

(77) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 924.

(78) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 920.



nüüd kodulooõpetamise kvaliteedi süvendamine. Selleks löi head eel-  
dused järjest süvenev arusaamine algklasside töö korraldamisest  
üldõpetusena koduloo ~~alusel~~, milline fikseeriti ka 28. juulil 1928. a.  
haridusminister A. Möttuse allkirjaga kehtestatud <sup>nõukolelt</sup> Joh. Käisi poolt  
~~põhiliselt~~ koostatud "Algkoolide õppekavades" selge suunava lau-  
sega: "Kogu õppetöö algkoolis peab keskustuma kodumaise aine ja ole-  
vikuelu küsimuste ümber, eriti alamates klassides, kus soovitav on  
töökorraldus üldõpetusena või vähemalt ühe õpetaja juhatusel" (79).

---

(79) Algkoolide õppekavad. Tln., 1928, lk. 1.



## 6. Võitlus koduloo ümber.

1930.a. kevadel suleti Võru Õpetajate Seminar. Suleti õppeasutus, mille lõpetajad koolinõunike hinnangute põhjal just koduloo käsitlemisel silmapaistva eduga töötasid. Suleti õppeasutus, mille praktikast välja kasvanud aastarasmatud "Teel töökoolile" olid õpetajatele väärtuslikeks nõuandjaks ka koduloo õpetamisel.

1930.a. sügiseks vallandati klassikomplektide ulatusliku koondamise järel üle 300 õpetaja. Koondamise tulemusel tekkis juurde hulk kahe- ja kolmeklassilisi komplekte ning kogu riigis tuli kuues koolis ühel õpetajal töötada korraga kuue erineva klassiga.

1929./30.õppeaastal oli algkoolides kokku 94665 õpilast 3534 klassikomplektis. Pärast koondamist tuli 104902 õpilast mahutada 3208 klassikomplekti. Üldse tuli nüüd õpetajail tervelt 2/3-3 koolides töötada korraga kahe või enam klassiga ühes ruumis ning maal koguni 3/4-s koolidest (80).

Samal ajal algas ka õpetajate töötasu pidev allasurumine. Kui 1933.a. suvel maaõpetajate palkasid kärbiti veel 10-15% võrra, siis jäi nooremate maaõpetajate kuupalk alla 60 krooni, olgugi et töökoormus oli liitklasside suurenemise tõttu järjest suuremaks paisunud.

Loomulikult ei jätnud see mõju avaldamata koolitöö tulemustele, eeskätt koduloo õpetamisele ja üldõpetuse süvendamisele, kui raskematele tööloikudele algklassides.

Sellele õpetajaile raskes olukorras hakati pinda valmistama järjekordseks koolireformiks, mille tõeline siht seisis ühtluskooli lõhkumises ja selles, et koos koolikohustuse vanuse



ülempiiri alandamisega muuta haridus kättesaadavaks ainult kitsale jõukamale elanikkonnale.

On iseloomulik, et just sel perioodil hakati teravalt eritiseerima ka kodulugu. Ametlikes ringkondades alustas sellega Tartumaa koolinõunik A. Kurvits, kes oma aruandes haridusministeeriumile kirjutas 1931./32. õppeaasta tulemusi analüüsides järgmist: "Koduloo juures, mis on meie kooliuuenduse katsekiviks, kuid sealjuures on kodulugu kujunenud ka meie kooli valulapseks. Koduloo järsk sissetoomine meie koolidesse ilma vastava ettevalmistuseta dokumenteerib veel kord seda pedagoogilist algtõde, et revolutsioonilised eksperimendid koolikasvatuse alal ei või anda tagajärgi: kooli alal ei saa midagi ette võtta, mis ületab õpetaja arusaamise, nende oskused, võimised ja kogemused ja mida kodu ei oska mõista ega toetada. Sellepärast on kodulugu jäänud üldiselt eluvööraks õppeaineks meie algkoolis ja ei suuda pea üheski koolis täita temale määratud ülesannet - olla algastmel kogu õpetuse aluseks ja keskuseks: Kodulugu on õppekavaliselt mõeldud liig elulise aineks, et eluvöörad ja lapsepsühholoogiat puudulikult tundjad õpetajad võiksid seda mõista ja eluliselt õpetada... Selle asemel, et näidata teed õõnsa verbalismi kõrvaldamiseks koolist, on kodulugu kujunenud õõnsaks ja verbaalseks aineks, mida ei võta kuigi tõsiselt ei õpilased ega ka õpetajad" (81).

Teine Tartumaa koolinõunik, nimelt G. Reial kirjutab samal ajal haridusministeeriumile: "Kodulugu pole veel täies ulatuses saanud algastmel antava õpetuse keskuseks, mis ühtlasi oleks lapse kodusest elust kooli viivaks sillaks ja lähtekohaks pärastisele õppe tööle. Põhjuseks tuleb lugeda osalt asjaolu, et aine ise on ebamäärane, sisaldades peamiselt formaalseid ülesandeid" (82).

A. Kurvitsa kriitika oli otsekui signaaliks. Järgneval aastal hakkavad kõik koolinõunikud kodulugu teravalt silmas pidama.

---

(81) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 931, leht 31.

(82) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 931, leht 128.



Mitmed peavad aga tunnistama, et peamised puudujäägid ei esine mitte üldõpetusega haaratud I ja II klassis, vaid ainult III klassis, kus kodulugu õpetatakse eelkursusena loodusloole, maateadusele ja ajaloolle.. Nii märgib Harjumaa koolinõunik J. Johanson 1933/34.a. aruandes: "III klassis, kus... õppekava järele peaks vaatlema kodukoha ümbust "ettevalmistavalt" loodusõpetusele ja maateadusele, oli palju ebaproduktiivset tööd, sest õpetajaile näib tekitavat suuremaid raskusi õpetada vaatlema..." (83).

Koduloo alal paistab silma nii mõnigi kord tunni sisu vaesus, eriti III klassis", seisab Järvamaa koolinõunik M. Ulki 1934/35.a. aruandes (84). "Osa õpetajaid ei tunne aine olemust, seetõttu aine käsitus osas koolest pinnaline ja süsteemitu" märgib Läänemere koolinõuniks V. Altoa samal aastal (85). "Kodulugu - rahuldav kuni häa. Üksikutes koolides selle õpetamine venitatud - kunstlik ja nagu ülearuseks peetud," konstateerib Virumaa koolinõunik H. Linsi (86). Koolinõunik M. Meos Virumaalt kirjutab: "Tähelepanu väärrib, et edasijõudmine koduloos on olnud takistuseks klassikursuse lõpetamisel 22% poisest ja 15,5% tütarlastest (87). "Vaja oleks rohkem vaatlusi, nüüd tikub ta muutuma sõnaliseks õpetuseks", kurdab Valgamaa koolinõunik M. Univer. (88)

Koduloost ja tema käsitlemisest koolis mõtles tõenäolisemalt ka 1934/35. õppeaastal kõige rohkem koolinõunike peres A. Kurvits. Jälle võtab ta ministeeriumi ees pikemalt sõna ja arutleb järgmiselt: "Kodulugu oli, nagu eelmistel aastatel problemaatiliseks õppeaineiks. Kodulugu nõuab õpetajalt organiseerimistunnet, leidlikkust, painduvust ja pedagoogilist loomingut, sest koolidel puudusid vastavad käsiraamatud ja aineallikad. Osa õpetajaid sai koduloo õpetamisega rahuldavalt hakkama, kuna teised, kelle õppetöö oli suunatud raamatulikult

---

(83) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 935, leht 74.

(84) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 936.

(85) - samas -

(86) - samas -

(87) - samas -

(88) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 936.



mehaaniliselt, ei saavutanud õpilaste tunnetuslikust küljest suuremaid tulemusi. Kui küsisin õpilasi üldiselt, mis nad on koduloost õpinud või missugused küsimused neid koduloos huvitasid, siis ei vastanud nad I kuni III kl. pea midagi või andsid pooleldi fantastilisi vastuseid. Selleks näiteid õpilaste vastustest: 1) mind huvitas käbi-lind, kes ei mädane; 2) Vesipapp elab vees ja läheb ühest jääaugust sisse ja teisest tuleb välja; 3) Telefon inimeses; 4) Linnud söövad lõpnuid hobuseid jne. Need näited on toodud II kl õpilaste vastustest. Nii kippus kodulugu kui reaalne muutuma fantaasia asjaks... Kodulugu kui väljendusaine täitis siiski oma ülesande, julgustades õpilasi ja võimaldades neil avaldada ennast suhteliselt, kirjas ja kujutamises enam kui teistes õppeainetes" (89).

Tundub, et A. Kurvitsal pole koduloo kui kodukoha põhimõttele rajatud aine vastu üldiselt midagi eitavat. Ta teeb vaid etteheiteid meetodikuile, et nad tunnevad rohkem muret selle üle, kuidas õpetada, aga tunnevad üpris vähe muret sellest, mida õpetada, mis sihi-ga ja mis jaoks? See selgub ühest tema pikemast artiklist (90). Autor peab Eesti koolikorralduse suurimaks veaks seda, et surutakse liigselt peale õpilase mälu- ja tegevusele, kuid jäetakse "inimese kõige olulisema omaduse - sotsiaalsuse arendamise tähelepanemata ja hoole-tusse." Autor toonitab, et "kasvatuse ülesanne seisab reaalse maailma avardamises". Selles suunas kasvatatud inimene on reaalne, sõltu-matu, sotsiaalne, kes tunneb ennast vabana ja peremehena, arutleb A. Kurvits. "Meie kasvatuse viga ongi selles, et me ei arenda lastes kül-laltki vajalikke reaalseid suhteid ümbritseva maailmaga (seda tunnis-tas ka Pestalozzi)".

Tundub, et A. Kurvitsa mõtted on üsna lähedased sellele, mida avaldasid saksa "Heimatschule" eest võitlejad. Üks neist, nimelt

---

(89) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 937, leht 19.

(90) A. Kurvits. Kodukoha põhimõtte õppe- ja kasvatustöös. "Kasvatus", 1936, nr. 1.



Huth kirjutas: "Was dem Mittelalter die christliche Kirche war, was dem Neuhumanismus das vollendete Griechentum bot, das ist unserer Zeit - die Heimat. Heimat ist eine wundersame Verschmelzung von Land und Leuten; Heimatmenschen sind so wie die Erde, die sie geboren hat. Heimat ist ein Brunn der Schönheit; aber nur einer, dem Heimatliebe im Herzen brennt, vermag den Brunn zu finden" etc. (91).

A. Kurvits töstis üles küsimuse koduloo sisu kohta. Tema võrdlemisi looritatud mõtete taga ei ole raske taibata soovi rakendada kodulugu K. Eenpalu poolt propageeritud "eesti rahvasterviku kasvatamisele", eesti natsionalismi teenimisele vastukaaluks valitsevais ringkondades avaldatud nurinale, et Eesti kool on läinud "punaste" kätte. Koduloo programm oli ju koostatud Joh. Käisi poolt. Koduloo innukamaid kaitsjaid oli samuti Joh. Käis. Aga Joh. Käis oli ju N. Kannu sõnade järgi "Pihkva professor" ja "kommunist". "Hr. Käisi teened sotsialismi levitamise alal on minu arvates vastuvaidlematud (92).

Koduloole 1928. a. "Algkoolide õppekavades" antud sisu üle mõtisklevad mõned teisedki koolinõunikud mitte ainult A. Kurvits. Nii arvab teine Tartumaa koolinõunik G. Reial: "Koduloos valmistab õpetajatele raskusi sellele ainsale õige sisu andmine (93). Ka Tartumaa kolmas koolinõunik A. Kaalep arvab, et "kodulugu on õppeaineid, millele paljud õpetajad ei suuda veel õiget sisu anda ja tunnid muutuvad seepärast tihti sihita jutlemiseks" (94).

Pange tähele korduvat sõna "õiget sisu" - ja milline see "õige sisu" oleks, sellest vaikivad kritiseerijad. Aga vaikivad targu, sest 30-ndatel aastatel hakkas kodanlik Eesti vappuma mitte ainult majanduskriisis vaid ka poliitilise kriisi käes, millest vabane-

(91) Huth. Die Heimatschule als Erziehungsstätte. München, 1924. lk. 4.

(92) N. Kann. "Kas Võru seminaris valitses sotsialistlik vaim?" "Päevaleht", 1939, nr. 129.

(93) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 937, leht 32.

(94) - samas -



miseks ei osanud kodanlus muud teha, kui asus kogu elu fasiseerimise teele hitlerlaste eeskujul.

Aktsioon koduloo vastu oli vaid üks lüli kõige progressiivse vastu koolielus. Koduloo õpetamise küsimärgi alla asetamine algas õieti juba 1930.a. koos kodanliku ladviku üldise pealetungiga koolisüsteemile ja koolielule. Kogupöllumehest haridusministri J. Hünersoni juhtimisel kuulutati meie väljakujunenud koolisüsteem ebasobivaks, Eesti rahva kandejõule kõlbmatuks. Kodulugu ja üldõpetust peeti ultramodernseks liialduseks ning Eesti rahvale mittevajalikuks ka 1932-1934.a. arendatud vapside liikumise poolt. Kui õpetajate XI üldkongress 1933.a. suvel ütles vapsidele ja nendega sõprust sobitanud vähesete keskkooliõpetajaile oma kindla "ei", ja kui sellel kongressil sõnavõtjad ning hiljem ka maakondade õpetajate päeval demokraatlikku haridussüsteemi kaitsjad kuulusid samal ajal peagu eranditult eesti kooliuuendusliikumise kandjate hulka, siis juhtus see, mis tavaliselt poliitilises võitluses ikka juhtub, et koos ristimisveega viisatakse välja ka laps. Kodulugum, üldõpetus ja rida muid kooliuuenduslikke ideesid kuulutati kõlbmatuks lihtsalt seepärast, et nende kandjad olid isiklikult kodanlikule ladvikule ebameeldivad. Näiteks võtsid 1933.a. sügisel Valgamaa õpetajate päeval üldõpetuse ja koduloo vahekorra selgitamiseks sõna mõned noored õpetajad (E. Kuslapuu, J. Aarna, A. Vallner). Sellest piisas, et kohalik rahvaerakondlik ajaleht "Lõuna-Eesti" pühendas kogu oma järgmise numbriga peagu tervikuna nimetatud õpetajate süüdistamiseks, et "kortsunud lipsudega noormehed püüdsid kogu Valgamaa õpetajaskonda sundida vahtima itta traataia taha". Ajalehemeestele ei olnud tähtis tõde, vaid siltide pealekleepimine.

✓  
Fasistlik mõtteviis oli 1933-1934. aastateks juba sedavõrd omaseks saanud, et paljud nägid ka noorsookasvatamise ideaalina hitlerlikku süsteemi. Saksa tuntud filosoof Keyserling tunnistas tollal, et "saksa noorusele on kõik puhtvaimne saanud sarkasmi objektiks" (95)

(95) Prantsuse päevaleht "Le Temps" aineil "Kasvatus", 1934, nr. 8, lk. 397.



Ka kodanlikus Eestis püüti kultiveerida jõudu, mitte vaimu ja õpetada rahvusluse doktriini ning valitsuse vastuvaidlematut autoriteeti, nagu seda tehti Saksemaal Reichsjugendführer Baldur von Schirachi organisatsiooni kaudu.

Tundes koolinõunike A.Kurvitsa ja eriti G.Reiali pedagoogilist tegevust tuleb jätta üsna kaugele süüdistus, et nad olid koduloole vaenulikud, ning et nad nagu nõuaksid muutunud poliitilises olukorras koduloo õppeplaanist kustutamist. Ei.Nende sõnavõtted ja ettekanded haridusministeeriumi ees näitavad pigem liberaalsele väikekodanlusele omase manööverdamisena, et päästa kodulugu tema vaenlaste käest. Peagu samalaadset manööverdamiskunsti näitas ka Joh.Käis, kes koduloo kaitseks võttis sõna Eesti Haridusministeeriumi pedagoogilises ajakirjas "Eesti Kool" (96). Joh.Käis alustab koduloo kaitsmist vastavalt ajavaimu häälestusele alapealkirjaga. "Kodulugu kodumaakasvatuse alusena". Autor väidab: "Kodulooõpetusega pannakse kindel alus kodumaakasvatusele, sest kes tahab oma kodumaad armastada, see peab kõigepealt õppima teda tundma ja hindama". Oma väitele suurema veermisjõu andmiseks toob ta ära tsitaadi R.Stricklerit (97): "Kodulooõpetus on erilisel hää vahend isemaarmastuse äratamiseks ja kasvatamiseks, vahend rahvusliku jõu tõstmiseks". On tähelepanuvääriv, et oma varasemais kirjutusis koduloo üle pole Joh.Käis kunagi armastanud rõhutada koduloo seost patriotismi kasvatamisega, kuid nüüd võtab ta taktikalistel kaalutlustel tarvitusele kodanliku ladviku lemmiksõnad "Isemaarmastus" ja "rahvuslik jõud". Pärast niisugust avaakordi ei olnud tal raske üle minna asjalikuma temaatika juurde, et põhjendada igakülgselt koduloo tähtsust ja vajadust. Ka see oli Joh.Käisi taktikaline kaalutus või manööver, et ta saatis ülalmärgitud artikli avaldamiseks mitte kooliuuenduslikku

---

(96) Joh.Käis. Koduloo olemus ja koht algõpetuses. "Eesti Kool", 1935, nr.2.

(97) R.Strickler. Der Unterricht in der Heimatkunde.



joont kaitsvale Eesti Õpet.Liidu ajakirjale "Kasvatus",vaid just Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi väljaandele "Eesti Kool",milline asjaolu tundus tollal paljudele hämmastavana..Koduloo kaitseks võttis Joh.Käis sõna veel 1936.a. Ja siis juba "Õpetajate Lehes" (98).Ei aidanud mingid mõistlikud argumendid.Kodulugu toodi ohvriks ajavaimule 1937.a. sügisel, sest ebaselges olukorras ei sõandanud üksikim koolimeestest hakata ka koduloo sisu revideerima,nagu soovitasid A.Kurvits,G.Reial ja teised.

Kodulugu kustutati õppeplaanist,kuid tema sisu jäi alles õppekavades seoses emakeelega.Praktiliselt tähendas see aga koduloo peagu täielikku väljatõrjumist,sest peale kooliuuendusrühma kuuluvate õpetajate unustasid ülejäänud õpetajad ripatsina heljuva koduloo ning kasutasid kogu õppeplaanis antud aja peamiselt ainult eesti keele ja kirjanduse õpetamisele.

---

(98) Joh.Käis.Kodulugu peab jääma algkooli õppekavva."Õpetajate Leht", 1936, nr.47.



## 7. Koduloo osa kooliuuendusliikumises.

Protest herbartliku koolisüsteemi vastu reformpedagoogilise liikumisena jõudis Eestis laienema hakata koos tsaarivalitsuse lagunemisega. Ebapopulaarseks saanud tsaariaegse kooli asemele taheti rajada ükskõik millist kooli, peaaegu, et see oleks endiselt erinev. See mõte ühendas koolipoliitilisis küsimusis kõiki rahvaklasse ja -kihte, väljaarvatud muidugi monarhistid ja äärmised klerikaalid.

Ühed nägid lahendusteed nägevat individuaal- ehk isiksuspedagoogika laialdases rakendamises. Ellen Key "Lapse sajand", "Ventzeli" vaba lapse maja", Gaudig ja Gurlitt näisid reale Eestigi kasvatus- teadlastele üsna sümpaatsetena. Teised otsisid tõde töökooli ideedest. Claussion-Kaas oli ju vanema põlve õpetajatele tuttav. Nüüd lisandusid veel Kerschen-Steineri mõtted. Kolmandaid veetles pragmatistlik pedagoogika ja sealt eriti õppetöö organiseerimine üldõpetuse alusel.

Kui lugeda 1919.a. ilmuma hakanud pedagoogilise ajakirja "Kasvatus" esimeste aastakäikude numbreid, siis märkame otsekohe, kui pakatavalt tulvil on enamik kirjutusi reformpedagoogilistest mõtetest ja soovist "luua uus omapärane Eesti kool".

Headest soovidest ja mõtetest ei piisanud siiski selleks, et tõsta kasvatusprobleeme esiplaanile ja muuta senist väljakujunenud didaktikat. Reformpedagoogiline vormel "vom Kinde aus" unustati laias õpetajaskonnas otsekohe, kui oli tarvis praktiliselt hakata teostama üldõpetust ja kodulugu. Tartumaa koolinõunik A. Kurvits nimetas kunagi "kodulugu meie kooliuuenduse katsekiviks" (99). Tundub, et selles on suur tõde, sest just koduloo õppeplaani võtmine 1919.a. oli esimeseks praktiliseks reformpedagoogiliseks sammuks. Selleks, et aru saada koduloo olemusest ja kohast õppetöös, oli vaja vabaneda Herbartist

---

(99) ORKA fond, llo8, nimistu 4, toimik 931, leht 31.



ja tõsiselt ligineda reformpedagoogikale.

Eespool oli meil võimalik jälgida, kui aegamisi kodulugu võitis kodanliku Eesti koolides eluõiguse ja muutus selleks, milleks ta oli mõeldud. See konsolideerimise ja selgumise periood oli umbes kümme aastat pikk. Sama pikk oli ka üldõpetuse tee. Sama pikk oli ka aeg, mil Eesti kodanlik kool kasvas uute reformpedagoogiliste ürituste jaoks. Nimelt algas individuaalse tööviisi, tööjuhendite menetluse ja testidega tegelemine alles kolmekümnendate aastate algul.

Kodulooõpetamise rakenduslik praktika valmistas järelkult pinda ette. Tõepoolest, koduloo kaudu hakati rohkem tähelepanu pöörama kunstilisele kasvatusel - joonistamine, voolimine, laulmine, dramatiseerimine, vabad kirjandid; aga ka iseseisvale vaimsele ja käelisele tegevusele (Kerschensteiner), vabale lugemisele, diskussioonidele, kirjanditele (Gaudig); õppekäikudele-matkadele, käsitööle (Gurlitt). Kuna kodulugu seadis õpetajate ette ka väga tähtsana õpilaste tundmaõppimise, siis tuli sai seda kaudu isegi eksperimentaal-pedagoogika suurema eluõiguse. Seda üldist tõe märkas ühena esimestest Tallinna koolinõunik Chr. Brüller, kui ta VI üleriiklikul kongressil lausus: "Ainukene aine terves algkooli kursuses, mille kava töökooli (minu sõrendus, A.V) meetodi tarvitada lubab oleks vist küll ainult kodulugu (minu sõrendus, A.V.) (loo).

Tänu reformpedagoogilise liikumise niisugusele aeglasele arengule ja küpsemisele, kusjuures "proovikivi" oli kodulugu kooskoos üldõpetusega, kujunesidki kõik reformitaotlused realistliku möödutundega rakendatavaks. Kõige selle tulemuseks oli tõepoolest omapärase algõpetuse süsteemi väljakujunemine, milles pundusid igasugused liialdused. Kooliuuenduslik liikumine piirdus põhiliselt siiski ainult algkoolidega. Keskkoolini ta peaaegu ei jõudnud. See omakorda



tõendab töökooli ja individuaalse tööviisi tugevaid koduloo õpetamisest välja kasvanud mõjutusi.

Kogu reformpedagoogiline liikumine oli kaua aega ilma organisatsioonilise keskuseta, kui selleks mitte lugeda Eesti Õpetajate Liidu ajakirja "Kasvatus", mis enam kui 20 aasta jooksul meeleldi andis ruumi kooliuuenduslikule mõttele. Alles 1932.a. loodi Eesti Õpetajate Liidu juurde teadusliku sekretäri koht, millisele kohale kutsuti Joh. Käisi. Ja 1933.a. koondusid reformpedagoogikast huvitatud pedagoogid üsna stiihiliselt Joh. Käisi ümber nn. kooliuuendusrühmaks. Algul kuulus sellesse veidi üle 300 õpetaja, peamiselt algkooliõpetajate pe-rest, kuid aastatega arv suurenes, nii et 1936.a. võis Joh. Käis teatada: "Kooliuuendusrühmas on 10% kõigist õpetajaist (lol)."

Teoreetiliste seisukohtade selgitamiseks ja kogemuste vahetamise kohaks sai väikeseformaadiline 8-lo korda aastas ilmuv ajakiri "Kooliuuenduslane", mille esimene number ilmus 1933.a. detsembris. Selles ajakirjas ilmus seitsme aasta jooksul ka rida kodulooalassid kirjutusi, kusjuures viljakamaiks autoreiks oli V. Ordlik ja Joh. Kallma. Kooliuuenduslike mõtete tagasihoidlikuks tribüüniks sai kolmekümneandail aastail ka "Õpetajate Leht" ning perioodiliselt ilmuvad "Pedagoogilise Ühingu "Võru Seminar" Teated".

Kodanliku vabariigi alg aastail saadi õpetajate puudusest üle kutsekursuste korraldamisega, millele järgnesid eksamid Tartu ja Tallinna õpetajate seminari juures. Koduloo metoodika eksamil nõuti teadmisi M. Kampmanni raamatu "Kodumastundmise õpeviis" järgi (lo2). Peagi järgnes M. Kampmannile teisigi, kes tundsid sügavamalt huvi koduloo vastu, nagu H. Turp, S. Sütt, K. Michelson-Silde, Jaan Rumma, E. Murdmaa, A. Oengo-Johanson, M. ja Th. Brandtid, J. Parijõgi j.t. Kahekümne-date aastate lõpuks liitusid nendega veel silmapaistvamatest õpetaj

---

(lol) Joh. Käis. "Kooliuuenduslane", 1936, nr. 3.

(lo2) vt. "Kasvatus" 1922, nr. 5, lk. 78.



jatest G.Reial, A.Kurvits, Ed.Tasa, M.Nurmik, J.Karma ja veel hiljem H.Kirpson, G.Pöldmaa, B.Rea, R.Taba, J.Voites, V.Ordlik, Joh.Lillmaa jt. Kogu selle umbes kahekümneaastase perioodi kestel kujunes aga kõiki ühendavaks lüliks Joh.Käisi kuju, kes pärast M.Kampmanni ja H.Turpi sai sagedasemaks koduloo metoodika lektoriks õpetajate täienduskursustel ning viljakamaks autoriks koduloo-küsimuste arutamisel.

Koduloo täienduskursustel, eriti neil, kus lektoriks oli Joh.Käis, ei kõneldud ainult kodulooast, vaid seoses sellega ka mitmesugustest muudest reformpedagoogilistest küsimustest. Sellega kujunesid alates 1925.a. koduloo täienduskursused samal ajal ka kooliünnenduste levitamiskolleteks. 1925.a.a Tallinna suvekursustelt võttis osa 236 õpetajat. Koduloo metoodikat luges Joh.Käis. Tallinna 31. algkooli õpetaja A.Schneider andis mitmeid näitetunnid jne. (lo3). Samalaadsed kursused toimusid 1926.a. Narvas ja Haapsalus, 1927.a. Valgas ja Viljandis, 1928.a. Rakveres ja Kuressaares jne. (lo4). Osavõtt oli kõikjal rohkearvuline, hoolimata, et kedagi ei kohustatud ja kellelegi ei jagatud sõidu-ega päevarahasid. See ei kõnele muust, kui vaid õpetajaskonnas valitsevast sügavast huvist.

Aastate jooksul kasvas töö käigus rida õpetajaid, kes oma koolis suutsid kodulugu meisterlikult käsitleda. Olgu näitena toodud mõningad nimed juhuslikest aastaist. Nii märkis Võrumaa koolinõunik E.Muuga 1926/27.a. aruandes parimatena Sõmerpalu algkoolist Paul Mitti, Vana-Piigastest Adele Fercheni ja Kanepist Voldemar Feldmanni (lo5). 1933/34.a. aruandes tõstab Petserimaa koolinõunik K.Greenberg esile Eduard Palgi, Aleksander Roopi ja Boris Rea Obinitse algkoolist, Eduard Kalli, Leida Udrase ja Georg Rooviku Satserina koolist, Linda Käisi Värskas koolist, Helene Michelsoni Igrise koolist

---

(lo3) "Kasvatus" 1925, nr.10.

(lo4) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimikud 920 (leht 54), 924 (leht 104), 925 (leht 42-43).

(lo5) ORKA fond llo8, nimistu 4, toimik 921.



ja Gerta Mülleri Kolosova koolist (lo6).

Kodulugu oli oma iseloomu poolest niisugune "õppeaine", et teda ei saadudki käsitleda "vanas koolis" harjutud arusaamiste ja meetoditega. Mida rohkem õpetajaskond süvenes koduloo probleemistikku, seda enam kaldus ta ka mitmesugustele kooliuuenduslikele radadele. Enamik eespool märgitud innukamatest koduloo õpetajaist olid samal ajaltuntud ka muudel kooliuuenduslike tegevusväljadel.

Väga ekslik on samal ajal arvamine, nagu oleks koduloo probleemidega tegelemine olnud mõne kitsa kildkonna asi; eriti ekslik on veel arvamine, et see oli jäänud Võru Õpetajate Seminariga seotud õpetajate "monopoliks". Kodanliku Eesti algaastail oli küll mõningaid kooli, kus kodulugu unustati ~~mädala~~-tunniplaanist ja asemele pandi õppeplaani mittekuuluv usuõpetus (lo7). Need moonutused likvideeriti lühikese ajaga. Oli ka koolinõunikke, kes koduloo tundidele tähelepanu ei pööranud ja neid oma aruannetes kas siis täielikult ignoreerisid või ei leidnud neis midagi peale kasutu ajaraiskamise (Saaremaa koolinõunik Koppel). Ometi oli üle kogu Eesti rohkesti õpetajaid, kes koduloosse suhtusid väga hoolikalt ja olid pärit kas Tartu, Rakvere, Läänemaa ja Tallinna seminaridest võimsa saanud hariduse hoopis muud teed kaudu. Ja kui ligemalt vaadata neidki nimesid, kes on käesolevas töös märkimist leidnud, siis ei ole Võru Seminariga seotud inimest arv kuigi suur. "Ei või nimetada kõiki uuenduslike mõjusid Võru seminari teeneks, vaid teda tuleb hinnata kui üht aktiivsemat eestvõitlejat", kirjutas R. Taba 1936.a. (lo8). Ja tõde seisabki selles aktiivsuses, millega propageeriti kirjas ja sõnas kooliuuenduslike ideesid ning liideti tõsiselt uuenduslikule tööle rohkesti õpetajaid üle kogu Eesti. Joh. Käis ise oli väsimatu tulestüütaja, kuid tule edasikandjaid leidis mitte ainult Võrust, vaid ka mujalt.

---

(lo7) Kuidas tunnikava moonutatakse. "Kasvatus" 1922, nr. 23/24.

(lo8) R. Taba. Võru Õpetajate Seminari pedagoogiline pärandus. Koguteos. "Võru Õpetajateseminar", 1936, lk. 131.



Eestikeelset kirjandust koduloo-alalt

=====

1917 - 1940.

1917.

M.Kampmann. Kodumaatundaise õpeviis.

1918.

M.Kampmann. Eesti Kodumaa I osa: Põhja-Eesti.

M.Kampmann. Eesti keele õpeviis.

1920.

J.Aan. Omapärase Eesti kooli loomisel

S.Sütt. Kodulugu. I, II, III õppeaasta ained. 98 + 54 lk.

1921.

H.Turp. Koduloo metoodika. 152 lk.

Joh.Kühnel. Moodne vaateõpetus ehk kodulugu I. 76 lk.

Ketty Michelson-Silde. Moodne vaateõpetus ehk Kodulugu II.  
181 lk.

H.Summer. Kooliuuendus ja kool. "Kasvatus" 13/14, lk. 221.

A.Oengo-Johanson. Vaba väljendumine kõnes ja kirjas.  
"Kasvatus" 23/24.

1922.

M.Kampmann. Eesti Kodumaa II osa: Lõuna-Eesti.

E.Rungi. Koduloo õpperaamatud. "Kasvatus" 4.

H.Turp. Minu koduloo metoodika arvustamise puhul. "Kasvatus" 8.

1923

M.Sillaots-J.Riikoja. Kodu I. Kogu koduloolist materjali.

W.Stuhlfath. Saksa kooliuuendus. "Kasvatus" 3.

Chr.Brüller. Algkooli õppekavad. "Kasvatus" 7. VI üleriik-  
line õpetajate kongress. "Kasvatus" 9, lk. 268.



1924.

- Joh.Käis. Üldõpetus algkoolis. "Kasvatus" 8.  
Joh.Käis. Teel töökoolile I.Kodulugu lk.8-110.  
A.Röuk. Looduslooline lugemik.

1925.

- Joh.Käis. Teel töökoolile II. Looduslugu 4.õppeaastal.  
Üldõpetus.

1926.

- M.Sillaots- H.Riikoja. Kodu II.  
Joh.Käis. Minu kodukoha looduse elust.Looduskoha vaat-  
lusvihk nr.1.  
Joh.Käis.Elu kodukoha loodusühiskondades.Loodussõbra  
vaatlusvihk nr.2.  
Joh.Käis.Missugust ilma homme oodata.Loodussõbra vaat-  
lusvihk nr.3.  
Joh.Käis. Ilmavaatlused. Loodussõbra vaatlusvihk nr.4.  
J.Port. Vaatlused,katsed ja ekskursioonid."Kasvatus"11 ja 12.

1927.

- J.Port. Vaatlused,katsed ja ekskursioonid."Kasvatus"1.  
E.Martinson. Kooliuuendus Austrias,eriti Viinis."Kasvatus"  
5, lk.199.  
M.Brandt, J.Parinbak. Üldõpetuse ja koduloo töökava.

1928.

- J.Parinbak, M. ja Th.Brandt. Üldõpetus Rakvere seminari  
harjutuskoolis. 242 lk.  
M.Raud. Kodu ja tema mineviku tundmaõppimine rahvusliku  
kasvatuse alusena."Kasvatus" 2, lk.65.

1929.

- B.Rea. Õpilaste ilmavaatlustest algkoolis."Kasvatus" 4, lk.170.  
A.Oengo-Johanson. Üldõpetuse töökava Tallinna algkoolidele.

1930.

- A.Oengo-Johanson. Üldõpetuse töökava maa-algkoolidele I ja  
II õppeaasta, 117 lk.  
A.Oengo-Johanson. Üldõpetuse töökava maa-algkoolidele  
III õppeaasta.



B.Rea. Mõtteid üldõpetusest. "Kasvatus" lo.

A.Oengo-Johanson seeriast. Maainimeste tööst ja elust"  
brosüürid "Viljaaed", "Meie igapäevane leib",  
"Loomi talitamas", "Karjapoiss on kuningas".

1931.

Joh.Käis. Uusi teid algõpetuses I.

H.Kirpson. Töökava ühekomplektilisele (I-IV) koolile.  
"Kasvatus".

B.Rea. Mõtteid üldõpetusest. "Kasvatus" lo.

1932.

Joh.Käis. Uusi teid algõpetuses II ( kahes osas ).

Joh.Käis. Lugemisaine ühes tööjuhatustega 1. ja 2.õppe-  
aastal.

Joh.Käis. Esimesed vaod I õppeaasta (kahes osas).

Joh.Käis. Esimesed vaod II õppeaasta (kahes osas).

Joh.Käis. Individuaalse tööviisi kasutamine üldõpetuses.  
"Kasvatus" 4.

R.Taba. Individuaalse töö rakendamisest I klassis. "Kasva-  
tus" 8.

M.Nurmik brošüürid seeriast "Loodus ja inimene": Kevad,  
Suvi, Sügis, Talv.

1933.

Joh.Käis-J.Parijõgi. Kodulugu. Tööjuhatusi ja saateainet.

J.Käis. Uusi teid algõpetuses III (kahes osas).

1934.

B.Rea. Kuidas töötada üldõpetuse põhimõttel. "Kasvatus"  
6, lk.287.

Joh.Lillmaa. Üldõpetuse praktikast. "Kooliuuenduslane" 9.

G.Pöldmann. Minu kodutiik.

G.Pöldmann. Noor katsetaja.

H.Kirss, A.Lilberg, J.Port, Ed.Tasa. Talvine loodus.

- " - Kevadine looduse ärkamine.

- " - Loomade ja taimede elu. (Kirt, Port,  
Tasa- 1934).



1935.

- Joh.Käis. Koduloo olemus ja koht algõpetuses."Eesti Kool" 2.  
Joh.Käis. Isetegevus ja individuaalne tööviis.  
Joh.Käis. Keskustuse põhimõte ja selle teostamise võimalusi."Pedagoogiline aastaraamat III".  
Joh.Käis. Individuaalsuse ja sotsiaalsuse põhimõte õppetöös."Kasvatus" 5/6, lk.252-257.  
J.Karma. Loodusvaatluste korraldamisest algkoolis "Eesti Kool" 7, lk.282-283.  
J.Piiper. Laps ja loodus." Eesti Kool" 4, lk.129-135.  
V.Ordlik. Tööst liitklassis nelja noorema õppeaastaga. "Kasvatus" 3.

1936.

- Joh.Käis. Võru Õpetajate Seminar (koguteos).  
A.Kurvits. Kodukoha põhimõte õppe-ja kasvatustöös."Kasvatus" 1, lk.1-8.  
Joh.Käis. Kooliuuendustöö pedagoogilisel näitusel. "Kasvatus" 5, lk.223-225.  
V.Ordlik. Koduloo tööjuhatustest. "Kooli uuenduslane" 7,8/9 ja lo.  
G.Pöldmaa. Kodulugu I ja II klassile, Tartu.

1937.

- Joh.Käis. Kodukoha looduse elust.(sept., okt., nov.,dets. vaatluslehed).  
Joh.Käis. Loodussõbra töövihik I ja II 3.õppeaasta.  
Joh.Käis. Sügisese loodusest (saateainekogu).  
Joh.Käis. Kodumaa looduseande (saateainekogu).  
K.Pöldmaa. Kolm lendu "Looduslooline"lugemik.Tallinn.

1938.

- V.Ordlik. Minu kodu."Kasvatus" 8, lk. 411.  
G.Vilbaste. Looduskaitse ja koduümbruse tundmaõppimine õppetöös."Eesti Kool" 5, lk. 315-318.  
Joh.Käis. Õpetuse ühtlustamine üldõpetuse põhimõttel. "Loengud ja kokkuvõtted I", lk.89-129.  
Joh.Käis. Kodukoha looduse elust (veebr.,märts,apr.,mai vaatluslehed).



V.Ordlik. Ühispiimatalitus."Kooliuuenduslane" 8.

B.Rea. Õppejutt ühenduses individuaalse tööviisiga."Kasvatus" 7.

Joh.Käis. Loomade elust (saateainekogu).

Joh.Käis. Kevadisest loodusest (saateainekogu).

1939.

Joh.Käis. Loodusvaatluste korraldamisest."Loengud ja kokkuvõtted II ", lk.138-148.

1940.

Joh.Käis. Õppetöö korraldusest üldõpetuse põhimõttel.  
"Kooliuuenduslane" 1, lk. 6-12.